

DE NORDISKE JURISTMØDER

1872-1972

HENRIK TAMM

DE NORDISKE
JURISTMØDER
1872 -1972

Nordisk Retssamvirke gennem 100 År

Udgivet af

De nordiske juristmødernes danske styrelse

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

København 1972

© Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S 1972

Billedredaktion: Barbara Marcus-Møller

Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri

ISBN 87 1701516 2

INDHOLD

Forord	7
I Ældre nordiske Forbindelser og Baggrunden for Møderne	11
II Forberedelserne til Mødet 1872.	21
III Det første Møde i København 1872.	40
IV Møderne i Stockholm 1875 og i Christiania 1878.	50
v De syv Møder i Årene 1881-1902.	59
VI De syv Møder i Mellemkrigsårene 1919—37.	67
VII De otte seneste Møder 1948-69.	92
VIII Hvilke Emner er behandlet	113
IX Emner fra Obligationsretten.	115
A Veksler, Checks og Gældsbreve.	115
B Søret	121
C Forældelse	123
D Forsikringslovgivning	126
E Aktieselskabslovgivning	128
F Købelov og Aftalelov.	128
G Erstatningsret	134
1 Arbejderforsikring 134	
2 Statens Ansvar for Tjenestemænd 136	
3 Objektivt Ansvar 139	
4 Ansvar for Børn 144	
5 Erstatning for ideel Skade 146	
6 Erstatningens Udmåling 147	
7 Almindelig Erstatningsret 148	
x Emner fra Ejendomsretten	154
A Tinglysning (Inskrivning).	154
B Begrænsninger i Ejendomsretten	156
C Vindikation	158
xi Emner fra Immaterielletten.	160

XII Emner fra Person-, Familie- og Arveretten	164
A Personret	164
B Familieret	164
C Arveret	168
XIII Emner fra Kriminalretten	170
XIV Emner fra Retsplejen	175
A Civilproces	180
B Straffepoces	183
C Konkursret	184
D Almindelige Retsplejespørgsmål	185
E Voldgift	189
XV Emner fra Statsforfatnings- og Forvaltningsretten	191
XVI Nordisk Lovfællesskab og Kodifikation	194
XVII Fortid, Nutid og Fremtid	205

FORORD

De nordiske folks historie har gennem tiderne været præget af to indbyrdes modgående strømninger. På den ene side den samfølelse, der udspringer af fælles æt og af fællesskabet i sprog, kultur og retsorden — og på den anden side en stærk følelse af og hævde af de enkelte folks nationale egenart.

Der har været tider, da den sidstnævnte strømning har været dominerende. Men i vor tid har de nordiske folks samfølelse og forståelsen af vor fælles kulturarvs betydning vundet frem på mange områder. Og det har da vist sig, at netop de enkelte nordiske folks nationale egenart har kunnet tilføre samvirket en særlig inspiration.

Et af de områder, på hvilke de nationale synspunkters egenart gennem samvirket har skabt inspiration til en brobygning og til etablering af varige samarbejdsinstitutioner, og hvor dette har ført til betydningsfulde resultater, har været det nordiske retsliv.

Den nordiske fælleslovgivning og de mange fællesnordiske institutioner på retslivets område er resultatene af et århundredes samvirke. En af de vigtigste initiativtagende og drivende kræfter bag denne udvikling er De nordiske Juristmøder, der i 1972 kan se tilbage på 100 års virke.

Efter et århundredes samarbejde er det naturligt at søge at gøre resultaterne op. De nordiske Juristmødernes styrelser har derfor bedt højesteretsdommer Henrik Tamm, der både som jurist og som skribent har forudsætningerne for at kunne vurdere og skildre De nordiske Juristmødernes værk, om sammenfattende at fremstille De nordiske Juristmødernes opståen, virke og resultater.

Vi bringer højesteretsdommer Tamm en hjertelig tak, fordi han ville påtage sig denne opgave, og for den fortrinlige måde, på hvilken han har løst den.

Vi bringer samtidig en tak til alle de nordiske jurister, der gennem årene ved deltagelse i møderne, ved bidrag til drøftelserne eller ved støtte på anden måde har bidraget til De nordiske Juristmødernes udvikling og resultater.

Til denne tak knytter vi et ønske om, at De nordiske Juristmøder også i det sekel, de nu går ind i, må kunne skabe inspiration til at videreføre den fællesnordiske retsudvikling. Når vi skal møde de udfordringer af endnu ukendt karakter, som det voksende internationale samarbejde — herunder de europæiske integrationsbestrebelse — vil stille os overfor, vil en videre udbygning af retssamvirket mellem vore fem lande være af afgørende betydning for bevarelsen af vor nordiske retstradition. Måtte de nye generationers tro på værdien af det nordiske retssamvirke og deres styrke til at tage opgaven op ikke være mindre end den, der besjælede de nordiske jurister, der for 100 år siden skabte og udviklede De nordiske Juristmøder.

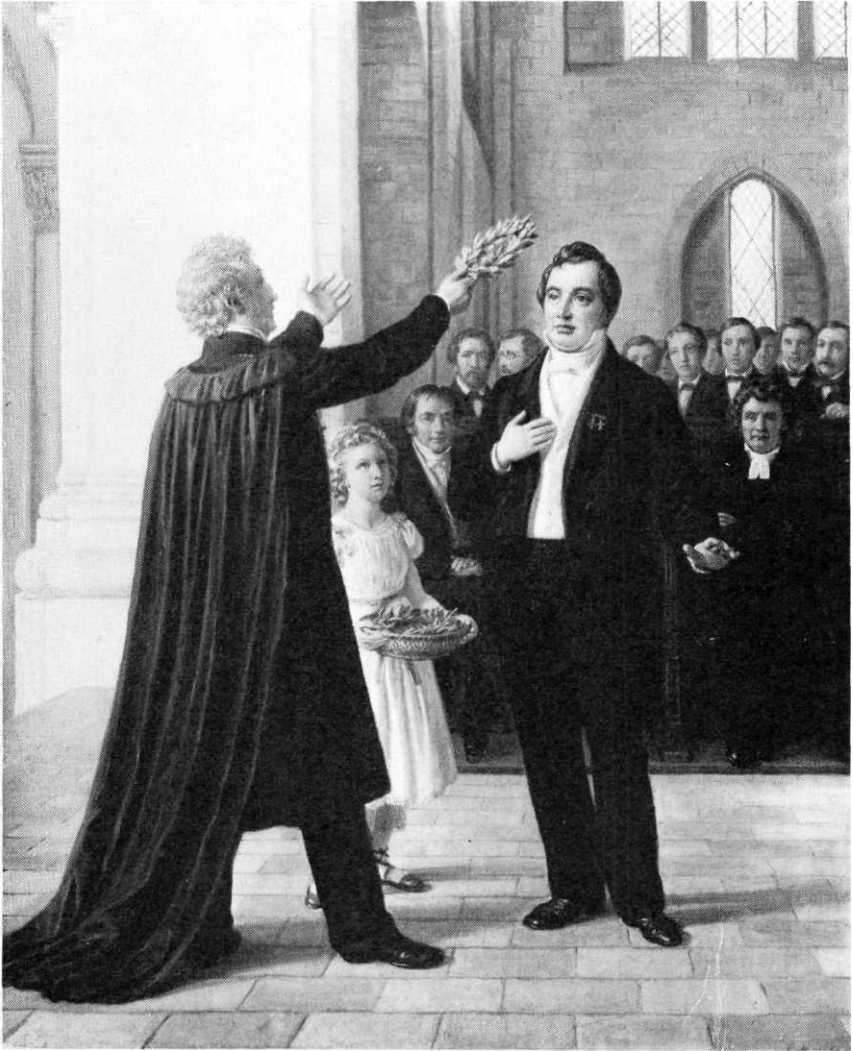
De nordiske Juristmødernes styrelser.

De nordiske Juristmødets styrelser bringer en hjertelig tak til

CHR. AUGUSTINUS FABRIKKERS FOND,
BIKUBEN,
DANMARKS NATIONALBANK,
DANSK KAUTIONSFORSIKRINGS-AKTIESELSKAB,
AKTIESELSKABET DE DANSKE SPRITFABRIKER,
DEN DANSKE LANDMANDSBANK AKTIESELSKAB,
DET DANSKE ADVOKATSAMFUND,
EGMONT H. PETERSENS FOND,
AKTIESELSKABET KJØBENHAVNS HANDELSBANK,
KONSUL GEORGE JORCK OG HUSTRU EMMA JORCK'S FOND,
PRIVATBANKEN I KJØBENHAVN AKTIESELSKAB,
SPAREKASSEN KØBENHAVN-SJÆLLAND,
TUBORGFONDET,

der ved betydelige bidrag har muliggjort dette jubilæumsskrifts udgivelse.

Endvidere bringer vi en hjertelig tak til alle, der har været behjælpelige ved indsamlingen af billedmaterialet, ikke mindst til Det kongelige Biblioteks Billedsamling og til forlagsdirektør Bo Bramsen, som med stor velvilje har bistået billedredaktøren, fru Barbara Marcus-Møller.

I løbet af 1800-tallet bliver de kulturelle forbindelser mellem de nordiske lande stadig stærkere, og et af højdepunkterne er, da Esaias Tegner i 1829 laurbærkranser Adam Oehlenschläger i Lunds domkirke. I 1866 malede Constantin Hansen - iøvrigt ansøret af politikeren og juristen Orla Lehmann - denne opfattelse af den skelsættende begivenhed. Frederiksborgmuseet.

I

NORDISKE FORBINDELSER I ÆLDRE TID OG BAGGRUNDEN FOR JURISTMØDERNE

Efter Kalmarunionens endelige opløsning i det 16. århundrede uddybedes i de følgende sekler kløften mellem Nordens folk. De mange krige skilte Danmark, Norge og Island, der var forenet under samme konge, fra Sverige og Finland, som udgjorde ét rige.

Inden for *kunsten*, der jo altid har været international, var der dog allerede fra omkring 1700 nogen forbindelse mellem landene. Her kan nævnes den svenske arkitekt *Nikodemus Tessin*, Stockholms slots bygmester, der efter anmodning af den danske konge bl. a. udarbejdede et udkast til et nyt slot i København, som dog ikke blev opført, og senere i det 18. århundrede den svenskfødte *Carl Gustav Pilo*, som det meste af sit liv arbejdede i København, hvor han blev hofmaler.

I slutningen af det 18. århundrede begynder så småt et *videnskabeligt og kulturelt samarbejde* mellem landene. Vidnesbyrd herom er bl. a. den svenske botaniker *Peter Forsskål's* deltagelse i *Carsten Niebuhr's* berømte danske ekspedition til Arabien i 1761—67 og stiftelsen af *Det Skandinaviske Literatur-Selskab* i København i 1796 med udgivelsen af et fællesnordisk tidsskrift som formål.

Så sent som i 1816 blev det som rest af gammel svensk mistænksomhed over for Danmark indskærpet professorerne ved Lunds Universitet, at de som embedsmænd ikke måtte rejse ud af Sverige uden kongens tilladelse. Men i tiden derefter bliver den videnskabelige og kulturelle forbindelse mellem landene stadig fortroligere, og vendepunktet er den berømte begivenhed i 1829, da den svenske digter *Esaias Tegner* i Lunds domkirke laurbærkronede den danske digter *Adam Oehlenschläger* og forkyndte, at „*sondringens tid år forbi*”.

Danske oldtidsforskere som *C. /. Thomsen*, *Finn Magnussen* og *Worsaae* havde nær tilknytning til finnen *A. J. Sjögren*, nordmanden *R. Keyser* og svenskerne *Bror Emil Hildebrand* og *Sven Nilsson*. Og i 1839 afholdtes den første nordiske videnskabelige kongres, nemlig *naturforskermødet* i

Goteborg, hvori deltog 90 fremtrædende skandinaviske naturvidenskabsmænd, heraf 22 danske og 10 norske. Dette møde gentoges allerede i 1840 i København og på ny i 1847. Festen i Roskilde den 14. juli 1847 for de skandinaviske naturforskere er afbildet på *Erik Henningsen's* vægmaleri i Københavns Universitets solennitetssal, der har dannet rammen om så mange nordiske juristmøder; under lange indlæg har sikkert mangan nordisk jurists øjne fundet vej til dette billede og salens andre malerier med motiver fra universitetets historie.

Længere skulle det vare, før der blev etableret faglig kontakt mellem *Nordens jurister*. Juridiske værker fra forrige århundrede indeholder såre sjældent henvisninger til anden nordisk ret og til værker udsendt af juridiske forfattere i det øvrige Skandinavien. Den personlige kontakt mellem jurister fra de forskellige lande var sparsom, og man var ret ukendt med de andre landes retsforfatninger. Påvirkning af lovgivningen fra andre lande spores ikke, med enkelte undtagelser var der ingen forbindelse mellem dansk-norsk-islandsk ret på den ene side og svensk-finsk ret på den anden side.

Grundene hertil var øjensynlige. Fra 1380 til 1814, hvor *Danmark, Norge og Island* var forenet under samme konges scepter, havde disse lande udviklet et fællesskab, der prægede ikke blot lovsproget, men også lovenes indhold. Naturligvis medførte de særegne naturforhold og den forskellige udvikling inden for landbruget - frie norske og islandske bønder over for de danske bønder, der var fæstere hos godsejerne - store retlige afvigelser på landborettens område, men hovedprincipperne blev de samme; til retsfællesskabet bidrog den fælles Højesteret fra 1661 og den fælles centraladministration. I Danmark gjaldt fra 1683 Christian den Femtes *Danske Lov* og i Norge samme konges *Norske Lov* fra 1687. Disse love var omfattende kodifikationer af offentlig ret (proces, strafferet og kirkeret) og civilret, herunder søret, og de indeholdt til dels enslydende bestemmelser. Domstolsorganisationen i Danmark og i Norge var nogenlunde ens, og da *Norge i 1814. blev frit*, og der oprettedes en norsk Høyesterett, blev denne indrettet med den danske Højesteret som forbillede. Norske og islandske jurister studerede ved Københavns Universitet, og jurister fra de forskellige under det dansk-norske monarki hørende lande fik deres embedsgerning i andre dele af monarkiet; navnene på

De mest betydningsfulde inden for den ældre nordiske retsvidenskab. Øverst fra venstre nordmanden A. M. Schweigaard (1808-70), islænderen Magnus Stephensen (1762-1833) og danskeren Anders Sandøe Ørsted (1778-1860). Derunder Matthias Calonius fra Finland (1738-1817) og David Nerhman-Ehrenstråle (1695-1769) fra Sverige.

mange embedsmandsslægter i Norge minder stadig herom. Retsudviklingen i Danmark og Norge er præget af de to store navne embedsmanden og ministeren *Anders Sandøe Ørsted* (1778-1860), hvis værker blev grundlæggende for dansk retsvidenskab, og professor *A. M. Schweigaard* (1808-70).

For *Islands* vedkommende blev der gjort gentagne forsøg på at udarbejde en lovbog så lidt afvigende fra Christian den Femtes Danske Lov og Norske Lov, som forholdene tillod. Disse forsøg førte til forskellige forslag, som dog ikke blev gennemført. I mellemtiden blev dele af Danske Lov og Norske Lov lovfæstet eller i alt fald anvendt ved siden af Jonsbok fra 1281, og der udstedtes forskellige anordninger, som navnlig efter 1816

blev præget af dansk ret. *Magnus Stephensen* (1762-1833) havde som justitiarius i den i 1800 oprettede islandske Landsøverret stor indflydelse på islandsk lovgivning og retsudvikling. Fællesskabet med Danmark varede til 1918, da Island blev et selvstændigt rige, der oprindeligt havde kongefællesskab med Danmark. Den danske Højesteret var også Islands højeste domstol, indtil der ved lov af 6. oktober 1919 blev oprettet en islandsk Højesteret med den danske som forbillede.

I *Sverige* og *Finland* gjaldt derimod *1734 års lag*, også en omfattende kodifikation, og det svenske domstolshierarki fra *häradsrätt* og *rådstuvurätt* over *hovrätt* til *Högsta Domstolen* og anvendelse af lægmænds medvirken i form af *nämndemän* afveg betydeligt fra det dansk-norsk-islandske system. Svensk retsvidenskabs grundlægger er professor i Lund *David Nehrman-Ehrenstråle* (1695-1769), der skrev systematiske arbejder på mange retsområder; i 1726, kort efter ophøret af den store nordiske krig, foretog Nehrman en studierejse til København og opretholdt derefter en brevvæksling med danske videnskabsmænd. Svensk retsvidenskab er således den ældste i Norden, og det første initiativ til nordisk forbindelse på retsvidenskabens område er udgået fra Sverige.

Også efter at *Finland* i 1809 var blevet erobret af Rusland og udgjorde det ret selvstændige storfyrstendømme Finland med bevarelse af egne institutioner, vedblev svensk ret at gælde i dette land. Finlands store juridiske navn i ældre tid er *Matthias Calonius* (1738-1817), professor i Åbo, en tid dommer i den svenske Højesteret og efter adskillelsen fra Sverige som prokurator ved det finske regeringskonseil vogter af Finlands rettigheder.

Den nordiske bevægelse, der skulle inspirere de nordiske juristmøder, var *Skandinavismen* fra midten af forrige århundrede.¹

Her skal ikke gives en udførlig beskrivelse af skandinavismen med drømme om forsvarsforbund og dynastisk forbindelse mellem de nordiske lande; i Danmark var det håbet om et fælles forsvar af Sønderjylland, der var det bærende, i Sverige tanken om et kongefællesskab under en konge af dynastiet Bernadotte og i forbindelse hermed måske en drøm om generhvervelse af Finland, hvis afståelse til Rusland ikke lå så langt tilbage i tiden. Men disse tanker gik ikke dybt ned i befolkningen; i Norge, hvor

1. Jfr. herom bl. a. *Julius Clausen*: Skandinavismen.

„Nordisk Fostbroderskab" er titlen på dette lithografi fra 1840'erne. I Skandinavismens første år spillede tanken om et fælles nordisk forsvarsforbund en stor rolle, og i krigene 1848-50 og 1864 deltog da også både svenske og norske frivillige på dansk side. Selvom tanken viste sig urealistisk, havde bevægelsen dog skabt en nærmere forbindelse mellem de nordiske folk og dermed lagt grunden til et samarbejde på en række punkter. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

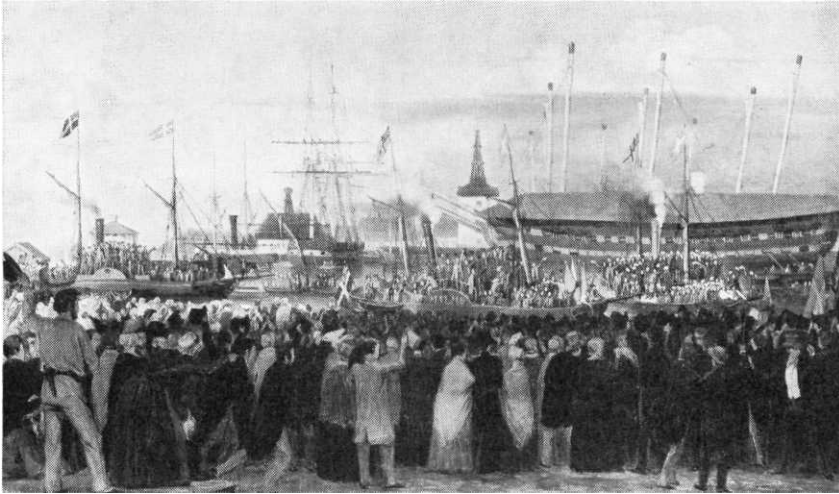
der endnu langt op i århundredet i visse kredse bestod nogen animositet mod Danmark efter adskillelsen og opgøret herom, vandt den skandinaviske bevægelse aldrig større tilslutning, og i Danmark og Sverige var det kun snævre akademiske kredse, i hvilke tankerne fængede med begejstring.

Men det personlige samkvem, der på *studentermøderne* opstod mellem studenterne, skulle få betydning for juristmøderne. Det var de samme mænd, der som unge mødtes på studentermøderne, hvoraf de første fandt sted i Uppsala 1843, i København 1845, i Christiania 1851 og på ny i Uppsala og Stockholm i 1856, og senere som jurister. Ved mødet i København i 1845 blev velkomsttalen holdt af den unge jurist *A. F. Krieger*, der senere skulle blive en af ophavsmændene til juristmøderne og formand for det første og det fjerde møde; han vil blive udførligt omtalt i afsnit II. Det var ligeledes på mødet i 1845, at den danske nationalliberale politiker og jurist *Orla Lehmann* (1810-70) tog studenterne i ed på et nordisk fostbroderskab.

Lehmann's tale — „Ridehustalen“ — gav anledning til, at der rejstes tiltale mod ham for majestætsforbrydelse; han blev dog frifundet. I sin forsvarstale argumenterede Lehmann med, at han virkede for et praktisk fællesskab mellem landene, og anførte som eksempler på, hvad han tilsigtede at opnå, fælles kriminal- og civillovgivning og fælles kassationsret for de nordiske lande.

Som det vil blive omtalt i afsnit III, mindedes Krieger under festen på Drottningholms slott i anledning af juristmødet i 1875 den tale, som kong Oscar den Første holdt på samme sted under studentermødet i 1856.

De praktiske resultater af skandinavismen var små, men de beskedne spor, bevægelsen dog satte sig, træder frem netop på lovgivningens område. Det drejer sig om den såkaldte *mellemrigslov*, i Danmark lov om fuldbyrdelse i kongeriget Danmark af domme og kendelser afsagte ved svenske retter m. m. af 19. februar 1861 og i Sverige en tilsvarende forordning af 15. juni 1861, jfr. konvention af 13. juni 1861, der trådte i kraft den 1. juli s. å. Det var den svenske regering, der i 1860 forespurgte, om den danske regering ville være med til at tilvejebringe en lov om danske og svenske dommes eksigibilitet i de andre lande. Forslaget vandt tilslutning i Danmark ud fra den praktiske motivering, at det stærkere samkvem mellem landene nødvendiggjorde denne ordning. Men i det norske Storting blev et forslag

Studentermøderne begyndte i Uppsala i 1843 og blev siden med ujævne mellemrum afholdt i forskellige af Nordens universitetsbyer. Møderne var et udslag af skandinavismen og i høj grad politisk prægede, men det var af nok så stor betydning, at de unge nordiske akademikere lærte hinanden personligt at kende. I 1845 var København værtsby, og i 1847 malede Jørgen Sonne dette billede af de norske og svenske studenter ankomst til byen. Man får et udmærket indtryk af den popularitet, møderne nød hos hele befolkningen. Frederiksborgmuseet.

om danske og svenske dommes retsvirkning i Norge forkastet i 1865 - trods mange talsmænd - med 43 stemmer mod 34; der herskede i Norge mistænksomhed over for skandinavistiske tendenser.

Endvidere lykkedes det at gennemføre gensidige love om forbud mod eftertryk og oversættelser, i Danmark lov af 23. februar 1866.

Efter krigen 1864, hvor Danmark havde stået alene mod Preussen og Østrig, var de politiske drømme om et Storskandinavien døde.

Men tilbage var, at de *nordiske folk havde fået øjnene op for hinanden*. Rejsesamkvemmet var blevet lettere med fremkomsten af jernbaner og dampskibe. Nordmænd og svenskere rejste til København og besøgte bl. a. de nye vandkuranstalter i Klampenborg og Marienlyst, danskere rejste til de norske fjelde, og også den svenske naturs skønhed tiltrak danske rejsende. Unionen mellem Norge og Sverige gav rig anledning til samkvem mellem disse lande, og den gamle tilknytning mellem Sveriges og Finlands folk bestod stadig.

I 1870'erne vinder bestræbelserne for selvstyre i Island sejr ved forfatningsloven af 5. januar 1874, som trådte i kraft den 1. august samme år, da Chr. IX deltog i festen på Tingvallasletten i anledning af 1000-året for Islands bebyggelse. Festlighederne er her afbildet efter en skitse af C. Fred. Sørensen. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

Medvirkende til den voksende forbindelse mellem landene var malerkunst og litteratur. Også i Danmark kendte man *Dahl*, *Gude* og *Tidemand's* billeder af norsk natur og folkeliv, og et af den danske maler *Marstrand's* hovedværker er det enorme lærred „Kirkefærden over Siljansøen“ i Dalarna fra 1853.

Den danske digter *H. C. Andersen* blev læst og beundret i alle de nordiske lande og har udførligt beskrevet sine rejser i Skandinavien. *Bjørnstjerne Bjørnson's* bondefortællinger fik mange læsere i Norden og vakte hos disse interesse for Norge. *Runeberg* og *Topelius'* værker blev udbredt over hele Norden og skabte viden om Finlands kampe og skæbne. Den danske jurist og forfatter *H. E. Schack* havde under ophold i Stockholm knyttet forbindelse med svenske digtere som *C. / L. Almquist* og *August Blanche*, som nu også blev læst i Danmark. I sin indledningstale på juristmødet i Stockholm i 1966 omtaler *Sture Petré*n denne kulturelle forbindelse:

„Att likväl också juristerna rycktes med av de nordiska strömningarna var ett uttryck för att även de upplevde Norden som en kultureli enhet. Icke sällan har jag i samband med upplösningen av svenska juristers bibliotek, grundade under förra århundradets senare del, stått inför förstaupplagor av den tidens stora danska och norska författares verk och föreställt mig den iver med vilken deras forna ägare en gång tillhandlat sig dem, nyutkomna, i boklådorna i Stockholm, Uppsala, Lund, Göteborg eller Skara. Man vågar kanske icke tro att dagens nordiske jurist, när så mycket annat pockar på hans uppmärksamhet, står i ett lika direkt förhållande till vad som tilldrager sig i de nordiska grannländernas kulturella liv.”

Det må endelig fremhæves, at også *et frit Island* nu begynder at træde frem i lyset. Mange års selvstyrebestræbelser vinder sejr, foreløbig med forfatningsloven af 5. januar 1874, der trådte i kraft den 1. august s. å. samtidig med den af kong Christian den Niende besøgte fest på Thingvallasletten i anledning af tusindåret for Islands bebyggelse.

Men inspirationen til juristmødernes oprettelse har været en dobbelt.

Danmark var langt op i det 19. århundrede stærkt knyttet til *den tyske kulturkreds*; næsten halvdelen af monarkiets indbyggere var tysktalende, og for danskere, der søgte videnskabelig uddannelse, gik vejen til tyske universiteter. Dette gjaldt ikke mindst jurister, der havde fulgt med i den diskussion, der siden århundredets begyndelse blev ført i Tyskland om nye retsplejetanker: offentlighed, mundtlighed, anklageproces og indførelse af jury. Også jurister fra de andre nordiske lande søgte til Tyskland, når de ønskede videregående videnskabelig uddannelse, og i det hele var nordisk retsvidenskab - ikke mindst i Sverige - under stærk påvirkning af tyske retslærdes tanker.

Tyskland var delt i mange større og mindre stater, og det er klart, at der af denne grund netop i dette land måtte være et særligt behov blandt jurister, der talte samme sprog, og som var uddannet ved de samme universiteter, for at mødes og drøfte retlige spørgsmål. På et tidspunkt, hvor drømmen om et forenet Tyskland var levende, måtte også tanken om unifikation af tysk ret melde sig. I 1860 afholdtes det første *tyske juristmøde* i Berlin med den store strafferetslærde v. *Wächter* (1797-1880) som præsident, og drøftelserne på dette og de følgende møder fik stor betydning under udarbejdelsen af Strafprozessordnung med dens kombination

Det var bl. a. fra Tyskland, de nordiske jurister hentede inspiration til juristmøderne. Billedet, der er et kobberstik efter et daguerreotypi, viser den tyske retslærde v. Wachter, der i 1860 i Berlin var præsident for det første tyske juristmøde. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

af nævninger og domsmænd fra 1877 og Civilprozessordnung fra samme år såvel som for Bürgerliches Gesetzbuch fra 1896. Men disse møder havde deres forløber i den tyske advokatforenings møder; et af disse afholdtes i 1846 i Kiel, der dengang lå inden for det danske monarkis grænser, og den her vedtagne resolution om udformning af strafferetsplejen var utvivlsomt af betydning for den diskussion, der netop på dette tidspunkt tog sin begyndelse i Danmark om denne sag.

De tyske juristmøder - og tilsvarende i England - var kendt af de nordiske juristmøders ophavsmænd. Det er ejendommeligt at konstatere, at den tyske enhedsbevægelse og agitationen for et samlet Norden i fællesskab har stået fadder til de nordiske juristmøder.

II

FORBEREDELSENE TIL MØDET 1872

Den lammelse af ånd og kræfter, som den ulykkelige krig 1864 havde efterladt i Danmark, fortog sig hurtigt og afløstes af initiativ på mange områder. Et af disse var, at der i sommeren 1872 i København i en på Vesterbros Passage opført bygning - den nuværende Industriforening - afholdtes „Den nordiske Industri- og Konst-Udstilling“, hvor nordiske udstillere havde udstillet såvel kunst- som håndværks- og industriprodukter. Det var til denne udstilling, at den danske digter *H. P. Holst* (1811-93) skrev de ofte citerede ord om Danmark efter 1864:

„For hvert et Tab igjen Erstatning findes:
Hvad udad tabes, det maa indad vindes.“

Netop på dette tidspunkt forhandlede der om et af det nordiske samarbejdes vigtigste resultater, nemlig det ved konventionen af 27. maj 1873 indgåede forbund om *fælles møntsystem* i Danmark, Norge og Sverige, som bestod, indtil krige og valutavanskeligheder i dette århundrede gjorde ende herpå.

Det var i denne atmosfære af praktisk nordisk samarbejde, at tanken om afholdelse af fælles nordiske juristmøder opstod.

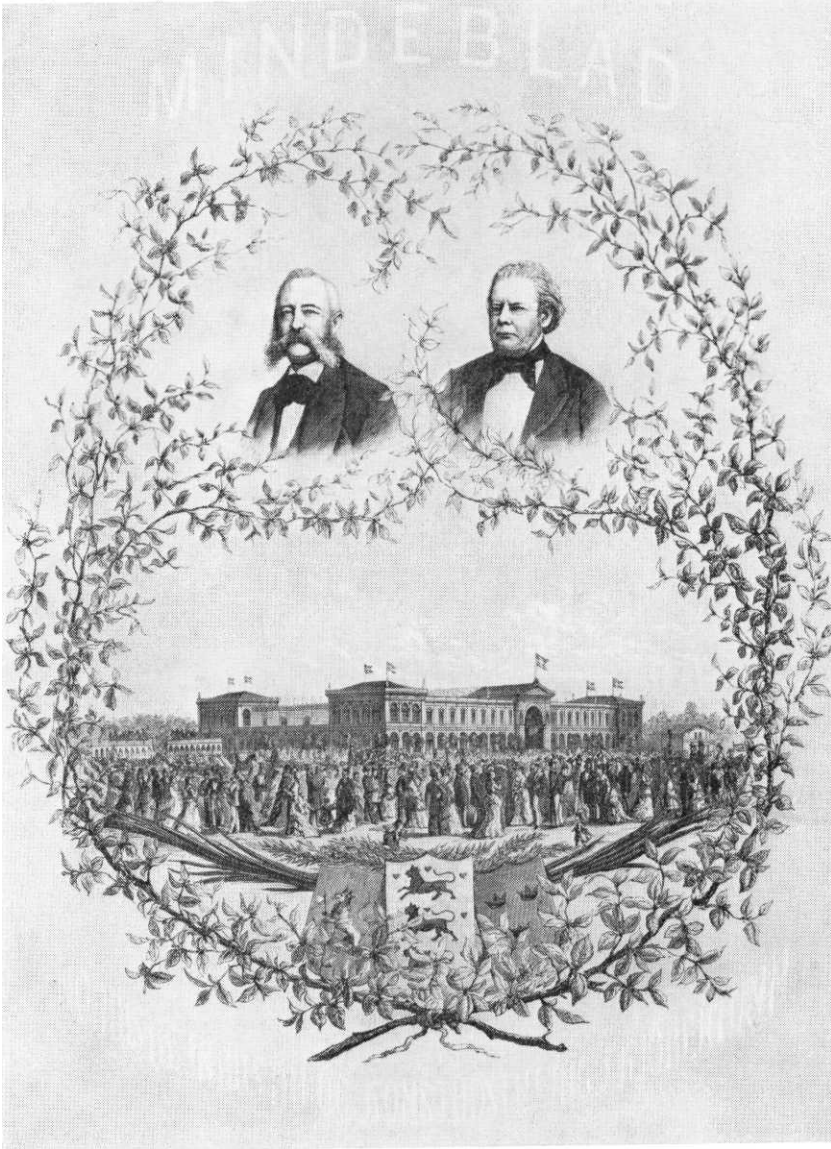
Initiativet udgik fra den svenske landshovding, greve *Eric Sparre*, der i sit hjem i Vånersborg havde konferencer med den danske professor *Nellemann*.¹ I marts 1872 rettede Sparre på en række fremtrædende svenske juristers vegne henvendelse til de danske jurister *A. F. Krieger* og *Nellemann* om afholdelse af et nordisk juristmøde i forbindelse med den omtalte industriudstilling. Ideen blev grebet med begejstring, og Krieger noterede i sin dagbog den 4. april 1872 utålmodig: „Det viser sig, at Sparre endnu ikke har skrevet til *Aschehoug*“.

I. Jfr. landsretssagfører Torben Nellemann på juristmødet i 1948 (s. 198).

Men allerede den 19. april kan han notere: „Fra Aschehoug faaer jeg Melding, at nu har Stang-Lasson sluttet sig til Indbydelserne til Juristmødet med lidt Ændring i Indbydelsen". Og den 30. april fortsættes der: „Hall, Simony og Algr. Ussing tiltræde Indbydelsen til det nordiske Juristmøde. Hall dog noget modstræbende." 2. maj hedder det endelig: „Indbyderne til Juristmødet nedsætte et Forretningsudvalg (Ussing, Klein, Nellesmann, Brock, Liebe)".

Disse notater i *Krieger's berømte dagbøger* findes spredt blandt optegnelser om alle mulige andre emner, således om Krieger's overtagelse af portefuillen som finansminister i stedet for justitsministerposten, om Henrik Ibsen, der ikke kan blive færdig med „Kejser og Galilæer", og om det berømte „slag på Fælleden" den 5. maj 1872; her blev et socialistisk møde, der søgtes gennemført trods forbud fra politidirektøren, spredt med magt af politi og husarer, en vigtig begivenhed i den danske arbejderbevægelses historie.

Indbydelsen „til et almindeligt nordisk Juristmøde i Kjøbenhavn i anden Halvdel af August Maaned 1872" udstedtes i begyndelsen af maj af følgende mænd i de tre nordiske riger: „fra Norge: Statsraaderne Falsen og Stang, Højesterets-Justitiarius Lasson, Højesteretsassessorerne Andresen, Hallager og Manthey, Professorerne Aschehoug og Aubert, Overretsassessor Bachke, Regjeringsadvokat Grönn og Højesteretsadvokaterne Bergh, Schweigaard og Stang; fra Sverig: Justitie-Statsminister Adlercreutz, Statsraaderne Berg og Bergstrom, Justitieraaderne Carleson, Naumann, Olivecrona og Qvensel, Præsidenten i Svea-Hofrått de Geer, tilforordnet Præsident i Gota-Hofrått Lemchen, Præsidenten i den skaanske Hofratt Munch af Rosenschold, Hofretsraaderne v. Gegerfeldt og Wrede, Medlem af Lagbyroen Adjunkt Annerstedt, Professorerne Hamilton og Rydin, Rigsarkivar Nordstrom, Landshøvding, Grev Sparre og Herredshøvdingerne Carlén, Stenberg og v. Sydow; fra Danmark: Kirke- og Undervisningsminister Hall, daværende Justitsminister, nuværende Finansminister Krieger, daværende Formand i Sø- og Handelsretten, nuværende Justitsminister Klein, Gehejmeraad A. W. Scheel, senere afdøde Generalprokurør, Konferensraad Algreen-Ussing, Etatsraad Casse, Højesterets-Justitiarius Mourier, Højesteretsassessorerne Finsen og Ussing, Professorerne Aagesen, Goos og Nellesmann, Stiftamtmand Simony, Byfoged H. Hage, og Højesteretsadvokaterne Brock, Liebe og Nellesmann."

I 1872 afholdtes i København „Den nordiske Industri- og Kunstudstilling“, og da man regnede med stor tilstrømning til byen, valgte man meget praktisk København som mødested for de nordiske jurister. På det her afbildede tidstypiske mindeblad ses udstillingens 2 præsidenter, til venstre konseilspræsident, lensgreve Holstein-Holsteinborg, der også var æresgæst ved juristmødet, og til højre overpræsident i København E. Rosenørn. Nedenunder ses den til udstillingen opførte bygning - nu Industriforeningen. Det kgl. Bibliotek.

Indbydelsen var *sålydende*:

„Den Tilnærmelse i kommerciel og industriel Henseende, som, foranlediget eller befordret ved de forbedrede Kommunikationsmidler, i den senere Tid har fundet Sted mellem de skandinaviske Folk, fremkalder en stedse stigende Trang til et almindeligere og mere udbredt Kjendskab til de enkelte Landes Retsinstitutioner, et Kjendskab, som fortrinsvis er ønskeligt for de Mænd, der hellige Retsvidenskaben deres Virksomhed som Lærere, Dommere eller Sagførere.

Alle vigtige Reformers i Lovgivningen paakalder Belysning af den retsvidenskabelige Diskussion. Efter at nye Straffelove ere indførte, har ogsaa Spørgsmaalet om Forandringer i Strafferetsplejen i ethvert af de tre Riger været bragt paa Bane, og under Forhandlingerne om Grundsætningerne for denne er Betragtningen ledet hen paa Spørgsmaalet om Domstolens Organisation i det hele og om Civilprocessens Ordning, Spørgsmaal, som allerede i længere Tid have sysselsat Videnskaben og Lovgivningsmagten i andre Lande, navnlig i Tydskland. Handelsretten, denne i nyere Tider saa stærkt udviklede Gren af Retsvidenskaben, hvis internationale Natur fremgaar af selve Navnet, tildrager sig ogsaa i de skandinaviske Lande en stigende Opmærksomhed og kræver nye Former, der ikke heller lade Privatretten iøvrigt aldeles uberørt.

Den væsentlige Overensstemmelse i Retsanskuelserne over hele det skandinaviske Norden, det fælles oprindelige Grundlag, af hvilke Retsinstitutionerne ere fremspirede og med mindre betydelige Afvigelser have udviklet sig, tyder hen paa, at Løsningen af disse store Spørgsmaal i de enkelte Lande hovedsagelig bør ske i ensartet Retning.

Sammenkomster og mulig en herved dannet Forening af Skandinaviens Jurister efter Forbilledet af de i den seneste Tid i England og Tydskland opstaaede Institutioner af denne Art (society for the promotion of social science, de tydske Juristen tage), hvilke ubestridelig have bidraget meget til Lovgivningens Udvikling i en heldig Retning i de nævnte Lande, vilde uden Tvivl baade give Leilighed til personligt Bekjendtskab og Meningsudveksling mellem Fagmændene og fremme en almindeligere Godkjendelse af det blandt Forretningsmænd nærrede Ønske om, at Lovgivningen i de enkelte Lande maa blive saa ensartet, som med behørigt Hensyn til de nationale og stedlige Ejendommeligheder og de derved nødvendiggjorte Forskjelligheder lader sig gjøre, ligesom de ved at fremkalde en mere

Særligt med fremtidsde jurister, Berg och
Briegleb, der f. v. Støttelse der svenske Rätts-
 minister, De Geer f. d. Justitie Statsminister,
Quarant, Carlsson, Norström och Olsson,
 ledamöter af Kongerikes Rättsrådet och
Waldenström, Pike, Waldenström, Berglin och Hammill,
 Juris professorer, och kända de utländska och
 de inländska, som givde Danmarks rättshälsa, och
 ett sammanträd och sammanträd med dem
 och Norge, i Kjöbenhavn, som svenskar.
 Föreläggningen är uten underrättelser, och
 beslutade beslutet, och f. v. har mig, men det
 kan sagt af icke, var, egentligen, att öfversända
 den, som vi kunde om den Decretis gillas
 i den, och Danmarks rättshälsa vilja tillige.
 Huvudsaken Justitie Statsminister, Hedström,
 som också lifligt intresseras sig för saken,
 har liksom, liksom, genom gällande af

Det var den svenske landshøvding Eric Josias Sparre, der udkastede planen til det første nordiske juristmøde. Den 19. marts skriver han et brev til A. F. Krieger i København, hvori han gør rede for sin idé, og det her gengivne uddrag af brevet viser, hvilke andre fremtrædende svenske jurister, der går ind for tanken. Brevet henligger i Kriegers Privatarkiv nr. C.i.a i Rigsarkivet i København.

alsidig Granskning af Retsinstitutionerne vilde bidrage væsentlig til at udfinde og muligvis bortrydde Hindringerne for en saadan Udvikling af Lovgivningen i de enkelte Lande.

Disse Sammenkomster burde holdes vekselvis i hvert af de tre skandinaviske Riger. En Grund til at vælge Kjöbenhavn til det første Samlingssted ligger allerede deri, at den dér i tilstundende Sommer foranstaltede

Industriudstilling uden Tvivl vil hidkalde mange fra de forskellige skandinaviske Lande.

I Henhold hertil indbydes alle de, som theoretisk eller praktisk syse med den svenske, norske eller danske Ret og saaledes nære Interesse for den skandinaviske Retsudvikling, til at møde i Kjøbenhavn i anden Halvdel af August Maaned d.A.

Dagen, da Mødet aabnes, vil nærmere blive bekendtgjort. De, der ville forelægge Forsamlingen Spørgsmaal til Drøftelse, opfordres til inden 15. Juni at fremsende til en af undertegnede et motiveret Grundlag for Forhandlingen. Ligeledes anmodes de, der ville gjøre andre skriftlige eller mundtlige Meddelelser, om inden samme Tid at anmelde saadant."

Beretningen oplyser, at „Indbyderne dannede derefter en Bestyrelse for hvert Rige, som for dettes Vedkommende skulde træffe de fornødne Forberedelser til Mødet. Den norske Bestyrelse kom til at bestaa af Professorerne Aschehoug (Formand) og Aubert, Højesteretsadvokat Bergh og Højesteretsassessor Hallager, den svenske Bestyrelse af Adjunkt Annerstedt, Hofretraad v. Gegerfeldt, Justitieraad Olivecrona og Landshøvding Grev Sparre (Formand) og den danske Bestyrelse af Højesteretsadvokat Broch, daværende Formand i Sø- og Handelsretten, nuværende Justitsminister Klein, Højesteretsadvokat Liebe, Professor Nellesmann (Formand) og Højesteretsassessor Ussing."

Det var en udsøgt kreds af nordiske jurister, der havde underskrevet indbydelsen. Men - hvad der er værd at bemærke - mange af disse var eller havde tillige været fremtrædende *politikere*. Der var dengang intet skel mellem jurister og politikere; karakteristisk for det almindelige syn herpå er dét, at Krieger i sin nedenfor nævnte brevveksling med den norske advokat Dunker skriver: „Det er iøvrigt virkelig en Mangel ved den nuværende norske Højesteret, at saa faa af dens Medlemmer har været Stortingsmænd". I det norske Storting havde dog sorenskrivere og andre jurister fra 1814 spillet en stor rolle, om end bønderne i løbet af århundredet havde vundet terræn på akademikernes bekostning. I de svenske ständerforsamlinger indtil 1866 var mange af adelens og borgerstandens repræsentanter jurister, og det samme gjaldt derefter Riksdagen. I Danmark havde det nationalliberale parti med dets mange jurister været styrende siden Grundloven af 1849. Og i alle de 3 lande ansås det for at være kongens ret selv at vælge sine ministre, og for mange ministerposters ved-

Initiativtageren til det første nordiske juristmøde var den svenske landshövding, greve Eric Josias Sparre (1816-86).

kommende var jurister selvskrevne. Men spirene til en anden udvikling var allerede lagt. Både i Norge og i Danmark var en strid mellem de af kongen udnævnte ministre og folkerepræsentationens flertal ved at udvikle sig.

Det vil være rimeligt her at redegøre for de mænd, hvis initiativ vi har at takke for juristmøderne, og det er naturligt at begynde med de tre ledende mænd.

Eric Josias Sparre (1816-86) var både jurist og politiker. Han, der tilhørte den ældgamle adelsslægt Sparre, blev i 1850 assessor i Svea Hovrätt og havde allerede da vundet et fremtrædende navn som jurist.

Som repræsentant for sin slægt tog han i 1844 sæde på Riddarhuset, og efter grundlovsreformen i 1866 var han medlem først af Riksdagens første kammer og derefter af dens andet kammer. Han, der blev formand for Lagutskottet, var udpræget konservativ, men desuagtet tilhænger af demo-

kratiet og fremskridtsvenlig og foreslog adskillige reformer. Som udslag af hans konservative temperament kan anføres, at han udtalte sig imod dødsstraffens afskaffelse. Særlig interesserede han, der selv var godsejer, sig for landboernes interesser, men også for skolepørgsmål og for trafik-anliggender. Som taler på Riksdagen havde han store talegaver. Han var original, havde let ved at udtrykke sig og rådede over rig erfaring, lærdom og sagkundskab. Han blev kritiseret for undertiden at kunne være mindre nøjagtig i sine redegørelser for fakta og for i kampens hede at gå for vidt, hvilket kunne svække hans indflydelse, men selv sagde han på Riksdagen følgende bevingede ord, som alle talere bør lægge sig på sinde, herom:

„En gång for alla ber jag nu om tillgift, därför att jag i alla frågor, som intressera mig, talar med varme, att jag då måhända icke väger på guld-vikt varje ord jag yttrar. Det fanns en tid, då även jag bemodade mig att tala logiskt, då jag höll mig mycket strängt vid den allvarsamma, oroman-tiska prosan. Man då sade man om mig: „Den där Sparre talar icke illa, men han talar tråkigt!” Därför, mina herrar, säger jag numera fritt ut, vad min känsla manar mig att yttra. Och om det skall bliva något liv i diskus-sionen, om vi icke skola sitta hårt och vara tråkiga, så måste diskussionen foras med varme. Har jag orätt, skall jag tåga, men tala kallt och lugnt i frågor, som ligga mig om hjärtat, det kan jag ej”.

Omkring 1860 skrev Sparre nogle mindre skrifter, hvori han søgte at bygge bro mellem norskvenlige og norskfjendtlige tendenser i Sverige og talte skandinavismens sag, og han beklagede, hvordan den svenske presse „underhållit missämjan mellan Sverige och Norge”.

I 1858 blev Sparre landshovding i Älvsborgs län med bolig i Vanersborg. Han var en meget dygtig administrator, der bl. a. gjorde en stor indsats for bygningen af kanaler og jernbaner. Af befolkningen i lenet var han højt elsket. L. M. Engström skriver i sin biografi (1936) følgende:

„Greve Eric Josias Sparre är förvisso alltfört Sveriges förste, störste och dugligaste landshovding.”

Også nordmanden *Torkil Halvorsen Aschehoug* (1822-1909) har gjort sig bekendt både ved juridisk og ved politisk indsats. Han blev i 1862 professor i retsvidenskab, fra 1886 alene i statsøkonomi og statistik. Hans retsvidenskabelige hovedværk er Norges offentlige ret, som udkom fra 1866 til 1881, og som på et bredt historisk grundlag giver en indgående frem-

Professor T. H. Aschehoug (1822-1909) var formand for den norske styrelse ved det første møde i 1872 og blev i 1887 præsident for juristmødet i Kristiania.

stilling af den norske statsforfatning, som sammenlignes med udenlandske forfatninger; fremstillingen, der er klar, elegant og objektiv, kom til at spille en betydelig rolle under de forfatningspolitiske kampe 1870-90 mellem Venstre og Højre angående kongens veto over for Stortinget.

Hans skandinaviske interesser gav sig bl. a. udtryk i, at en fremstilling af de fælles dansk-norske regeringskollegier 1660-1814 tilegnedes A. F. Krieger. I 1864 var han med til at stifte det skandinaviske selskab. Han var i 1864 i modsætning til den norske regering, som - hvad der ikke skal bebrejdes den — ikke ville overføre den skandinaviske tanke i praksis ved at gribe ind i krigen mellem Danmark og Østrig-Preussen. Efter 1864 var han tilhænger af at bygge broen mellem Norge og Sverige bredere.

Som politiker tilhørte Aschehoug højrepartiet. Han deltog i journalistisk virksomhed og var fra 1869 til 1882 stortingsmand. Både i kraft af sin viden og arbejdskraft og som kyndig fremstiller af gruppens synspunkter

var han et af Højres stortingsgruppes betydeligste medlemmer. I det store spørgsmål om grundlovsændring forsvarede Aschehoug kongens vetoret.

Som videnskabsmand tæller Aschehoug både som jurist, som historiker og som nationaløkonom. Når hertil kommer hans politiske indsats, vil det ses, at det var en af Norges store mænd, der for dette lands vedkommende var initiativtager til juristmøderne. *Fredrik Stang* karakteriserer ham (i Norsk biografisk leksikon) således:

„De grundlæggende evner hos A. var forstandsmæssige: Klarhet og nøgternhet i ræsonnementet, skarphet i alle praktiske avgjørelser, en usædvanlig realitetssans, en hukommelse som efterhånden la de mest omfattende områder ind under hans viden. Men disse evner stod ikke alene. Han havde stor energi, en sjelden evne til øjeblikkets koncentration, betydelig handlekraft og sikker myndighet. Og hans utviklingsevne var fænomenal. De blændende egenskaber, som præger A.s forfatterskab, hadde hans ydre optræden ikke. Som taler hadde han saaledes store vanskeligheter at kjæmpe med: hans røst var svak og hans foredrag stottrende. Naar han talte i tinget, maatte repræsentanterne stimle sammen for at høre ham. Og selv forelæsningsene ved Universitetet led i hvert fald i hans senere aar ved hans daarlige foredrag, de trættet da ogsaa ham selv, og han blev i en række av aar fritat for at holde dem, for at han i steden desto friere kunde ofre sig for sit videnskabelige forfatterskap.“

Andreas Frederik Krieger (1817-93) - sammen med Nellesmann, der vil blive nærmere omtalt s. 175 i afsnit XIV om retsplejen, den ledende danske skikkelse - har ligesom sine svenske og norske kolleger udført en fremragende gerning på flere områder.

Krieger begyndte sin juridiske karriere i 1840 som protokolfører ved stænderforsamlingerne - de folkevalgte rådgivende forsamlinger, der var en forløber for den ved Grundloven af 1849 oprettede Rigsdag. Han skrev herom - på latin, som det dengang var skik - en afhandling, der indbragte ham den juridiske licentiatgrad. Han blev professor ved Københavns Universitet og senere departementschef i ministeriet for Slesvig. Fra 1856 til 1859 var han først indenrigsminister og derefter finansminister. I 1860 blev han højesteretsassessor. Fra 1870 til 1872 - altså medens det første juristmøde blev planlagt - var han justitsminister og fra sommeren 1872 til 1874 finansminister.

Det lader **til**, at A. F. Krieger (1817-93) nærrede en vis aversion mod at lade sig fotografere. I 1874 skriver fru Heiberg i et af sine breve til ham: „Kan De huske det Photographi, som blev taget af Dem i al Hemmelighed i München? Dette har jeg med til Lausanne. Men det er dog altfor slet. Var der ingen Mulighed for at faae Dem til at lade Hansen, Schou og Weller tage et af Dem? Husk dog paa, at Folk i Tusindviis lader sig photographere, og at dette slet ingen Opmærksomhed vækker. Tænk paa det, min kjære Ven." Desværre lader fruens opfordring ikke til at have båret frugt, og vi må tage til takke med det „slette" billede fra München.

Krieger tilhørte den kreds af nationalliberale akademikere, som også under en fortsat enevælde ville være nået frem til samfundets højeste poster. Hans juridiske viden, navnlig på statsrettens område, var legendarisk, han var fortrolig med fremmede landes forfatningshistorie, men navnlig beherskede han til fulde de indviklede problemer omkring Slesvigs statsretlige stilling. I kraft af sin intelligens og viden indtog han en førerstilling både som jurist og som politiker.

Som ovenfor nævnt holdt Krieger i 1845 velkomsttalen ved det nordiske studentermøde i København og hele livet igennem var han nært knyttet til fremtrædende skandinaver, af nordmænd således politikerne Ketil Motzfeldt og C. Birch Reichenwald samt den bekendte advokat Bernhard Dunker, med hvem han opretholdt en omfattende korrespondance.

Kriegers vigtigste juridiske indsats var formandsposten i den i 1868 nedsatte proceskommission, hvis i 1877 afgivne betænkning kom til at danne grundlaget for den i 1916 gennemførte retsplejelov, der indførte

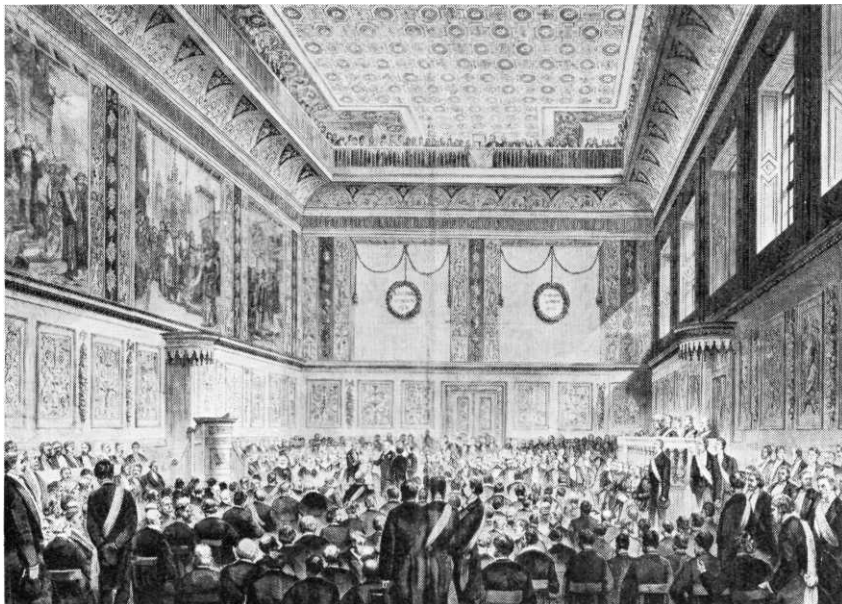
offentlig og mundtlig retspleje samt i straffesager anklageproces og nævningers medvirken i større sager.

Som politiker skulle Krieger tre gange — og ikke hver gang på heldig måde — gribe ind i Danmarks ydre historie. Første gang den 15. november 1863, da han som ordfører for forslaget til den skæbnesvangre Novemberforfatning, der ved sin indlemmelse af Slesvig gav anledning til krigen 1864, afsluttede debatten med de højtstemte ord: „Lad os erindre det gamle ord: „*fortissima consilia saepe tutissima*“, det er udlagt: hvo som intet vover, han intet vinder, men dristigt vovet halvt er vundet.“ Anden gang Krieger griber ind i historien, var, da han i foråret 1864 havde den utaknemmelige rolle at være en af Danmarks delegerede på Londonkonferencen, som søgte at bringe en afslutning på krigen, og hvor Danmark kun støttedes af Sverige-Norge. Konferencens forslag om en deling af Slesvig som den eneste mulige løsning blev afvist af Danmark, og Krieger må bære sin del af ansvaret herfor. Krieger's tredje indgriben i storpolitikken var i 1870, da han som minister optrådte modererende over for den del af ministeriet, der ønskede, at Danmark skulle indtræde i den fransk-tyske krig på Frankrigs side.

Fortegnelsen over de norske indbydere indledes med statsråd *John Collet Falsen* (1817-79), der efter at have været amtmand i 1869 blev chef for Justitsdepartementet, hvilken stilling han beklædte til sin død.

Frederik Stang (1808-84) udgav allerede i 1833, da han 25 år gammel var universitetslektor, sin berømte fremstilling af Norges konstitutionelle ret, det første norske retsvidenskabelige arbejde. Han blev højesteretsadvokat og i 1845 statsråd for departementet for det indre; som chef for dette departement bidrog han meget væsentlig til den økonomiske udvikling i Norge, hvilket også blev indrømmet af hans politiske modstandere. Som statsminister fra 1873 var han en omstridt mand og leder af højrepartiets håbløse kamp mod Stortingets venstremajoritet. Han afgik i 1880, og Stortinget nedsatte i 1881 hans pension fra 12.000 kr. til det halve. Denne nedskæring førte til en indsamling til en æresgave, og det beløb, som kom ind, blev overført til „*Den Stangske Stiftelse*“, som senere financerede og administrerede Tidskrift for Rettsvitenskap.

Peder Carl Lasson (1798-1873) blev i 1855 højesteretsjustitiarius. Han, der har skrevet værker om proces og strafferet, var medstifter af Norsk

Både nordmanden Ole Andreas Bachke og islænderen Vilhjålmur Ludvig Finsen blev udnævnt til juridiske æresdoktorer ved Københavns Universitets 400-års jubilæum i 1879. Illustreret Tidende bragte i forbindelse med festlighederne denne tegning af den højtidelige promotion.

Retstidende; tillige var han interesseret i kunst, var selv sanger og komponist, således af musik til sange af den danske digter B. S. Ingemann. *Georg Frederik Hallager* (1816-76), der var danskfødt, blev i 1841 professor i lovkyndighed og i 1864 assessor i Højesteret; han har skrevet en række juridiske værker, således i 1859-60 i to bind „Den norske Obligationsret”. *Anton Wilhelm Manthey* (1807-85) blev i 1849 højesterets-assessor og havde som medlem af en del kommissioner betydelig indflydelse på lovgivningen. *Ludvig Mariboe Benjamin Aubert* (1838-96) blev i 1864 professor i lovkyndighed ved Christiania universitet og har skrevet en veksleret og obligationsret såvel som en statsret under fremhævelse af Norges selvstændighed under unionen, i 1884 var han en kort tid justitsminister. Desuden var han formand i veksellovkommissionen.

Ole Andreas Bachke (1830-90), der i 1864 blev assessor i Christiania stiftsret, blev i 1879 udnævnt til statsråd og chef for justitsdeparte-

mentet, og under den af Stortinget rejste rigsretssag mod ministeriet Selmer blev han i 1884 dømt til at have sit embede som medlem af kongens råd forbrudt, men samme år blev han udnævnt til højesteretsassessor; i 1879 blev han juridisk æresdoktor ved Københavns universitet ved festlighederne i anledning af dettes 400-års jubilæum. Han havde i 1864 været hovedmanden ved oprettelse af „Det skandinaviske Selskab" i Christiania og skrev bl. a. „Skandinavismen, de nordiske Rigers Værn i Nutid og Fremtid".

Højesteretsadvokat *Johannes Bergh* (1837-1906) var en af højesteretskrankens betydeligste skikkelser, han var under den lige nævnte rigsretssag i 1884 defensor for ministeriet Selmer. I 1888 gik han ind i redaktionen for det da grundlagte fællesnordiske „Tidsskrift for Retsvidenskab" og skrev artikler heri. Højesteretsadvokat *Christian Homann Schweigaard* (1838-99) - søn af den i afsnit I nævnte professor og politiker A. M. Schweigaard - var også medlem af ministeriet Selmer og blev af Rigsretten idømt bøde; han var senere formand for det konservative partis ledelse. Højesteretsadvokat *Emil Stang* (1834-1912) var søn af ovennævnte statsråd Frederik Stang og fader til professor Fredrik Stang, som vil blive omtalt senere. Han, der ligeledes var konservativ, blev to gange, i 1889 og i 1893, statsminister.

Af de svenske indbydere er der grund til at omtale for det første A. G. *Adlercreutz* (1821-80), der efter at have været præsident for Gota Hovrätt fra 1870-74 var justitiestatsminister og derefter landshovding i Malmohus län; han var konservativ, men ved hans død udtaltes det i pressen: „*vid hans grav skola alla, enskilda människor liksom politiska motståndare kunna enas i det gemensamma omdömet: han var en man*".

Carl Johan Berg (1819-1905) var 1868-75 konsultativt statsråd og formand for vigtige lovudvalg. 1880-89 var fra præsident i Svea Hovrätt. *Per Axel Bergström* (1823-93) var fra 1870 indenrigsminister og blev senere landshövding i Örebro og justitsminister; han var formand i skandinaviske kommissioner om ny veksellov og sølov. *Eduard Carleson* (1820-84) var efter at have været professor ved universitetet i Lund medlem af Hogsta Domstolen, han har skrevet om strafferet og om statsret og udgav et juridisk tidsskrift. *Knut Olivecrona* (1817-1905) var efter at have været

Nordmændene Ole Andreas Bachke og Christian Homann Schweigaard var begge medlemmer af ministeriet Selmer, der i 1884 trådte tilbage efter rigsretsdom. Sagen vakte opsigt langt ud over landets grænser - her er det det højrefjendtlige organ „Ravnen“, der viser situationen. „Ravnen“ den 9. marts 1884.

professor ved universitetet i Uppsala justitieråd og udøvede en betydelig juridisk forfattervirksomhed.

Fremragende både som jurist og som statsmand var *Louis De Geer* (1818-96). Efter allerede i 1855 at være blevet præsident for Göta Hovrätt var han fra 1858-70 justitiestatsminister. Det var særlig ham, der på det svenske statsråds møde på Ulriksdal slott i efteråret 1863 indtrængende frarådede kong Karl den Femtende at indgå alliance med Danmark mod det truende tyske angreb; i det svenske biografiske leksikon siges herom følgende:

„Före och under dansk-tyska kriget 1864. gjorde sig De Geer ytterligare förtjänt av svenska folkets tacksamhet genom sitt ingripande i den hotfulla situation, som inträffade, då ofreden stod för dörren. Han hade nämligen, fastän kanske ej i så hög grad som den viljekraftiga och slagfärdiga Gripenstedt, föranlett, att Sverige icke isolerat inlät sig i en av konungen oförsiktigt utlovad allians med Danmark, varigenom vårt land och Norge skulle ha ryckts med i den för vår södra granne olycksbringande kampen.“

De Geer's optræden vakte dengang nogen harme blandt ivrige skandinaver, men eftertiden må erkende rigtigheden af det anførte. Fra 1870 var

De Geer præsident i Svea Hovrätt, 1875—80 på ny minister og derefter universitetskansler.

Thomas Munch af Rosenschöld (1813-93) var præsident i Hovrätten over Skåne og Blekinge, *Herman v. Gegerfelt* (1817-88) hovrättsråd i Göta Hovrätt og *Ludvig Annerstedt* (1836-1904) lærer ved universitetet i Uppsala, fra 1876 som professor i kriminal- og procesret. Han gik over i Justitsministeriet, hvor han deltog i udarbejdelsen af vigtige love, bl. a. den fællesnordiske veksellov, og blev derefter justitieråd; 1896-1901 var han justitsminister. *Gustaf Hamilton* (1831-1913) var professor ved Lunds universitet i administrativ ret og nationaløkonomi, og bl. a. medlem af den skandinaviske veksellovskomite; i 1866—70 udgav han et tidsskrift, hvori han agiterede for samling af de tre nordiske riger under et dynasti. *Herman Ludvig Rydin* (1822-1904) var professor i Uppsala i statsret og folkeret m. m. *Johan Jakob Nordström* (1802-74) var finne og professor i Helsingfors, men forlod i 1846 Finland og rejste til Sverige, hvor han blev rigsarkivar. *Richard Carlén* (1821—73) var häradshövding i Roslags domsaga. Adskillige af de nævnte jurister var tillige rigsdagsmænd og medvirkede i denne egenskab til vigtige lovarbejder.

For Danmarks vedkommende var det ligeledes en udsøgt skare af jurister, der underskrev indbydelsen. *Carl Christian Hall* (1812-88) - der som nævnt af Krieger kun „noget modstræbende“ (hvorfor vides ikke) havde tiltrådt indbydelsen - havde i sin ungdom været knyttet til Københavns Universitet som lærer i romerret, men gik hurtigt ind i politik og blev en af det nationalliberale partis ledende mænd; i 1854 blev han minister og fra 1858 til 1863 var han med en kort afbrydelse både konseilspræsident og udenrigsminister og således Danmarks politiske leder. 1870—1874 var Hall kultusminister. *Christian Sophus Klein* (1824-1900) var virksom både som jurist og som nationalliberal politiker. Han blev i 1861 formand for den nyoprettede Sjø- og Handelsret i København, hvor retsplejen - i modsætning til, hvad der ellers gjaldt - var offentlig og mundtlig, og det skyldes ham, at denne procedurereform vandt almindelig tillid og kom til at stå som et eftertragtelssværdigt mønster for den civile retspleje. I juli 1872 - altså kort før juristmødet - blev han justitsminister og virkede som sådan indtil 1875. Det faldt i hans lod at gennemføre den islandske forfatningslov af 1874 - i hvis udarbejdelse A. F. Krieger som justitsminister i 1870-

Som så mange andre af datidens jurister var C. S. Klein (1824-1900) også politiker. Han var nationalliberal og sad som justitsminister fra 1872-75. Fotografiet stammer fra 1870'erne og er fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

72 havde været den drivende kraft - og i den anledning ledsagede Klein kongen til tusindårsfesten i Island 1874; den danske digter *Holger Drachmann*, der deltog i Islandsfærden, har i en versificeret beskrivelse heraf lagt Klein følgende profetiske linier i munden:

„Forfatningen er døbt „Hr. Klein”,
men der er Ingenting i Vejen:
i Vækst den end er liden,
men vokser nok med Tiden.”

Senere blev Klein først højesteretsassessor og derefter overpræsident i København. Han var formand i de danske, fællesnordiske kommissioner om vekselloven og søloven.

A. W. Scheel (1799-1879) havde været professor ved Københavns Universitet og generalauditør; fra 1851 til 1855 var han justitsminister i kon-

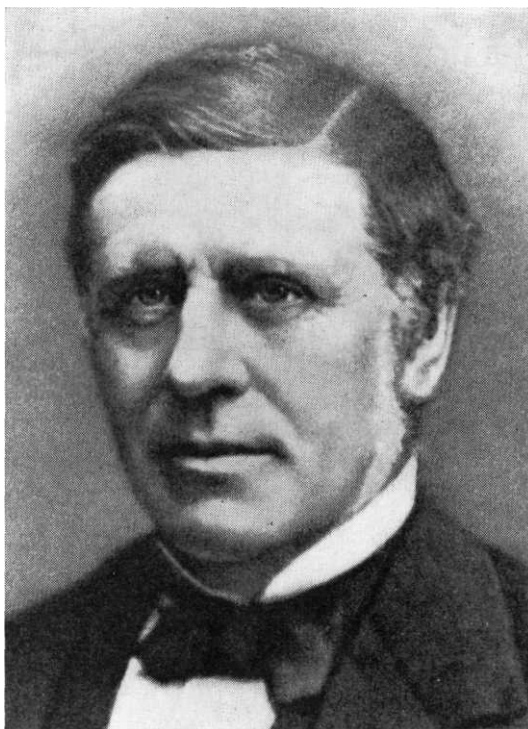
servative ministerier. T. *Algreen-Ussing* (1797-1872) var Danmarks sidste generalprokurør. A. C. *Casse* (1803-86) havde været justitiarius i Københavns overret; fra 1860 til 1864 var han justitsminister. C. F. *Mourier* (1800-1880) var fra 1871 til sin død højesteretsjustitiarius og havde desuden taget del i politik som nationalliberal rigsdagsmand.

Vilhjalmur Ludvig Finsen (1823-1892) - den første islænder, der har gjort en indsats for juristmøderne — var født i Reykjavik, student fra Bessastaöir, og fik i 1848 Københavns Universitets guldmedaille for en fremstilling af „Familieforholdets retslige Betydning efter Graagaasen“. Han var sysselmand, senere byfoged i Reykjavik og blev i 1871 højesteretsassessor og i 1879 dr. jur. h.c. ved Københavns Universitets 400-års jubilæum. Han har udgivet en række betydelige værker om Islands retshistorie, således de gamle islandske fristatslove (Grågås).

W. I. A. *Ussing* (1818-1887) blev i 1864 højesteretsassessor, desuden var han både nationalliberal politiker og juridisk forfatter. *Andreas Aagesen* (1826-79) blev 1856 professor ved Københavns Universitet; hans videnskabelige indsats ligger inden for romerretten og formueretten, navnlig tingsretten; i 1876 skrev han en oversigt over nordisk retslitteratur. Professor *Goos* vil blive omtalt s. 178 i afsnit XIV om juristmødernes betydning for retsplejen. *Carl Simony* (1806-78) havde været kultusminister og justitsminister og var på mødets tidspunkt stiftamtmand i Københavns amt. *Hother Hage* (1816-73) var byfoged i Stege; i 1847 udgav han en opsigtsvækkende bog „De faste Statsdommere og Edsvorneretten“, i hvilken han foreslog en fuldstændig reform af den danske retspleje med indførelse af offentlighed, mundtlighed, anklageproces og nævningedomstole. Det skyldes sikkert hans indsats, at der i den danske Grundlov af 1849 blev optaget bestemmelser herom, og hele sit liv kæmpede han på Rigsdagen og ved udsendelse af skrifter for denne sag. Hage fortjener - på straffeprocessens område - navn af den danske retsplejelovs fader.

De tre højesteretsadvokater blandt indbyderne hørte til standens ypperste. E. *Brock* (1816-78) og C. C. W. *Liebe* (1820-1900) havde krydset klinger under en rigsretssag i 1855 mod ministeriet A. S. Ørsted - angående udgifter til rustninger under Krimkrigen, afholdt uden Rigsdagens samtykke - hvorunder Brock var aktor og Liebe defensor. Der førtes i deres tid næppe nogen sag af betydning for Højesteret, uden at det var disse to

Blandt de danske indbydere til det 1. nordiske juristmøde var højesterets-assessor Vilhjálmur Ludvig Finsen (1823-92). Hans speciale var den islandske retshistorie, og han var den første islænder, der deltog i samarbejdet mellem de nordiske jurister. Fototypi fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

advokater, der stod i skranken; Liebe var fra 1869 til 1894 formand for Landstinget. Den noget yngre S. S. *Nellemann* (1833-1915) berømmes for sin i bedste forstand solide procedure, blottet for oratoriske floskler.

Med denne fremragende kreds af indbydere kan det ikke undre, at opfordringen til at deltage i det første juristmøde i København vandt kraftig tilslutning. Indbyderne var — som nævnt - ikke blot fremtrædende jurister, men for en stor dels vedkommende også indflydelsesrige politikere. Set med øjne af i dag kan det undre, at de alle var af konservativ observans, men en konservativ politisk indstilling udelukkede ikke et liberalt sindelag og sans for befolkningernes dårligt stillede klassers vel. Og der fandtes næppe dengang betydelige jurister med politiske venstresympatier.

Adskillige af indbyderne vil vi møde i det følgende som formænd for juristmøderne, som indledere af diskussioner og som formænd i nordiske lovkommissioner.

III

DET FØRSTE MØDE I KØBENHAVN 1872

Om mødets gang udsendte den danske bestyrelsesafdeling i 1873 - i henhold til § 8 i de på mødet med dansk og svensk tekst vedtagne „*Grundbestemmelser for de nordiske Juristmøder*” - en *beretning*, hvori indledningerne til de behandlede emner og diskussioner herom er trykt; denne beretning har dannet mønster for de om de senere møder udgivne beretninger. Af mødets gang gives i øvrigt følgende korte beskrivelse:

„Juristmødet afholdtes d. 22., 23. og 24. August i Rigsdagens Lokale paa Christiansborg Slot, hvilket begge Thingenes Formænd velvilligen havde overladt Bestyrelsen til dette Brug.

Mødet blev talrigt besøgt, idet der indfandt sig 231 Deltagere fra Danmark, 113 fra Sverig, 50 fra Norge og 3 fra Finland, i alt 397. — Efter Indbydelse bærede H.M. Kongen og H.K.H. Kronprindsen Mødets Forhandlinger d. 24. August med deres Nærværelse. — Tillige vare indbudne som Æresgjæster Hs. Ex. Conseilspræsidenten, Lehns greve *Holstein* til Holsteinborg, den svensk-norske Gesandt, Baron *Beck-Friis* og Legationssekretæren, Kammerherre *Aminoff*.

Forhandlingerne paa Mødet lededes af Finansminister *Krieger*, som blev valgt til Formand; til Viceformænd valgtes Justitie-Statsminister *Adlercreutz* og Statsraad *Falsen*, til Sekretærer Professor *Broomé*, Professor *Matzen* og Højesteretsadvokat *Schweigaard*.

Mødets Generalsekretær var Bureauchef ved Rigsdagen, *Dessau*, som tillige har besørget Udgivelsen af Beretningen om Forhandlingerne på Mødet.

De danske og norske Foredrag optoges af Stenograferne, Cand. jur. *Madsen* og Revisionsassistent *Schou*, de svenske af Kancellist, Stenograf *E. Dahlgren*.

Paa Mødets første Dag, d. 22. Aug., forhandlede det af Prof. *Nellemann* foreslåede Æmne: „*En tidssvarende Reform af den danske civile Procesmaade forudsætter som nødvendig Betingelse Overgang fra Skrift-*

Ved Forhandlingernes Slutning paa **det første nordiske Juristmøde** vil der for de svenske og norske Medlemmer af Mødet blive afholdt et **Festmaalid.** Til at deltage heri indbyde vi herved de **danske** Medlemmer af Mødet.

Festmaalidet Under Sted paa Klampenborg Badeanstalt **Løvedag** den 24de ds. Kl. 5 Eftermiddag. **Ikkun et begrændset Antal Pladser vil kunne sikkes de danske Medlemmer.**

En Liste til Paategning fremligger i den Gyldendalske Bøghandel (Klareboderne Nr. 3) til **Onsdag Aften** og i Rigsdagens Bureau fra **Torsdag Morgen Kl 9.**

Adgangskortet betales med 7 Rdl. 48 Sk.

Brock, Højesteretsadvokat.	Henrichsen, Højesteretsadvokat.	Klein, Justitsminister.	Liebe, Højesteretsadvokat.
L. C. Larsen, Borgmester.	Nellemann, Professor.		Th. Petersen, Overretsassessor.
V. Røde, Overretsprokurator.	Simonsen, Overretsprokurator.		Ussing, Højesteretsassessor.

I tiden op til det første juristmøde kunne man i dagspressen finde inserater, der henledte opmærksomheden på mødet og de dermed forbundne festligheder. Den her viste annonce stammer fra „Fædrelandet“ den 21. august 1872.

lighed til Mundtlighed“. Den anden Dag, d. 23. August, forhandlede det af Højesteretsadvokat, Dr. juris A. Hindenburg foreslaaede Æmne: „*Overensstemmelse i de nordiske Rigers Veksellovgivning bør søges gennemført*“, Landshøvding Grev Sparres „*Några anmärkingar om den immobiliära sakrätten*“ og Overretsassessor Bachkes Forslag til Resolutioner angaaende Lovgivningen om den literære og kunstneriske Ejendomsret i de tre nordiske Riger. Den tredje Dag, d. 24. Aug., forhandlede Prof. Aschehous Forslag om Formueforholdet mellem Ægtefæller og det af Adjunkt Annerstedt opstillede Spørgsmål: „*Skall sakförareverksamheten betraktas såsom ett fritt yrke, hvilket bör stå öppet för en hvar välfrejdad person, eller böra serskilda qualificationer erfordras för utövande af denna verksamhet?*“

Det af Prof. Goos fremstillede Thema: „*Fra Tyvsbehandling bör undtages saadanne Tilegninger, hvis Gjenstand kun har en ubetydelig, af Loven nærmere bestemt Værdi*“, de af Overretsprokurator Leth fremsatte tvende Spørgsmaal: *Om Indførelsen af Beviskjendelser og af Mandatproces i den danske civile Rettergang*, det af Sorenskriver, Kammerherre Morgenstjerne foreslaaede Diskussionsæmne: „*Bør man længere anvende Straffe paa Kroppen*“ og det af Byfoged Sager fremrørte Spørgsmaal: „*Om Principerne for den processuelle Behandling af Paternitetssager*“ naaede ikke at komme til Forhandling paa dette Juristmøde.

Det vedtoges, at det næste almindelige nordiske Juristmøde skulde afholdes i Stockholm i Sommeren 1874."

Af beretningen s. 191 fremgår, at kong *Christian den Niendes* og kronprinsen, den senere kong *Frederik den Ottendes* deltagelse bestod i, at de fra den kongelige loge overværede den største del af forhandlingerne om det af professor *Aschehoug* indledede emne „Om Formueforholdet mellem Ægtefæller“.

Lensgreve *L. H. C. H. Holstein - Holsteinsborg* (1812-92), der var indbudt som æresgæst, var i 1870 blevet konsejlspræsident i et højre-ministerium bestående dels af godsejere, dels af tidligere nationalliberale akademikere, hvoriblandt de ovenfor nævnte Hall, Krieger og senere Klein. Kampen mellem det af landboer bestående Venstre og byboernes Højre var i sin begyndelse, og Holstein, en af landets største godsejere, forsøgte en mellempolitik med en vis hældning mod bondestanden, men måtte i 1874 give op.

På mødets første dag indledte formanden for den danske bestyrelse, professor *I. Nellesmann* med følgende *velkomst*:

„Mine Herrer! Idet jeg paa de danske Indbyderes Vegne byder Dem velkommen til det første nordiske Juristmøde, maa det være mig tilladt at ytre nogle faa Ord angaaende dette Mødes Oprindelse og Maaden, hvorpaa det er fremkommet. Tanken om at benytte den Tiltrækningskraft, som Industriudstillingen i Aar giver Kjøbenhavn, til at gjøre Begyndelsen med nordiske Juristmøder, er oprindelig udgaaet fra svensk Side. I Marts Maaned d. A. modtog nemlig herværende Jurister en Skrivelse fra Landshøvding *Grev Erik Sparre*, hvori han meddelte, at et Antal af Sverigs mest ansete Retskyndige, blandt hvilke han særlig nævnte: *Justitie-Statsministeren Adlercreutz*, *Statsraad Berg*, *Statsraad Bergström*, *Justitieraaderne Carleson* og *Naumann*, *Præsidenten i Svea-Hofret de Geer* og *Professoerne Rydin* og *Hamilton*, vilde foreslaa Afholdelsen af et nordisk Juristmøde i Kjøbenhavn i indeværende Sommer, forsaavidt denne Tanke maatte finde Bifald hos os. Vi kunde ikke andet end med stor Beredvillighed modtage dette Tilbud, og efter at vi først havde forvissat os om, at Tanken ligeledes fandt Tilslutning i Norge, dannede der sig de Indbyderkomiteer, som nu have vovet at hidkalde Dem, mine Herrer. Vi se i dette Møde kun en Begyndelse; vi haabe, at der skal udvikle sig en Række af saadanne Sammenkomster, og at dette Møde ikke skal komme til at staa

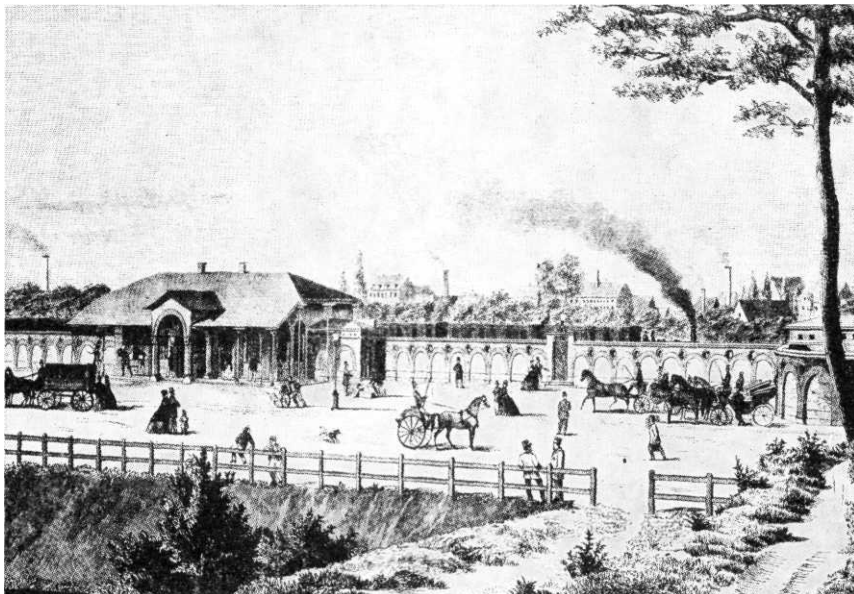
isoleret. Ligesom gjentagne Sammenkomster til vel forberedte Forhandlinger andre Steder have virket meget til at fremme Ideernes Udbredelse og til at fæstne Juristernes Overbevisning angaaende vigtige Rets- og Lovgivningsspørgsmaal, saaledes tro og haabe vi, at ogsaa de nordiske Juristmøder ville bære deres Frugt. Vi haabe, at de Møder, hvortil der her gjøres en Begyndelse, skulle blive vækkende og belærende for os, for Juristernes snevrere Kreds, men vi haabe tillige, at de skulle blive til Held for Nordens Folk. Vi haabe, at det Lys, som vil udgaa fra dem, og den Iver, som vil fremkaldes ved dem, maa komme Retsudviklingen i de nordiske Lande til gode, saaledes at vi ved forenede Bestræbelser maa blive i Stand til at hævde en hæderlig Plads ogsaa paa Retslivets Område, ligesom vi gjøre det paa Videnskabens, Kunstens og Industriens."

Nellemann foreslog derefter, at *Krieger* valgtes til som formand at lede forhandlingerne „for saaledes at bidrage til at føre Tanken om de nordiske Juristmøder ud i Livet, en Tanke, som han straks med saa megen Beredvillighed og Varme optog og virkede for". *Krieger* blev enstemmigt valgt.

Ved mødets *afslutning* udtalte *Krieger* bl. a. følgende:

„Vigtige Spørgsmaal ere blevne rejste, og det paa en Maade, som vidner om, at de Mænd, der have rejst dem, ikke have forløftet sig paa dem. Svar ere givne paa en Maade, som viser levende Interesse og en indtrængende Forstaaelse af Sagerne. Forhandlingerne ere blevne førte med en Frihed og Uforbeholdenhed, som i den Grad ikkun kan findes mellem Mænd, der føle sig staaende paa samme Grundlag. Udbyttet af denne første Begyndelse tør vel altsaa siges at være, at der er ført Bevis for, at her er et Omraade, som ikke blot tilsteder en fælles Forhandling, men som paakalder et alvorligt og vedvarende Fællesarbejde. Skulle Møderne holde, hvad Begyndelsen lover, maa Arbejdet ikke indskrænke sig til de faa, hurtig forsvindende Dage, hvori man samles hvert andet Aar; men til disse faa Dages flygtige Samtaler maa føjes de mellemliggende Aars stille, stadige Arbejde. Sker dette, da kunne disse Sammenkomster blive Festsdage, hvor man løftes op over Øjeblikkets Besvær, hvor man glæder sig ved Arbejdets Frugt. Sker dette, da have vi i Sandhed gjort en god Begyndelse, da, men ogsaa kun da, kunne disse Møder blive Mærkedage i den nordiske Retsudvikling."

Adlercreutz takkede *Krieger* for hans ledelse af mødet og for „*det lifliga interesse, hvarmed Eders Excellens omfattet tillkomsten af dessa jurist-*

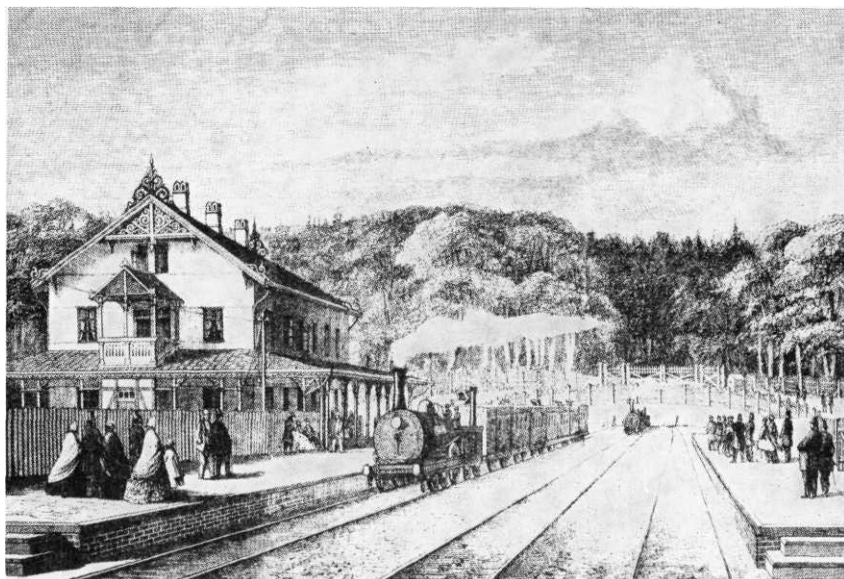

Efter et par hårde arbejdsdage var tiden inde til det mere festlige samvær. En forud indkøbt billet gav på „Københavns Station for Klampenborg Banen“ adgang til et ekstratog.

möten og Eder ifriga önskan, att af dem måtte framgå något gott och nyttigt". Efter en tak fra Krieger herfor hævedes mødet.

Krieger skriver på mødets sidste dag den 24. august i sin dagbog: „Juristmødet slutter. Det gik over Forventning.“

Om de holdte foredrag og diskussioner henviser jeg til senere afsnit i denne bog, men om mødets almindelige forløb findes beretninger i de københavnske dagblade. Disse indeholder udførlige referater af forhandlingerne, hvis grundighed og indsigt i emnerne taler til ære for datidens til hovedbladene „Berlingske Tidende“, „Dagbladet“ og „Fædrelandet“ knyttede journalister, og tillige oplysninger om mødets afslutningsfest. Det fremgår heraf, at der den 24. august kl. 5 i *Klampenborg* Badehotels store sal afholdtes et *festmåltid* for deltagerne. Distancerne syntes større end i dag, og befordringen til Klampenborg fra København skete med et ekstratog, således at billetten til festmåltidet gav fri adgang til toget. I festmåltidet - der beskrives som „animeret“ - deltog henved 100 af de danske deltagere sammen med norske og svenske gæster ialt ca. 250.

Toget befordrede deltagerne ud til den hyggelige „Klampenborg Banegaard“, og få skridt derfra - mellem Dyrehaven og Øresund - indtoges et festmåltid på „Klampenborg Badehotel“. Fra „Illustreret Tidende“.

Klampenborg Badehotel var opført i 1845 som en vandkuranstalt. Det nød på mødets tidspunkt stor anseelse både som kursted og som ramme om officielle festligheder. Hotellet, der lå ved siden af Bellevue Strandhotel på den nuværende „Staunings plæne“, brændte i 1923 og blev ikke genopført.

På terrassen uden for hotellet blev der serveret den „efter svensk Skik“ brugelige indledning til det egentlige måltid, og kl. 6 gik man til bords. Salen var smykket med de nordiske flag, det danske våben og kongernes buster. „De lange Borde med et imponerende Antal Glas ved hver Kuvet (var) smukt dækkede, ligesom i det Hele taget den materielle Del af Festen helt igjennem viste sig at være arrangeret paa en særdeles vellykket Maade“ (Dagbladet). Desværre er menu- og vinkort ikke bevaret.

Justitsminister *Klein* bød velkommen, idet han fremhævede, hvor passende stedet netop var til en sådan festlighed, da man var samlet på et af Danmarks smukkeste punkter med den svenske kyst for øje, og udbragte derefter et Leve for Nordens konger. Denne skål besvaredes som alle de

følgende med levende hurraråb og fanfarer fra det i et sideværelse placerede orkester, som under festmåltidet spillede nationale melodier.

Digteren og politikeren *Carl Ploug* (1813-94), redaktør af det national-liberale dagblad „Fædrelandet“ og måske skandinavismens førstemand, havde tidligere til studentermøder og andre lejligheder skrevet sange, hvori han priste nordisk fostbroderskab og i stort anlagte syner så frem til dynastisk enhed og forsvarsfællesskab både ved Danevirke og på Fyrisval mod „Grannen uti Øster“. Også til denne lejlighed havde han skrevet en sang, som blev hilst med bifald, og som fortjener at optrykkes:

„Naturen gav vor ældste Lov
 I hine fjerne Dage,
 Da Gotens Øxe ryddet Skov
 Og tømred Hal og Drage;
 I Stammens ædle Blod den flød,
 I Tungemaalets Klang den lød,
 Og malte Verdenshimlen rød
 Af Ærens Nordlysflamme.

Men Blodets Røst blev kvalt i Blod,
 Da Selvet vilde raade,
 Og knuste Alt, der stod imod
 Dets Villie og dets Baade;
 Den bedste Ret var længste Spyd,
 Og tungest Haand den største Dyd,
 Da silde Kirkeklokkers Lyd
 Til Fred og Orden kaldte.

Et Rige saa hvert Landskab blev
 Og Stater alle Stæder,
 Som hver sin egen Lov sig skrev
 Med Snit af egne Klæder,
 Men Kongemagtens Trang opsled
 Den brogede Mangfoldighed
 Og putted Stump for Stump den ned
 I sine vide Lommer.

Og dermed var vor ældste Lov
Ej længer til at spøre,
Thi atter gik det løs paa Rov
Og Vold - kun i det Store;
Men da saa Vindingen blev talt,
Den ud til Skam og Skade faldt;
Af Nordens Kæmper var ialt
Tilbage - trende Dværge

Er vi nu blevne ganske smaa
Ved vore Fædres Synder,
Saa maa vi endelig forstaa,
Hvorfra vor Nød begynder,
Derfra, at hin Naturens Lov,
Mens Folket trælled eller sov,
Blev trampet under Hæl og Hov
Af gridske Herskerlyster.

Nu skal dens Aand af Dvale vakt
Ej mere gaa af Glemme,
Men holdt i Ære og ved Magt
Vor Gjernings Præg bestemme!
Og vil vi trodse Verdens Storm,
Saa maa den blive Livets Norm,
Saa maa den tage Bogstavform
Og vorde læst til Thinge."

Hovedtalen blev derefter holdt af den danske højesteretsadvokat *Brock*. Han udtalte, at man måske kunne være skuffet ved udbyttet af mødet; man havde ikke engang fået i stand en lov som mellemrigslovene af 1861 (om eksekution af domme). På mødet havde været „talt og forhandlet. Malmrøst havde lydt fra Norges Fjelde, og Sirenestemmer fra Mälarens Bredder." Men man havde haft ære af forhandlingerne - „thi disse vilde og maatte bære Frugt - baade for Videnskaben og for Livet, og deres Grundtone havde været den Erkjendelse, at ogsaa paa Retsomraadet be-
staar der et Fællesskab mellem de nordiske Folk".

Viceformand ved det første nordiske juristmøde var den svenske justitie-statsminister A. G. Adlercreutz (1821-80). Han, der var konservativ, nød stor anseelse også blandt sine politiske modstandere. Lithografi fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

Videre talte den danske redaktør af „Dagbladet“ C. *Bille* (1828-98) om forskellen mellem studentermøderne og dette juristmøde; den nordiske enhedstanke blev nu ikke båret af unge brushoveder, men af værdige, grånede mænd, ligesom også ordenstegn næsten var blevet dens symbol. Han priste Sverige, der var gået i spidsen ved mødets afholdelse. For Norge talte byfoged *Hother Hage*. Minister *Adlercreutz* og statsråd *Falsen* takkede på gæsternes vegne, og *Krieger* takkede for det hverv, der havde været ham overdraget som leder af forhandlingerne; ud fra sin viden om Nordens historie mindedes han de to viceformænds store historiske navne: Adlercreutz, nøje knyttet til Finlands kampmarker i 1809, og Falsen, indskrevet i Norges konstitutionelle historie. Den svenske rådmand *Jungbäck* foredrog en halv på svensk, halv på dansk skrevet humoristisk sang, som gjorde stor lykke, men desværre ikke er overleveret.

Efter at *Klein* havde hævet festen, blev der budt kaffe og cigarer, og

man spredte sig i anlægget udenfor hotellet for endnu at nyde lidt godt af den dejlige sommeraften. Kl. 10V2 gik toget tilbage til København.

Man må gå ud fra, at deltagerne efter den splendide diner og efter indtagelsen af de mange vine, sikkert „*lite mosi'a av nektar och ambrosia*“, har fortsat samværet i private hjem og på restauranter i København - det var jo noget tidligt at slutte af. Og mon de mange festklædte herrer ikke har savnet tilstedeværelsen af damer - det er først mange år senere, at disse får adgang til møderne.

Efter referaterne at dømme har det første nordiske juristmøde været en strålende succes for dets ophavsmænd og en oplevelse for deltagerne, der ikke var vant til store sammenkomster af denne art. Intet under, at det således påbegyndte værk kom til at leve, vokse og blomstre.

IV

MØDERNE I STOCKHOLM 1875 OG I CHRISTIANIA 1878

Som nævnt blev det på mødet i København i 1872 vedtaget, at næste møde skulle finde sted i Stockholm 1874. På grund af forskellige omstændigheder måtte mødet imidlertid udsættes; Krieger noterer i sin dagbog den 31. maj 1874: „Det nordiske juristmøde i Aar er nu endelig opgivet”.

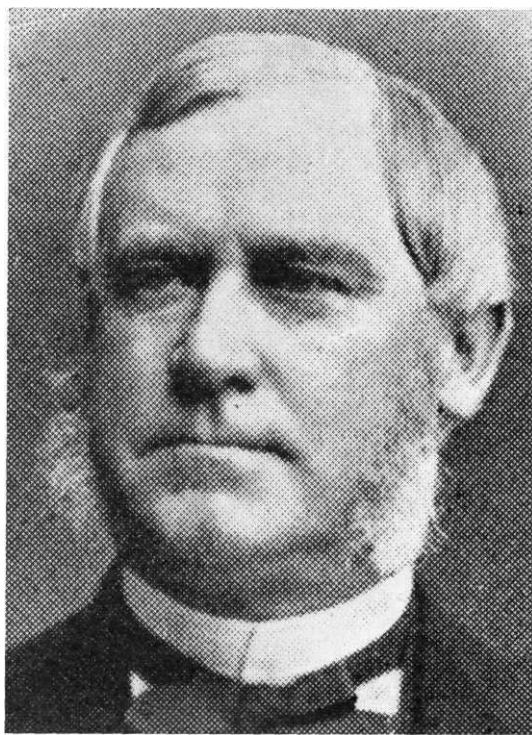
Mødet blev udskudt til 1875, men det ser ud, som om interessen - i hvert fald i Danmark - var dalende, idet Krieger den 24. juni 1875 noterer: „Klein gaar da nu, som Formand, til Juristmødet i Stockholm. Ussing har villet udmelde sig af Styrelsen, da han ei møder. Liebe vil og gjerne skulke”.

Mødet i *Stockholm* blev imidlertid både sagligt og selskabeligt en lige så stor begivenhed for deltagerne som mødet i 1872.

Forhandlingerne, der fandt sted den 26., 27. og 28. august, foregik i Riddarhuset, som var stillet til disposition af Riddarhus-direktionen. I mødet deltog ikke mindre end 526 jurister, nemlig 101 danske, 21 finner, 48 nordmænd og 356 svenskere. Forhandlingerne lededes af *De Geer* som ordförande, og til viceordförande valgtes danskeren *Klein*, i juni 1875 afgået som justitsminister og nu udstyret med den fornemme titel Gehejmeetsråd, samt nordmanden statsråd *Falsen*; alle disse var blandt de oprindelige indbydere og har været omtalt i afsnit II.

Også på dette møde behandledes en række emner af fællesnordisk interesse. *Annerstedt* talte om „*Skall sakförareverksamheten betraktas såsom ett fritt yrke hvilket bör stå öppet för en hvar välfrejdad person, eller böra särskilda kvalifikationer erfordras för utöfvande af denna verksamhet*”, danskeren højesteretsadvokat, dr. jur. *Hindenburg* „*Om Ønskeligheden af Forandringer i Lovgivningen om Aktieselskaber*”, svenskeren professor *E. V. Nordling* „*Om makars egendomsrätt*”, danskeren professor *Matzen* „*Om Statskassens Ansvar for Embedsmænds Forseelser*” og svenskeren professor *Th. Rabenius* „*Om den administrativa rättskipningen*”.

Formanden for juristmødet i Stockholm i 1875 var presidenten for Svea Hovrätt Friherre Louis Gerhard De Geer (1818-96). Han havde været justitiestatsminister i de vanskelige år fra 1858-70, og mange af de ivrigste skandinaver havde måske svært ved at tilgive ham, at han i 1863 var med til at forpurre den påtænkte forsvarsalliance mellem Sverige og Danmark.

Alle foredragene gav anledning til livlig diskussion. Fire anmeldte emner nåede ikke at komme til forhandling.

Indbudt til at deltage i mødet var den norske, efter den under unionen gældende ordning i Stockholm bosatte statsminister *O. R. Kierulf* (1825-97), i 1884 som medlem af det tidligere omtalte Selmer'ske konservative ministerium af Rigsretten dømt til embedsforbrydelse, men senere udnævnt til generalløjtnant.

På grund af finnernes deltagelse var også den kejserlige russiske gesandt *N. K. de Giers* (1820-95) inviteret. Han var født i Finland af en oprindelig svensk slægt, men blev uddannet i Rusland, hvor han gjorde en fremragende karriere. Som udenrigsminister fra 1882 førte han en fredspolitik, hvorunder han søgte forståelse med Tyskland og Østrig og vendte sig mod panslavistiske planer. Som det straks vil blive omtalt, skulle forholdet mellem Finland og Rusland give anledning til en episode under den afsluttende festmiddag.

I slutningsmødet fremlagde den danske professor *Aagesen* et af ham udarbejdet skrift om nogle ved konnossementer forekommende retsforhold og tog i denne forbindelse til orde for samarbejde om en fælles nordisk formueretsvidenskab. Krieger udtaler i sine dagbøger, at „Aagesens Appell til de nordiske Jurister om at arbejde på en nordisk Formueret var meget heldig”.

I sin afslutningstale havde Klein takket De Geer for hans ledelse af mødet og bl. a. under omtalen af arbejdet for en ensartet udvikling af retslivet i de nordiske lande udtalt: „Hs. Excellence har knyttet sit Navn fra nu af uforgængeligt til denne vor Idræt. For os, der nu skulle drage bort til vort mere eller mindre fjerne Hjem, og som herfra vil medtage mange smukke og glade Erindringer, for os vil Mindet om Friherre de Geers ædle Personlighed være et af de lyseste og skønneste.”

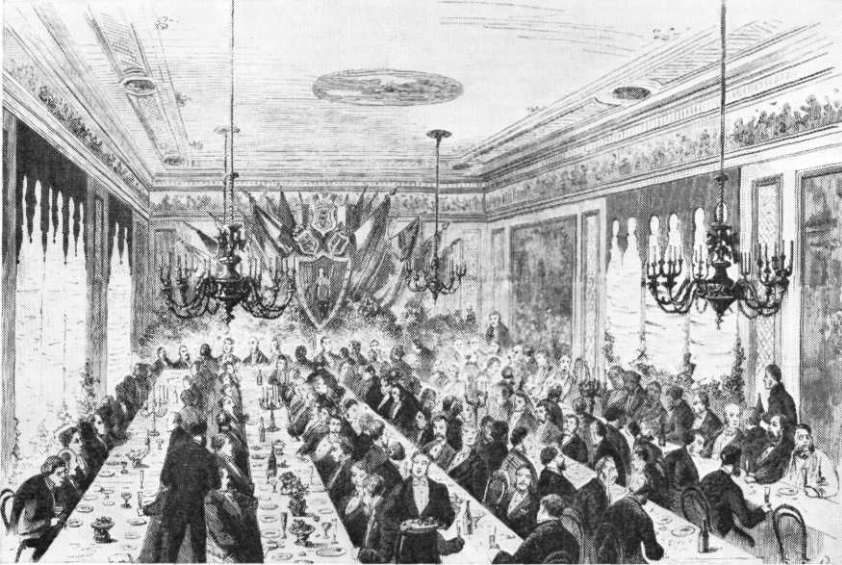
Krieger finder i sine dagbøger, at „Klein smurte vel tykt paa til de Geers Ære”. Mon det er erindringen om De Geer's modstand mod en militæralliance i 1863, som endnu har naget Krieger?

„*Aftonbladet*” indeholder udførlige referater af forhandlingerne, mødet har åbenbart i Stockholm vakt samme interesse hos offentligheden som mødet i København 3 år tidligere, og også om de mødet ledsagende festligheder giver pressen god besked. En af den svenske styrelse planlagt udflugt med dampbåd til Saltsjösidan med anløb af Ulriksdal måtte desværre aflyses, da den lejede dampbåd var blevet beskadiget.

Krieger havde i sin dagbog den 31. juli udtalt det fromme ønske: „Det ser ud til, at vi slipper for Kong Oskars Nærværelse i Stockholm under Juristmødet/”

Dette ønske gik ikke i opfyldelse. I det officielle referat udtales: „*Hans Maj:t Konungen hedrade mötets förhandlingar med sin närvaro under en del af första dagen, den 26. augusti. Samma dag på aftonen voro mötets samtliga deltagare af Hans Maj:t inbjudne til souper på Drottningholms slott.*”

Efter Krieger's dagbogsnotater fra den 26. august var det Eric Sparre, der havde fået kongen til at blive og stævne deltagerne til Drottningholm. Kongen underholdt sig med danskeren professor Nellemann, der lige var blevet justitsminister efter Klein, om opfattelsen af dødsstraffen i Danmark og talte privat med flere af deltagerne, bl. a. Krieger, om, hvad han

Festbanketten i forbindelse med det andet nordiske juristmøde i Stockholm fandt sted på det berømte Hasselbacken. Ny Illustrerad Tidning bragte kort efter dette træsnit fra festen.

havde gjort i Berlin med hensyn til det slesviske spørgsmål. Iøvrigt skriver Krieger: „Kongen bliver tavs trods nogen Vaklen - Maaske frygter han Erindringen om Faderens Tale i 1856, da Stenvæggene rystede af Studenternes Hurraraab." Der sigtes hermed til modtagelsen af deltagerne i studentertoget til Uppsala den 15. juni 1856, hvorunder kong Oscar den Første holdt flere skandinaviske taler.

Om denne fest oplyser Aftonbladet følgende:

„I går aftes voro samtliga mötesdeltagarne inbjudna till supé å Drottningholms slott, dit de fördes från Riddarholmshamnen på två ångare, Hällsviken I och Nyköping. Fartygen, som lade ut några minuter efter kl. 7, anlände till Drottningholm något före kl. 8, hvarefter gästerna genast tågade upp i slottet, där de vid ingången till den berömda salongen, som prydes af porträtt i kroppsstorlek af Oscar I's samtida regenter i Europa, mottogos och välkomnades af hofmarskalken Flach. Omkring ^{3/4} 9 infunno sig i den praktfullt upplysta festvåningen konungen, drottningen och den k. familjens furstliga gäster. Sedan de tillbragt omkring en timma under samtal med flere af de närvarande, intogs supé i galleriet och några an-

Statsraad Frederik Stang (1808-84) var formand for juristmødet i 1878. Han, der var blandt de oprindelige indbydere, var i 1873 blevet statsminister, men kom senere i konflikt med Stortinget. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

gränsande salar, hvarefter vid 11-tiden gästerna å nyo embarerade å ångarne och återkommo till Riddarholmen vid midnatt.

Färderna sä väl till som från Drottningholm gynnades af synnerligen vackert väder."

Om *afskedsgildet*, der foregik på det berømte „*Hasselbacken*" kl. 5 og varede til midnat, skriver Krieger, at der „forekom intet af Mærkelighed, uden at Afzelius, da man spillede den russiske Melodi, fremtvang Vårt Land trods Styrelsens Hyssen."

Ivar Afzelius (1848-1921) blev senere professor og præsident i Svea Hovrätt, tillige rigsdagsmand og juridisk forfatter, og holdt ved juristmødet i Stockholm i 1919 velkomsttalen.

At festen har været vellykket, fremgår af referatet i „*Ny Illustrerad Tidning*", hvori det udtales, at „*närmare femhundra gäster och värdar*

tillbragte angenäma timmar i enskilda samspråk och under afhörande av offentliga och enskilda skåltal, samt med ymnigt tillfälle att tillfredsställa de materiella behofven, hvilkas egenskap af ymnig källa för rättstvister här blott så mycket mer motiverade deras tillgodoseende;" bladet bringer et træsnit af festen.

Det tredje nordiske juristmøde - det første på norsk jord - afholdtes i *Christiania* den 28., 29. og 30. august 1878.

Forhandlingerne foregik i Universitetets festsal, der var stillet til disposition af det akademiske kollegium. I mødet deltog 441 jurister, nemlig 90 fra Sverige, 4 fra Finland, 61 fra Danmark og 286 fra Norge. Forhandlingerne lededes af statsminister *Frederik Stang* som formand; viceformænd var danskeren *Klein* og svenskeren *Berg*. I sin indledningstale henviste statsråd *Falsen* som frugter af det hidtidige arbejde til det nu udarbejdede fællesudkast til en veksellov, til den af en kreds af nordiske jurister udarbejdede „Nordisk Rets-Encyklopædi“, der netop var begyndt at udkomme, og til norske og svenske love om „Skrifteieendomsretten“, udarbejdet på grundlag af principper, som ved det første juristmøde blev anerkendt af forsamlingen.

Foredragene omfattede fire emner. Danskeren professor *Goos* talte om det i Danmark og Norge brændende emne „*Om Lægdommere i Straffesager*“, danskeren professor *Andreas Aagesen* „*Om nogle ved Konnossementer forekommende Retsforhold*“, nordmanden professor *Aschehoug* og danskeren kontorchef i Justitsministeriet *H. Øllgaard* „*Om Retsforholdet mellem Naboejendomme*“ og svenskeren *Annerstedt*, da revisionssekretær, „*Om Handelsdomstolar*“; diskussionerne om de forskellige emner samlede livlig deltagelse. Et emne kom ikke til forhandling.

Kriegers dagbøger giver indtryk af lidt gnaveri blandt de danske deltagere.

Den 28. august skriver han:

„Goos forurettes lidt ved at skulle begynde strax, som han kommer. Man havde ventet, at Aagesen eller Aschehoug begyndte.

Aagesen er jo atter dybt krænket, fordi Falsen blandt det, der var vundet, henviste til Rets-Encyklopædien og Lit. kunstnerisk Ejendomsret (Bachke) foruden til Vexelkom, men ikke til Retslitteratur Oversigten“.

Og den 29. august fortsættes der:

„Goos forurettede sig selv ved i Morges kl. 5 at tage op på Frognersæteren i Stedet for at samle sig til et sammenhængende Svar."

Endelig fremgår det af dagbøgerne, at spørgsmålet om grundlæggelse af „Tidsskrift for Rettsvitenskap" har været forhandlet mellem mødedeltagerne. Den 1. september hedder det:

„Spørgsmålet om et nordisk juridisk Tidsskrift, som Aschehoug offentligt omtalte i Torsdags, har navnlig været forhandlet af Deuntzer med de yngre norske og svenske Jurister, Platou er villig til at være Medudgiver; Hagstrømer siger ja og nei, det vil blive svært at finde svenske Medarbejdere."

Ind imellem arbejdet blev der også tid til at feste.

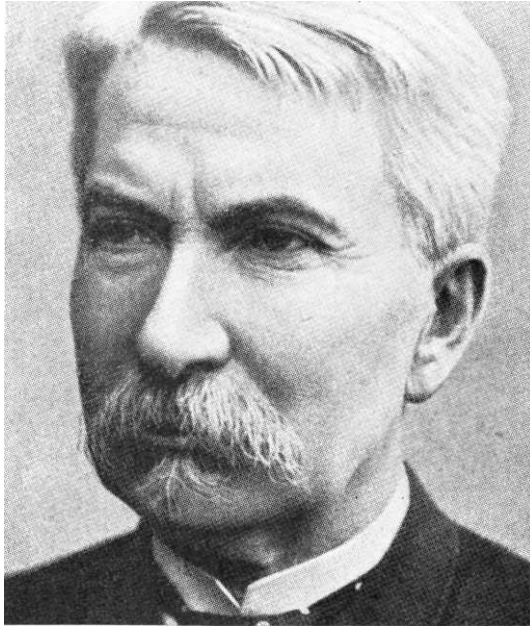
„*Morgenbladet*", der den 26. august havde bragt en længere omtale af juristmøderne med en velkomst til gæsterne, og som bragte udførlige referater af møderne, fortæller om *fornøjelserne*.

Den 30. august: „Statsminister Stang gav igaar Middag for Medlemmer af Juristmødet, og igaar Eftermiddag foretog en større Del af Deltagerne i Mødet en Udflugt til Frognersæteren, hvor der blev serveret nogle Forfriskninger. Efter at en tilstedeværende Nordmand havde henvendt nogle Velkomstord til de fremmede, takkede Justitierådmand Collinder fra Göteborg for gjæstfri Modtagelse. Man gik derpaa op til Tryvandshøiden for at se Udsigten; det var imidlertid nogen disig Luft, men enkelte Partier fremtraadte imidlertid meget smukt. Konsul Heftye havde med sædvanlig Venlighed aabnet den karakteristiske Bygning paa Sæteren for Gjæsterne, og Adgangen til Huset blev ogsaa benyttet. Bestyrelsen af Studentersamfundet havde stillet Samfundets Bygning til Disposition for Deltagerne i Juristmødet, og den livlige Kjøretur endte med en Sexa i Samfundet, hvor der blev holdt mange svenske, danske og norske Taler under stor Jubel."

Af *festmiddagen* bringes den 31. august et udførligt referat:

„Den Festmiddag for de fremmede Deltagere i Juristmødet, som var foranstaltet af de i Mødet deltagende Nordmænd, afholdtes igaar Eftermiddag kl. 4 i Frimurerlogens store Sal. Efter at have taget til sig af de i den lille Sal anrettede Smørugaasborde, begav man sig op i Spisesalen, der for Anledningen var særdeles smukt dekoreret med Grønt og skandinaviske Flag. Parallelt med Langvæggene og i Salens hele Længde gik fire rigt og smagfuldt dekorede Borde, medens et Tværbord i Salens øverste

Professor i civilret og
romerret ved universitetet
i Helsingfors Robert
August Montgomery
(1834-98). Fotografi fra
Finlands Nationalmuseum.

Ende var forbeholdt de mere notable Deltagere; paa Forhøjninger ved Salens Langvægge var der anrettet for mindre Kredse. Medens et Orkester under Ledelse af Hr. Hennem udførte forskjellige Melodier, bænkedes nu Gjæsterne sig og optog snart samtlige Pladser."

Statsråd *Falsen* udbragte en skål for de nordiske konger og Ruslands kejser, og derpå holdt professor *Aschehoug* hovedtalen. Det udtaltes her bl. a. henvendt til den tilstedeværende Sparre:

„Hvad vi Nordmænd i den Henseende først maa fæste os ved, er, at Foreningen har tjent til at befæste og forny det gamle Baand mellem Danmarks og Norges Jurister. Den har ogsaa tjent til at fremkalde en Samvirken med de svenske Jurister, noget, vi maa mindes saa meget mere, som Foreningen skylder en svensk Mand, Grev Sparre, sin Tilblivelse. Jeg vil her ønske, at Barnet maatte arve Faderens utrættelige Energi".

Efter at en skål herfor var blevet „drukket med megen Jubel", holdtes der en takketale af assessor ved Kassationsretten i Paris *Dareste*, der efter

at have deltaget i en lige afsluttet fængselskongres i Stockholm sammen med to andre franskmænd havde begivet sig til Christiania; efter denne tale spillede „Girondinernes Sang". (Er det Marseillaisen, der i 1878 benævnes således?). Endvidere taltes af danskeren *Nellemann*, svenskeren *Adlercreutz* og finnen *Robert August Montgomery* (1834-98), professor ved Helsingfors Universitet i civilret og romerret og desuden deltager i finsk styre og politik.

„Efter endt Middag begav man sig nedenunder, hvor der serveredes med Kaffe, Likører og Cigarer, og hvor man endnu en Stund forblev sammen i den livligste Samtale", slutter referatet i Morgenbladet.

Samme dag var samtlige deltagere af kong *Oscar den Anden* indbudt til souper på slottet. Herom berettes følgende:

„Den sidste Anledning til en fælles Sammenkomst frembød den Souper, som Hs. Maj. Kongen gav på Slottet Fredags Aften, og hvor Deltagerne særdeles talrigt indfandt sig. Hs. Maj. Kongen underholdt sig længe med forskellige af Gæsterne, hvis Tak for den udviste Gjæstfrihed ved Souperen tolkedes af Hs. Exe. Statsminister Stang i en for Hs. Maj. udbragt Skaal".

Efter at juristmøderne således havde været afholdt i alle de tre daværende nordiske lande, var de rammer lagt, hvori møderne skulle fortsættes og stadig er blevet fortsat. Det initiativ, der var taget i 1872, havde stået sin prøve, og møderne var som en selvfølge indgået i de nordiske juristers liv og arbejde.

V

DE SYV MØDER I ÅRENE 1881-1902

Det *fjerde* juristmøde afholdtes i *København* i 1881 og lededes af *Krieger* som formand; der var ialt 400 deltagere. I sin afslutningstale nævner *Krieger* veksellovsagen, der nu er gennemført som „første Del af en fuldstændig Handelslovbog for de nordiske Riger“. Om mødedeltagelsen udtaler han, „at det vilde have været os kjært, om ogsaa Flere, navnlig Yngre, havde været villige til at tage Del i Forhandlingerne; jeg tror at turde sige, at dette Ønske er et almindeligt Ønske.“ I mødet indgik de sædvanlige fester, deriblandt et taffel hos kronprinsregenten (den senere kong Frederik den Ottende) - der efter beretningen „bærede Mødets Forhandlinger den 25. August med sin høie Nærværelse“ - på Bernstorff slot for mødets bestyrelse m. fl.

På mødet indledede danskeren professor *Deuntzer* „*Om Statsborger- og Undersaatsforholdet, især dets Stiftelse og Ophør*“, svenskeren professor *Hagströmer* „*Om rätten till nödvärn*“, svenskeren docent *Martin* om „*Huru skall förhållas med den egendom, som en gäldenär, hvilken blifvit i sitt hemland försatt i konkurs, eger inom annat land?*“, danskeren professor *Matzen* „*Om Sjø-panterettigheder*“, svenskeren landshövding, grev *Sparre* „*Om betydelsen af sakrätt*“, nordmanden professor *Aubert* for høiesteretsadvokat *Bergh*, der havde udarbejdet en afhandling „*Om Myn-dighedsreglerne og Afændring deri*“, og svenskeren vice-häradshövding *Ribbing* „*Om förutsättningarna för erhållande af öfverensstämmande patentlagar för de nordiska länderna.*“

I 1884. kom turen på ny til *Stockholm* med det *femte* nordiske juristmøde, hvis ordförande blev presidenten *Berg*, en af de oprindelige indbydere. Der var denne gang ca. 500 deltagere. Som forrige gang gav kongen en souper på Drottningholm, der betegnes som „*i hög grad storartet*“, og der var ligeledes festmiddag på *Hasselbacken*.

På mødet indledede den danske overretsassessor *Øllgaard* for kriminal-

Præsident ved juristmødet i Stockholm 1884 var presidenten for Svea Hovrätt Carl Johan Berg (1819-1905).

retsassessor, dr. jur. *Niels Lassen* om „*Hvorvidt bør Vindikationsretten med Hensyn til rørlige Ting udelukkes eller indskrænkes til Fordel for godtroende Erhververe?*“, svenskeren professor *Winroth* om „*Finnes anledning att utbyta enmansdomstolarne i första instans mot kollegiala domstolar?*“, danskeren professor *Deuntzer* „*Om Myndighedsreglerne og Afændring deri*“, svenskeren hofrättsassessor *Uppström* „*Om ersättning till oskyldigt häktade och dömda*“ og svenskeren professor *Afzelius* om „*På hvilka grunder bör en för Danmark, Norge och Sverige gemensam konnossementslagstiftning byggas?*“. Et emne nåede ikke at komme til forhandling.

Kristiania var vært for det *sjette* nordiske juristmøde i 1887. Efter en velkomsttale af professor *Bernhard Getz* valgtes professor *Aschehoug* til formand. I mødet deltog 437 medlemmer. Af *Aschehoug's* slutningstale kan fremhæves hans bemærkninger om, hvor overmåde slet videnskabeligt

arbejde betales i sammenligning med det praktiske juridiske arbejde, nemlig højst 100 kr. pr. ark, hvilket ville sige, at en mand, der er i besiddelse af videnskabelig dygtighed og produktivitet, ikke kunne tjene mere end 2.500 kr. årlig ved juridisk forfatterskab. Løvrigt henviste han til de nu gennemførte fælleslove og til den snart færdige nordiske retsencyklopædi og nævnte oprettelsen af et fælles juridisk tidsskrift, finansieret af den lige oprettede „Stiftelse til Statsminister Frederik Stangs Minde“.

Den danske professor *Carl Torp* indledede om „*Hvorledes bør, naar et navngivet Handelsselskab kommer under Konkurs, Forholdet mellem Selskabskreditorerne og de enkelte Interessenters Særkreditorer ordnes?*“ og i forbindelse hermed svenskeren docent *Hj. L. Hammarskjöld* om „*Hvilken rätt att söka gottgörelse ur bolagsmännens enskilda tillgångar bör tillkomma ett s.k. handelsbolags borgenärer?*“, nordmanden professor *Francis Hagerup* om „*Bør Grundbøgerne tillægges offentlig Troværdighed?*“, svenskeren dr. *Johan Östberg* om „*I hvad mån bör arbetsgifvare anses*

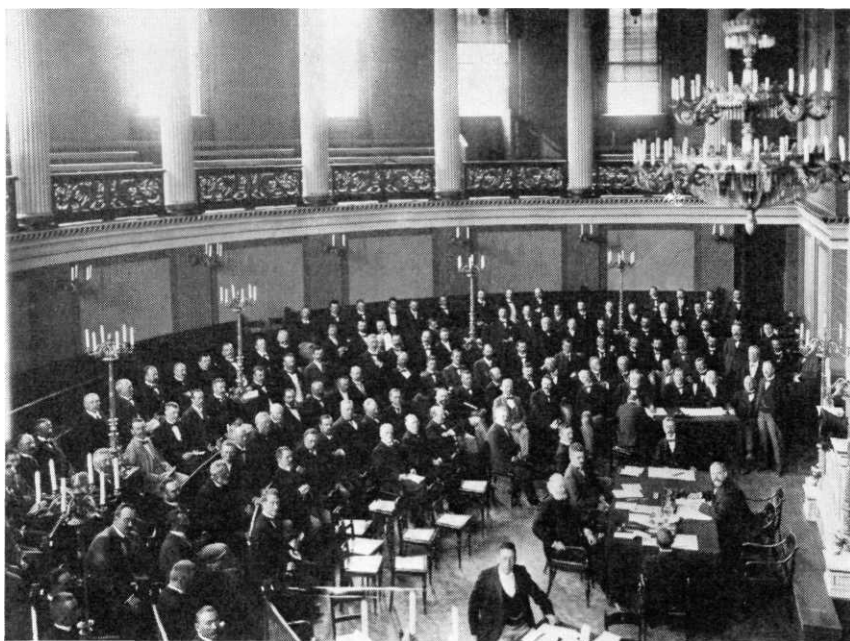

Dette gruppebillede stammer fra en festmiddag i anledning af juristmødet i 1890. Deltagerne er samlet på trappen til Skodsborg Badehotel, og man bemærker, at der denne gang er damer med til festen. Fotografiet er fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

skyldig ersätta kroppsskada, som träffat hans arbetare i arbetet?" og nordmanden professor *Hagerup* „*Om Ægtefællers Arveret*“.

I 1890 afholdtes det *syvende* møde i *København*. Til formand valgtes højesteretsadvokat *C. Liebe*, en af de oprindelige indbydere, hvis søn *Otto Liebe* skulle blive formand for mødet i 1928. I mødet deltog 410 jurister. *Liebe* kunne i sin afslutningstale som resultater af det nordiske samarbejde pege på den nu tilvejebragte *Retsencyklopædi* og på, at der nu i ca. 2 år havde været et fælles nordisk tidsskrift - *Tidsskrift for Retsvidenskab* - til stede. Han glædede sig over, at det på mødet var synligt, „at den unge juridiske Verden er mere med, end den tidligere synes at have været“.

Der indledtes af den norske højesteretsadvokat *Fr. Stang Lund* „*Om kortere Frister for Præskription af Fordringer*“, af den svenske häradshövding *G. Fahlcrantz* om „*Bör vittnesförhör verkställas af domaren eller af parterna?*“, af den danske cand. jur., senere højesteretssagfører *Ulf Hansen* om „*Hvilken Virkning bør der tillægges civile Domme, afsagte af*

Fra det 9. nordiske juristmøde i 1899 i Kristiania. Mødet fandt sted i universitetets festsal. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

Til præsident for juristmødet i 1896 valgtes tidligere justitiestatsminister, president i Svea Hovrätt Nils Vult v. Steyern (1839-99).

udenlandske Domstole?", af den svenske advokat *Leman* om „Bör ej bor-genär, som lider förlust genom att för sin fordran före dess förfallotid nödgas mottaga betalning, vara berättigad att åtnjuta skadestånd?", af den norske professor *Francis Hagerup* „Om betingede Straffedomme", af den danske højesteretssagfører *Otto Liebe* „Om Afgjørelsen af Myndigheds-spørgsmaal i internationale Forhold" og af den danske dr. jur. *I. Heckscher*, senere dansk generalkonsul i Göteborg og Stockholm, „Om Spekulationsforretninger og deres Bedømmelse fra Retsordenens Standpunkt."

Det ottende nordiske juristmøde afholdtes i *Stockholm* ikke i 1893 som vedtaget, men først i 1896. Til ordförande valgtes *Nils Vult von Steyern* (1839-99), der efter at have været justitiestatsminister var president i *Svea Hovrätt* fra 1889 til 1899. Deltagerantallet udgjorde ca. 500. I afslutningstalen kunne formanden som en ny frugt af det fællesnordiske lovgivningsarbejde pege på *Søloven*.

Den danske professor *Julius Lassen* indledede om „*Nordisk Checklov-givning*“, den svenske docent *Joh. Hellner* „*Om gultigheden af utomlands ingångna äktenskap*“, den norske cand. jur. *Andreas Urbye* „*Om betinget Domfældelse*“, den danske overretssagfører, dr. jur. *Ernst Møller* om „*Godtroenhedserhvervelser med Hensyn til fast Ejendom*“, den svenske juris doktor, senere professor *Ernst Kallenberg* „*Om förpliktelsen till edition i civilprocessen*“ og den norske byretsassessor *Edward Hambro* „*Om Afdragshandler*“.

Med det sædvanlige mellemrum på 3 år afholdtes i 1899 det *niende* møde i *Kristiania*. Formand var professor, dr. jur. *Erantis Hagerup* (1853-1921), professor ved *Kristiania Universitet* 1887 og forfatter til værker om næsten alle juridiske discipliner: handelsret, panteret, civil- og kriminalproces og strafferet. Herudover deltog denne fremragende jurist i politik, og særlig betydningsfuld var hans virksomhed som regeringens leder fra 1903 til 1905, hvorunder han forgæves søgte at løse konsulatsagen, der var et af de vigtigste emner i unionsstriden med Sverige, gennem en forhandlingspolitik; i 1906 blev han gesandt i København og i 1916 i Stockholm, hvor han bidrog til det gode samarbejde under den første verdenskrig mellem de nordiske lande. I sin afslutningstale på mødet, der havde samlet ca. 500 deltagere, kunne Hagerup, der siden 1888 havde været ledende redaktør af „*Tidsskrift for Retsvidenskab*“, med rette fremhæve dette tidsskrifts værdi for det nordiske samarbejde og udtale ønsket om dets fremtidige betydning for diskussioner mellem nordiske jurister.

På mødet fortsattes behandlingen af det af byretsassessor *Hambro* i 1896 indledte emne „*Om afdragshandler*“. Endvidere indledede den svenske professor *Johan Thyrén* „*Om affliktiva straff*“, den danske cand. jur. *Munthe Brun* „*Om Statens Forhold til Livsforsikringsvæsenet*“, den norske højesteretsassessor *Herman Scheel* „*Om erstatning for ikke økonomisk skade*“ og den norske statsadvokat *Harald Smedal* „*Om parternes personlige afhørelse i civile retssager*“. Tre emner udsattes til næste møde.

Det *tiende* juristmøde afholdtes i *København* i 1902 og havde samlet 478 deltagere. Formand var Gehejmeetatsråd, professor *Carl Goos*, en af de oprindelige indbydere.

Den danske kontorchef, senere departementschef i Kirkeministeriet *Os-*

Universitetets festsal dannede rammen om juristmødet i København i 1902. Fotografiet stammer fra Illustreret Tidende.

kar Dankier indledede om „Homestead og Arveejendomsret“, den svenske professor Carl G. E. Björling „Om dödande af bortkomna handlingar“, den norske højesteretsadvokat K. L. Bugge om „De formueretlige Bestemmelser i de tre nordiske Landes Konkurslove“, den norske byretsassessor And. færdén „Om Fællesskab eller Ensartethed med Hensyn til Bestemmelser om Strafferegistre i de nordiske Lande“, den svenske hofrättsassessor Edvin Gullstrand „Om skärpt frihetsstraff såsom förvandlingsstraff för böter“, den danske overrettsagfører Conradsen om „Hvad kan der gøres fra Statens Side for at beskytte Leverandører, Haandværkere og Arbejdere mod Tab ved Byggeforetagender?“ og den danske professor Carl Torp om „Hvilke Grundsætninger bør være afgørende for Spørgsmaalet om Ejendomsovergangen ved Køb og Salg af individuelt bestemte Løsøregenstande, og hvorvidt egner dette Forhold sig til positiv Lovordning?“ To emner udsattes.

Af formandens afslutningstale skal blot følgende fremhæves:

„Allerførst skal jeg paa Bestyrelsens Vegne stille det Forslag, at det næste Møde afholdes om tre Aar i Stockholm. (Vedtaget med Akklamation)."

Således skulle det imidlertid ikke gå.

VI
DE SYV MØDER I
MELLEMKRIGSÅRENE 1919-37

Opløsningen af unionen mellem Sverige og Norge i 1905 fremkaldte en sådan politisk spænding, at den svenske styrelses medlemmer nedlagde deres mandater, og det til 1905 berammede møde i Stockholm blev aflyst.

På svensk initiativ blev arbejdet med de nordiske juristmøder genoptaget i 1916, da de af den første verdenskrig fremkaldte ydre vanskeligheder havde medført et nært fællesskab mellem de nordiske lande.

I beretningen om juristmødet 1919 berettes følgende herom og om forbindelsen med de nu selvstændige lande Finland og Island:

„Den 2 december 1916 sammanträdde på kallelse av presidenten Ivar Afzelius ett 30-tal i Stockholm bosatta jurister för dryftande av frågan om återupptagande av de nordiska juristmötena. Det visade sig därvid att tanken omfattades med allmänna sympatier. För vidtagande av förberedande åtgärder tillsattes en organisationskommitté, bestående av justitierådet T. Almén, professor B. Ekeberg, advokaten vice häradshövding G. Sandström och revisionssekreterare K. Schlyter.

Kommitterade översände till åtskilliga korporationer och sammanslutningar av svenska jurister anteckningslistor för personer, vilka ville anmäla sig såsom medlemmar av de nordiska juristmötenas svenska avdelning. Enligt en listorna åtföljande skrivelse var avsett att, om planen komme att realiseras, sammankalla ett möte av dem, som tecknat sig, för att därvid utse svensk styrelse för de nordiska juristmötena samt fatta beslut om tiden för nästa juristmöte, som man tänkte sig skola äga rum i Stockholm, och om andra i sammanhang med mötets anordnande stående frågor. Sedan det visat sig, att tanken på juristmötenas återupptagande omfattades med allmänt intresse, satte sig organisationskommittén i förbindelse med de danska och de norska lokalstyrelserna för dryftande av frågan, vilka ämnen borde upptagas å ett blivande möte, och träffades preliminär överenskommelse härom.

Efter samråd med de danska och norska styrelserna avlät den svenska

organisationskommittén den 26 januari 1918 en skrivelse till ordföranden i Juridiska föreningen i Finland, prokuratorn Jul. Grotenfelt, med en förfrågan, huruvida Finlands jurister vore villiga att hädanefter såsom en självständig grupp taga del i de nordiska juristmötena. I skrivelsen hette det bl. a.:

„Budskapet om att Finland förklarat sig självständigt och att dess självständighet också vunnit erkännande av andra stater, bland dem de tre nordiska konungarikena, har bland nordens jurister hälsats med odelad tillfredsställelse och med den varmaste sympati för det land, som nu efter sin sega kamp för rätten gör sitt inträde i de självständiga staternas krets. De många band, som på kulturens områden bundit Finlands folk samman med de tre andra nordiska folken, skola för visso i följd härav knytas ännu fastare. Få rättslivets område hava de nordiska juristmötena haft en viktig uppgift att fylla såsom förmedlande samhörigheten mellan folken. I dessa möten hava även jurister från Finland tagit del, men förhållanden, varöver Finlands folk icke varit herre, hava hittills utgjort hinder för att Finland vid dessa möten kunnat vara representerat på sådant sätt, som för utvecklingen av den bestående rättsgemenskapen mellan de nordiska folken varit önskvärt.

Då nu de nordiska juristmötena efter ett långvarigt avbrott inom nära framtid komma att återupptagas, är det därför en naturlig önskan hos alla dem, som hysa intresse för och vilja medverka till att resultatet av dessa möten måtte bliva fruktbringande, att programmet för deras verksamhet må utvidgas så till vida, att även Finland kommer att officiellt taga del i det samarbete på rättslivets område, som i de nordiska juristmötena har ett organ."

På grund av det strax härefter i Finland utbrutna inbördeskriget kom nämnda skrivelse adressaten till hända först den 6 maj 1918. I svars-skrivelse den 31 maj 1918 meddelade prokurator Grotenfelt, att inom Finlands båda juristföreningar framträtt en livlig anslutning till den av organisationskommittén väckta tanken om Finlands juristers deltagande i de nordiska juristmötena såsom en självständig grupp. Denna tankes förverkligande hade syntts ägnat att på rättslivets område väsentligt befordra samhörigheten mellan nordens folk och sålunda bidraga till att än fastare knyta de band, som på kulturens olika gebit förenat Finlands folk med de tre andra nordiska folken. Till medlemmar i en kommitté för

President Ivar Afzelius (1848-1921) var en af veteranerne inden for de nordiske juristmøder. På opfordring af ham samledes en kreds af svenske jurister i 1916 for at drøfte mulighederne for at genoptage de nordiske juristmøder.

vidtagande av förberedande åtgärder i saken hade utsetts: för juridiska föreningen prokurator Grotenfelt och professor O. Hj. Granfelt samt för juristföreningen „Suomalainen Lakimiesten Yhdistys” senatorn Irans Oskar Lilius och överdirektören Kyösti Haataja.

Sedan Islands suveränitet fastställts genom förbundslagen av den 30 november 1918, hade i skrivelse till juridiska fakulteten vid Reykjaviks universitet riktats en inbjudan jämväl till Islands jurister att såsom en självständig grupp deltaga i det elfte nordiska juristmötet, och hade fakulteten å de isländska juristernas vägnar mottagit inbjudningen samt meddelat, att dessa skulle låta sig representeras vid mötet av fakultetens dekanus, professor Lárus Bjarnason, samt yfirdomari E. O. Briem.”

I det elvte nordiske juristmøde i Stockholm i 1929 deltog 82 danske, 54 finner, 2 islændere og 129 nordmænd, og der var anmeldt 790 svenskere,

Ordförande for juristmødet i 1919 var den tidligere justitieråd og forhenværende minister, president i Svea Hovrätt Hjalmar Georg Westring (1857-1926).

ialt 1037. Til ordförande valgtes *Hjalmar Georg Westring* (1857-1926), efter virksomhed som justitieråd og en kort ministergerning president i Svea Hovrätt 1918-20 og derefter ordförande i proceskommissionen, desuden medlem af den skandinaviske familieretskommission. Vice ordförande var nordmanden professor *Morgenstjerne*, danskeren professor *Julius Lassen*, finnen justitierådet *Grottenfelt*, alle omtalt andetsteds, og islænderen professor, senere hæstarettardomari *Bjarnason* (1866-1934), der under en diskussion om nordisk fælleslovgivning takkede for, „at yngste Broder ikke blev forglemt ved de nordiske Juristmøders Genoptagelse i det skønne Sveriges gamle Hovedstad." Når Bjarnason videre udtalte, at „eventuelle islandske Medarbejdere vil af naturlige Grunde væsentlig blive nydende; Flyveevnen kan næppe formodes at stå Mål med Flyvelysten", har udviklingen forlængst gjort disse ord til skamme.

Indledningstalen holdtes af den under mødet i 1875 s. 54 omtalte f.d. presidenten *Afzelius*, der bl. a. udtalte:

„Sjutton år ha gått sedan ett nordiskt juristmöte sist var samlat. En lång tid och en hård tid, i mångahanda måtto. Också samhörighetskänslan hos Nordens folk har varit satt på ett hårt prov; men ur prövningen har den utgått stärkt och befäst. I dag vill nog ingen beteckna den som endast en läslig och tillfällig stämning - den har bevisat sig vara rotfäst i folkens djupaste övertygelse om var deras väg går till styrka och välfärd för dem alla. Och då äntligen förhållandena ute i världen gjorde det möjligt att komma tillsammans, hava vi svenskar med glädje begagnat vår rätt att åter kalla till ett nordiskt juristmöte.

Under tiden har ramen för dessa möten vidgats; vi se i dag bland oss icke blott Danmarks och Norges jurister utan också Finlands och Islands. Väl hava vi även vid tidigare möten haft enstaka gäster från Finland, men i dag framträda Finlands jurister som representanter för ett folk, vilket efter en lång hård kamp för rätten intagit sin självständiga plats bland Nordens frändefolk.

Men dessa år ha icke endast medfört förluster, de ha också varit fruktbarande år för den stora tanke, åt vilken dessa möten först gävo uttryck - främjande av rättens enhet hos de nordiska folken. Inom denna tidrymd faller den betydande lagstiftning inom obligationsrätten, som nu redan länge varit i tillämpning och vars fullföljd är satt i verket. Det gemensamma lagstiftningsarbetet har utsträckts till ett fält, vilket vi gamla från början menade försiktigheten bjuda att icke beträda — det kanske ömtåligaste, mest individuella av alla: familjerätten. Erfarenheten har ådagalagt att farhågorna voro ogrundade. Även här synes frändskapen räcka till för skapandet av normer, i stor utsträckning gemensamma för de tre folken men icke för något av dem främmande eller tryckande. Ännu äro vi långt från målet; de vunna framgångarna endast mana att gå vidare. Och säkert skall detta möte giva värdefulla bidrag till ett sådant fortsatt arbete.

Dessa möten kallas och äro juristmöten. Vi äro jurister, rättens tjänare i olika former - det är vårt yrke och vår närmaste livsuppgift. Men illa fyller juristen måttet, om han betraktar denna sin uppgift som allenast så att säga teknisk. Rätten är en sida av folkets liv och den måste städse bevara gemenskapen med detta liv, om den icke skall förfalla till själlös och värdelös formalism. Även i våra dagar gäller det, kanske mer än

någonsin, att iuris prudentia est rerum humanarum atque divinarum scientia. Denna rättens folkliga, allmänt mänskliga karaktär ha Nordens jurister alltid vetat uppbära. Därför hava dessa möten mellan jurister också varit något mer — något av möte mellan folken. Vi se i Eder, kära gäster, icke endast yrkeskolleger, utan också representanter för de folk, från vilka I kommen. Och då jag nu uttalar det välkommen, som ligger på allas tunga, så tillägger jag — utan fullmakt men med visshetens tillförsikt att icke bli motsagd — välkomna till Sveriges folk."

For første gang i juristmødernes historie omtales i den trykte beretning tilstedeværelsen af damer, idet det oplyses, at „*Hans Maj:t Konungen . . . inbjudit samtliga utländska deltagare i mötet jämte damer och ett stort antal svenska deltagare till garden party å slottet . . .*” Af andre festligheder nævnes en velkomstfest på Stockholms rådhus og *mötets högtidsmiddag sista mötesdagen.*

På mødet indledte den svenske professor *Johan C. W. Thyrén* om „*Sanningsbeviset i ärekränkingsmål*”, den norske høiesteretsadvokat *Nicolay L. Bugge* om „*Forsikringstagernes pligt til at gi oplysning om forhold av betydning for forsikringsavtalen*”, den danske professor *Fr. Vinding Kruse* om „*Den kollektive Arbejdsaftale*”, den danske professor *Viggo Bentzon* om „*Nordisk Fælleslovgivning*” og den svenske professor *Nils Alexander-son* om „*Under vilka förutsättningar bör verkställighet av dom eller skiljedom, meddelad i något av de nordiska länderna, kunna erhållas i de övriga?*”.

Det således genoptagne samarbejde fortsattes i de følgende år.

Det *tolvte* nordiske juristmøde fandt sted i *Kristiania* i 1922 og havde samlet ca. 500 deltagere. Formand var professor, dr. jur. *Bredo von Munthe af Morgenstjerne* (1851-1930), professor i *Kristiania* fra 1889, forfatter af en række værker, særlig om statsforfatningsret, dybt interesseret i økonomiske og sociale problemer og højt anset som universitetets rektor. Som nye bidrag til retsfællesskabet kunne *Morgenstjerne* i sin indledningstale henvise til lovarbejder og udkast på familierettens, sørettens, forsikringsrettens og statsborgerrettens områder.

Den svenske docent, senere professor *Åke Hassler* havde udarbejdet indledning til emnet „*Förberedande undersökning i brottmål med särskild hänsyn till frågan om vilka myndigheter däri böra medverka*”, den norske

1922-mødets præsident var den højtansete professor og rektor for universitetet i Oslo dr. jur. Bredo v. Munthe af Morgenstjerne (1851-1930).

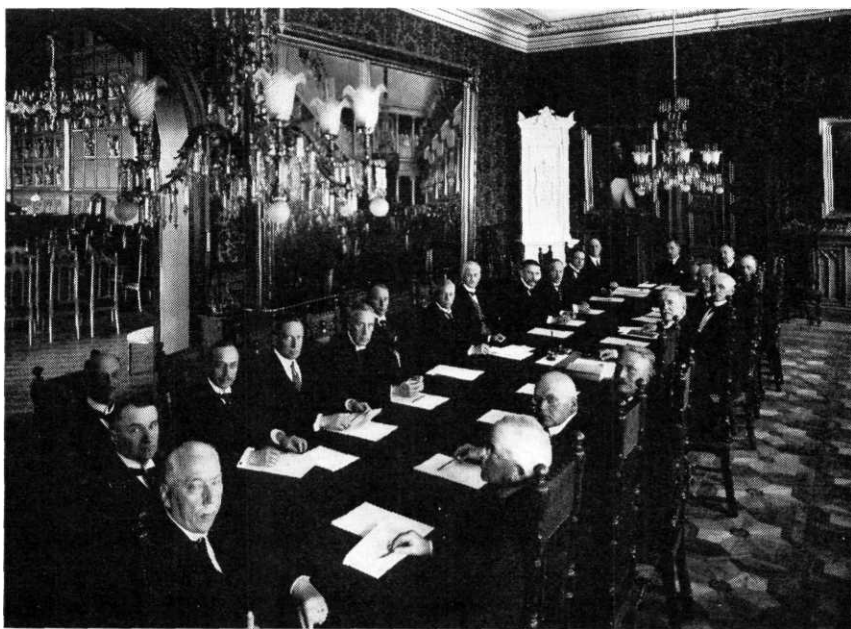
professor *Fredrik Stang* om „*Bør de nordiske land gaa til en kodifikation av sin privatret?*“, den danske højesteretssagfører *K. Steglich-Petersen* om „*Betimeligheden af Lovregler angaaende Lempning af Kontrakter, som paa Grund af uforudsete Begivenheder falder særlig tyngende for den ene Part*“ og den norske universitetsstipendiat *Ragnar Knoph* om „*Intestatarverettens hegrensning*“.

Der var denne gang gjort den forandring, at indledningsforedraget afholdtes af en korreferent, således at referenten, når en afhandling fra denne forelå som grundlag for behandlingen af emnet, først fik ordet efter korreferenterne.

Finland var første gang vært ved afholdelsen af det *trettende* nordiske juristmøde i *Helsingfors* i 1925. Ca. 400 deltagere var til stede, da mødet åbnedes i Riddarhusets store sal af presidenten i Högsta Domstolen *Julius*

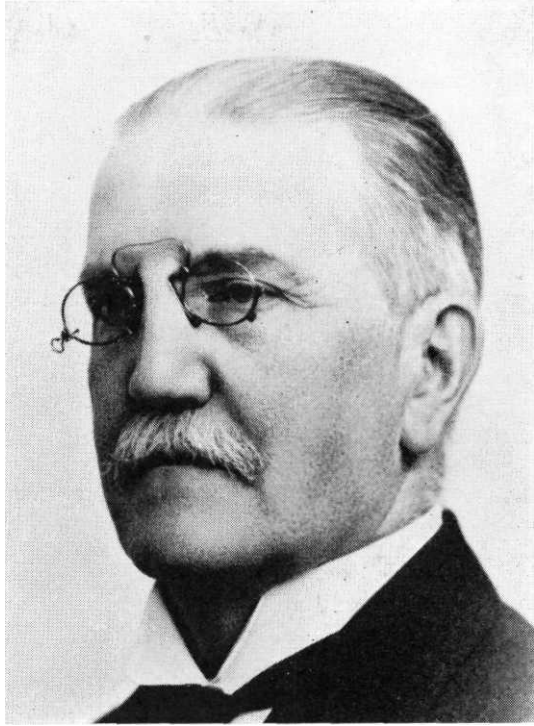
Grottenfelt (1859—1929), der valgtes til ordförande. Af indledningstalen bør følgende citeres:

„Den glädje det bereder Finlands jurister att nu för första gången få såsom deltagare i ett nordiskt juristmöte i sitt eget fria fädernesland emot-taga ett stort antal kolleger från de övriga nordiska rikena, från Danmark, Island, Norge och Sverige, är stor och uppriktig. Detta är en tilldragelse, som lämnar ett starkt vittnesbörd om att den nordiska rättsgemenskapen numera omspinner även Finland med trådar, vilka såsom vi hoppas skola vara ägnade att varaktigt sammanhålla och vidare utveckla gemensam rättskultur mellan Nordens folk genom tiderna. Främjandet av rättens enhet i Norden är den stora tanke, på vilken de Nordiska Juristmötena ytterst vila, och denna bärande kulturtanke har bött på djupet av de när-varandes känslor varje gång Nordens jurister samlats till sådana möten som detta. Jag vågar emellertid tro att denna enhetsstämning skall med särskild värme göra sig gällande hos det trettonde Nordiska Juristmötets

Fra det første juristmøde i Finland 1925. Billedet viser den samlede styrelse, og på den fjerneste langside kan blandt andre identificeres Hans Munch-Petersen, Krabbe, V. Topsøe-Jensen og Granfelt, medens man på den nærmeste som nr. to ser Julius Lassen, nr. tre Otto Liebe og nr. seks Karl Schlyter.

President i Högsta Domstolen Julius Grotenfelt (1859-1929) blev valgt til ordförande, da et nordisk juristmøde for første gang blev afholdt i Finland i 1925. Fotografi fra Finlands Nationalmuseum.

deltagare, såväl hos dem, vilka nu för första gången beträtt Finlands fria jord, som ock hos alla andra. Ty de band, vilka tidigare förenat de övriga Nordiska rikenas och vårt lands jurister med varandra, kunna knappast sägas hava kommit till fullödigt uttryck innan dessa rikens jurister personligen samlats till möte i detta land och sålunda omedelbart till Finland utsträckt verkningarna och det befruktande inflytandet av den ärorika organisation, som de Nordiska Juristmötena bilda. Därför hälsa Finlands jurister, vilka fått genomleva de senaste årtiondenas sega strid för rättsordningens och rättsprincipernas bevarande i vårt land emot tunga angrepp, nu med utomordentlig tillfredsställelse den dag, då målsmän för västerländsk rätt och rättsåskådning i Norden samlats i stort antal till allmänt möte i vårt självständiga land."

På mødet meddelte den svenske styrelse, at e.o. hovrättsnotarien *Gunnar Swenson*, Malmö, havde oprettet en *fond* for de nordiske juristmøder til bestridelse af udgifterne ved disse møder. Af denne fond har siden

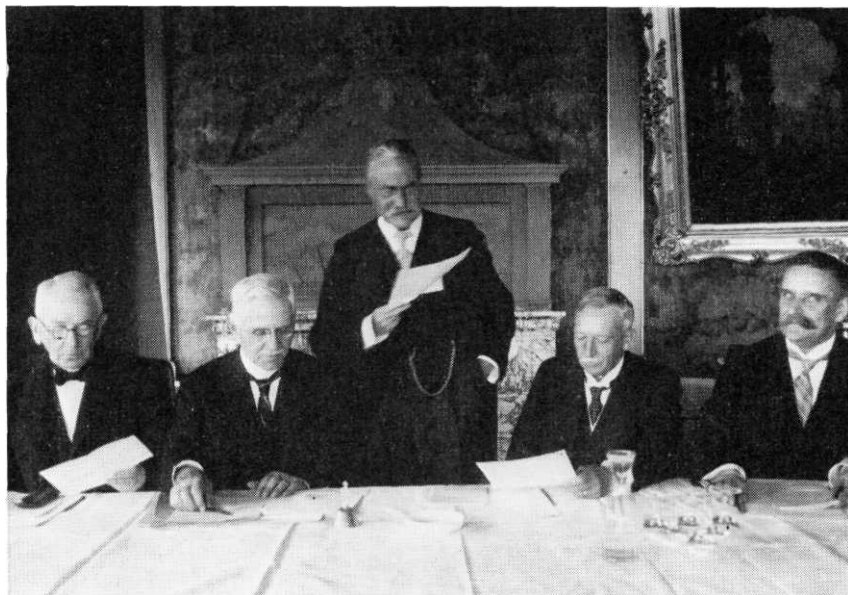
været ydet tilskud til mødernes afholdelse, og fonden har haft meget stor betydning for mødernes gennemførelse i en værdig form.

Til mødet havde den finske professor *Lauri Cederberg* udarbejdet indledning til emnet „*Om gäldenärs skadeståndsskyldighet vid försummad penningbetalning, med särskild hänsyn till valutaförsämring*“, den norske professor *Ragnar Knoph* om „*Den videnskabelige eiendomsrett*“, den svenske professor *Martin Fehr* om „*Huvudgrunderna för en eventuell nordisk lagstiftning angående skuldebrev*“, den danske højesteretssagfører *O. Ahnfelt-Rønne* om „*Erstatning for Tab af Forsørger*“, den svenske professor *Thore Engströmer* om „*Bör vid fall av lindrigare brottslighet eller under vissa andra omständigheter åklagare äga underlåta åtal och domstol äga befria från straff, oaktat en i lag med straff belagd handling konstaterats?*“ og den finske professor, justitierådet *O. Hj. Granfelt* „*Om förberedande skriftväxling och annan förberedelse i civila mål före huvudförhandlingen vid domstol.*“

Allerede på mødet i 1922 oplystes det, at man inden for bestyrelsen overvejede tanken om en *deling i plenar- og sektionsmøder* for at vinde bedre tid til en indgående drøftelse af de enkelte emner, og der vedtoges på mødet en resolution bl. a. om „At opta til overveielse hensigtsmæssigheden av forsøksvis at henvise enkelte forhandlingsemner til sektionsemøder“. På mødet i Helsingfors var denne tanke første gang realiseret, således at fire af de seks emner blev drøftet i sektionsemøder.

I 1928 afholdtes det *fjortende* juristmøde i *København* med 5-600 deltagere. Til præsident valgtes højesteretssagfører *Otto Liebe* (1860—1929), søn af højesteretsadvokat Carl Liebe, der havde været formand for juristmødet i 1890. Otto Liebe var en fremragende advokatorisk begavelse, højtaget inden for sagførerstanden og betegnet som dennes førstemand. Under en politisk krise i 1920 stillede Liebe, der var kongens private juridiske rådgiver, sig til rådighed for denne og var i 6 dage statsminister, indtil han måtte vige for truslen om generalstrejke.

I sin indledningstale nævnte Liebe, hvad der var sket på det nordiske samarbejdes område siden mødet i 1925, og fremhævede særlig familieretskommissionen; denne kommission havde beskæftiget sig med spørgsmålet umyndige og værger, og herom var der nu til de danske og svenske love kommet en norsk lov af 1927. Endvidere var der kommet love om

Som 1928-juristmødets præsident var højesteretssagfører Otto Liebe (1860-1929) den centrale figur under de mange forhandlinger. Her taler han ved et af bestyrelsesmøderne, der dengang fandt sted på Christiansborg. De øvrige personer på billedet er fra venstre: Lárus H. Bjarnason, Marks v. Württemberg, Fredrik Stang og Otto Granfelt.

ægteskabs stiftelse og opløsning, om formueforholdet mellem ægtefæller, om ægtefællers arveret og uskiftet bo, og på et andet område, nemlig forsikringslovgivningen, var der i Sverige gennemført en lov i 1927. Som et særligt udslag af nordisk juridisk samarbejde fremhævedes de i 1918 påbegyndte møder for juridiske studerende støttet af „Tore Alméns Minnesfond“.

På mødet behandlede dels i plenarmøder, dels i sektionmøder seks emner. Den svenske hæradsadvokat, dr. juris *K. J. D. Schlyter* havde udarbejdet indledning om emnet „*Rättsfråga och sakfråga i högsta instans*“, den danske professor *Fr. Vinding Kruse* om „*Pant i Løsøre og Rettigheder*“, den finske professor *Bertil Sjöström* om „*Principerna för en gemensam nordisk lagstiftning om förmånsrätt i konkurs (konkursprivilegierna)*“, den danske højesteretssagfører *Karsten Meyer* om „*I hvilken Udstrækning bør Tvistigheder mellem en Forening og dens Medlemmer ved Foreningens Vedtægter kunne undrages Domstolenes Afgørelser*“,

den finske sjöfartsrådet *A. Lindberg* om „*Bör utländskt skattekrav kunna utsökas genom domstolarna?*” og den norske rigsadvokat *P. Kjerschow* om „*Den strafferetslige bedömmelse av handlinger foretatt i beruselse*”.

Mellem foredragene indtog deltagerne frokost i en nærliggende restaurant, hvor der for den beskedne pris 2 kr. 50 øre serveredes smörgaas og varm ret.

Efter forslag af den svenske professor *C. G. Bergman* vedtoges en af bestyrelsen foreslået resolution om at overveje, hvorvidt det skulle kunne tillades mødedeltagerne på det næste møde at holde foredrag om juridiske emner.

Til festmiddagen i restaurant Wivex havde digteren *Hans Hartvig Seedorff* skrevet følgende smukke kantate:

„Hilsen til de svenske Gæster

Solo:

(*Melodi: Kung Karl, den unga hjälte . . .*)

Om Danmark ej har Klipper?

Vend blot dit Blik mod Øst!

Thi hvor vor Grænse slipper,

dér blaaner Sverrigs Kyst.

Imellem os og Skaane

gaar samme dybe Sund.

Og Sjællands Sommermaane,

ja Sjællands Sommermaane, -

den deler vi med Lund.

Af Sølv paa Sundets Strømme

den lægger trygt sin Bro:

en Vej for fælles Drømme

og Venskabs faste Tro,

Blandt lyse Kyster rinder

som Grænse Sundets Vand -

Men hver en Bølge binder,

hver munter Bølge binder

os til det svenske Land.

Hilsen til de norske Gæster

Solo:

(Melodi: Danmarks dejligst Vang . . .)

Sendte Sverrig Birkesuset
 sølvklart til vort Sind:
 Norden fra kom Fossebruset
 og den stride Vind.
 Fjældets Søn tog til at tale:
 „Du har, Broder, godt med Dale . . .
 Her mig huger Sommerhvile
 under Gærdets Pile!"

Følte du en Stund dig hjemme
 blev det aldrig glemt.
 Endnu klinger Norges Stemme
 fra vor Digtning's Skæmt.
 Fælles før om Hus og Boskab
 var vor Arv den samme Troskab.
 Broderhaandslag, eengang givet,
 saae vi: bandt for Livet.

Hilsen til de islandske Gæster

Solo:

(Melodi: Yderst mod Norden lyser enØ . . .)

Hyllet i Nordlysets bølgende Dragt
 - lyst som en sejlene Stjerne -
 løfter sig Island af Polhavets Pragt,
 hilset af Tejst og af Terne.
 Nordens Værn og yderste Vagt
 mod det Fjærne.
 Spørger dig nogen om Æt eller Blod:
 Svaret skal Sagaen sige!
 Fjærnest blandt Lande men gammelt af Rod
 rejser sig nyfødt dit Rige.
 Saga er født, naar en Stjerne faar Mod
 til at stige!

Hilsen til de finske Gæster

Solo:

(Melodi: Brat af Slaget rammet. . .)

Faldt en Fugl til Jorden -

Tav en Sangers Røst -

Sorgfuld skimted Norden

Blodet paa dit Bryst.

Ledet af din Smærte

Tanken til dig drog,

Lytted til dit Hjærte,

om det endnu slog.

Vi har hørt din Klage,

fulgt din Tornesti,

drømt dig frelst tilbage,

drømt dig glad og fri.

Fjærne, tavse Søster, -

over Kløvervang

steg fra Lærkerøster

Suomis mørke Sang.

Bar du Byrden ene,

Sorgens stolte Trods:

du stod ej alene,

du var een blandt os.

Fire Hjærter blødte,

hvergang Lænken klang.

Men som eet de mødte

dit - da Suomi sang!

Slutning

Kor:

(Melodi: *Vift stolt paa Kodans Bølge ...*)

Fra Nordens Harpe klinger
 paany vor Skæbnes Sang,
 som Brus af fjærne Vinger
 og Stormes fulde Klang.
 Fra Birk og Bøgekroner,
 fra Granens ranke Spyd
 gaar samme dybe Tone
 af fælles Sorg og Fryd.

En genfødt Morgen soner,
 hvad bitre Aar forbrød:
 fem stærke Strenge toner,
 hvor før kun trende lød.
 Om fra idag de spænder
 sig til et enigt Spil,
 blir under Skæbnens Hænder
 et større Norden til/'

Det *femtende* nordiske juristmøde fandt sted i *Stockholm* i 1931 og havde samlet 922 deltagere; mødet afholdtes i Konserthuset. Til ordförande valgtes friherre *Marks von Würtemberg* (1861-1937), der efter at have været justitieråd var president i Svea Hovrätt fra 1925 til 1931 og derefter til 1935 ordförande i lagberedningen; han havde været formand i den skandinaviske købelovskommission og deltaget i andet nordisk lovgivningsarbejde, således om forsikringsaftaleloven og gældsloven.

Under mødet fremsatte den bekendte forkæmper for nordisk samarbejde borgmester *Carl Lindhagen* (1860-1946), *Stockholm*, tre *motioner*, hvorefter juristmødernes i vedtægterne udtalte formål bl. a. skulle være „*främjande av gemensam nordisk lagstiftning och ytterst rättens universalitet*“, og hvorefter møderne skulle tage initiativet til overenskomster om „*nordiskt samarbete på lagstiftningens område i allmänhet*“ og „*internationella överenskommelser om vidare rättsgemenskap*“ samt til „*över-*

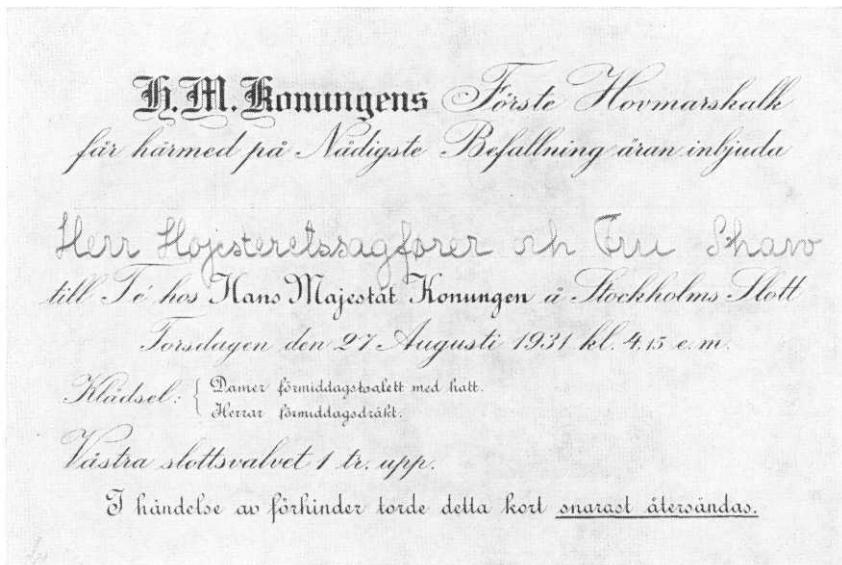
Pressen fulgte juristmødet i 1928 med den største interesse. Ikke blot de mere alvorlige forhandlinger, men også festlighederne blev nøje refereret. Da det blev kendt, at damerne og herrerne havde foretrukket at dinere hver for sig, gav det naturligvis anledning til megen omtale og mange vitser. „Bror Mika“ i BT havde således forfattet et digt med titlen: „Paa de vigtigste Ting en Mand - har jo slet ikke Spor Forstand“. Tegningen er af mødets generalsekretær, overretssagfører Niels Olesen.

väganden av en demokratisk rättegångsreform i stället för den europeiska plutokratiska processformen". Motionerne kom ikke til afstemning.

På mødet vendte man tilbage til den tidligere ordning, hvorefter referenter, der havde udarbejdet en afhandling om emnet, indledte diskussionen, og derefter fik korreferenten ordet. Taletiden var i øvrigt begrænset til 15 minutter.

Der behandlede seks emner. Den svenske professor *Thore Engströmer* indledede om „*Partsförhör i tvistemål*“, den norske professor, dr. jur. *Frede Castberg* om „*Statens og kommunenes ansvar for sine tjenestemenns handlinger*“, den finske professor *Lauri Cederberg* om „*Minoritetsskydd i aktiebolag*“, den svenske professor, jur. dr. *Ragnar Bergendal* om „*Bojkott från rättslig synpunkt*“, den norske professor, dr. jur. *Adolf Lindvik* om „*Bør det danske tinglysningsvesen efterlignes i de øvrige nordiske land?*“ og den danske professor, dr. jur. *Poul Andersen* om „*Retslige Tvangsmidler mod Staten eller mod Kommuner*“.

Desuden holdtes tre forelæsninger, nemlig af den danske landsretssagfører *£. Brüel* om „*Den folkeretlige Protest*“, af den norske præsident *M. Hansson* om „*Selskabers værneting i relation til kreditorer, obligations-eiere og aktionærer*“ og af den danske landsdommer *A. Dornonville de la Cour* om „*Naturfredningslovgivningen og dens reale Begrundelse.*“ Dette eksperiment med afholdelse af foredrag over selvvalgte emner blev ikke gentaget.

I anledning af det 15. nordiske Juristmøde i Stockholm i 1931 blev samtlige deltagere til-sagt til the på Stockholm Slot på Hans Majestæt Kongens „Nädigste Befallning“. Intet blev overladt til tilfældighederne - således gør den stilfulde invitation opmærksom på, at damerne skal bære hat.

I den trykte beretning, hvori hele mødets program første gang er optaget som bilag, omtales af festligheder: *té å Kungl. Slottet för mötesdeltagarna jämte damer (Klädsel: förmiddagsdräkt)*, *middag å Grand Hotel Royal (Klädsel: högtidsdräkt)*, *festföreställning å Kungl. Teatern, varvid uppföres AIDA (Klädsel: högtidsdräkt)* og „*Stockholms stad anordnar Soiré i Blå hallen i Stadshuset för samtliga mötesdeltagare jämte damer (Klädsel: högtidsdräkt)*”.

I 1934 afholdtes det *seksteride* juristmøde i Oslo med 564 deltagere. Til formand valgtes en af Norges store retslærde på erstatnings- og formuerettens område, professor, dr. jur. *Fredrik Stang (1867—1941.)*, søn af statsminister Emil Stang, der havde været blandt indbyderne til det første juristmøde; han, der var professor fra 1897 til 1932 og en kort periode justitsminister, havde i stort omfang deltaget i nordisk lovgivningsarbejde, således om købeloven, aftaleloven og forsikringsaftaleloven. Han var æresdoktor både i København og i Uppsala. Han var ledende redaktør af „*Tidsskrift för Rettsvitenskap*” efter Francis Hagerup. Ved hans udnævnelse til professor hilste studenterne ham med begejstring, og enhver, der — som den, der skriver disse linier — har haft den glæde at høre Fredrik Stang holde foredrag, vil mindes denne fremragende jurists viden og strålende fremtræden.

Stang benyttede i sin indledningstale lejligheden til at lykønske Sverige og Finland i anledning af 1734 års lagens 200 års jubilæum.

På mødet vedtoges det at ændre lovenes § 8 således, at der ved møder afholdt i Finland skulle være ret til at deltage i diskussionen på finsk, idet indlægget straks skulle oversættes til dansk, norsk eller svensk og trykkes på dette sprog.

Som forhandlingsemner indledede den norske professor *Ragnar Knoph* om „*Bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse*”, den norske trustkontroll-direktør *Wilhelm Thagaard* om „*Rettens stilling til konkurransereguleringer*”, den danske direktør *Knud Christensen* om „*Kræver Sikkerhedshensyn, at man begrænser Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring?*”, den svenske statsrådet *K. Schlyter* om „*Den straffrättsliga behandlingen av fosterfördrivning*”, den finske professor, justitierådet *O. H. Granfelt* om „*Privat-Åtal*” og den svenske justitierådet *Emil Sandström* om „*Skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet*.”

Præsident for det 16. norske juristmøde i Oslo 1934 var professor dr. jur. Fredrik Stang (1867-1941). Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

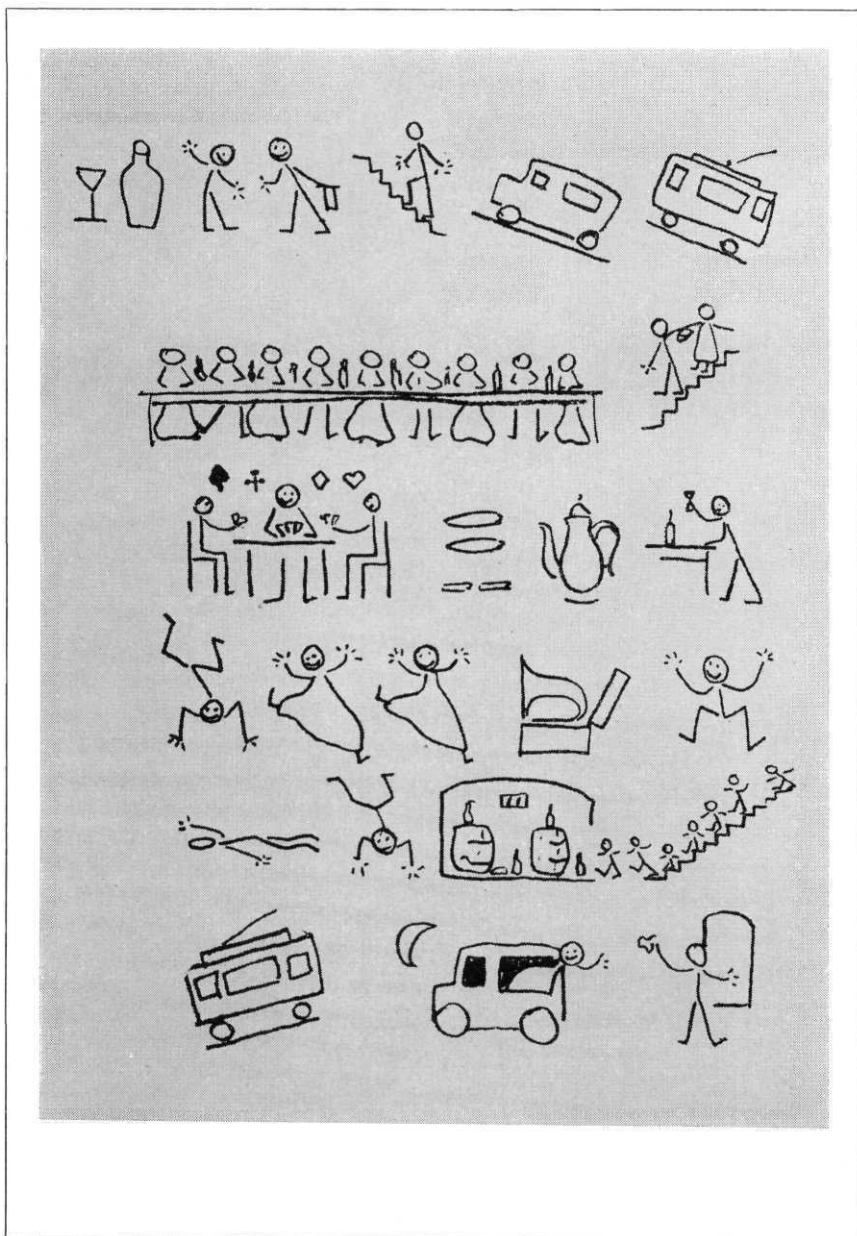
I festprogrammet omtales Oslo kommunes modtagelse på Akershus festning og middag i Frimurerlogen.

Lad mig slutte referatet af dette møde med at citere *Granfelt's* strålende hyldest til Norge og til Stang:

„Vi jurister äro ej annorlunda skapta än andra människor. Också vi ej blott kunna imponeras av, utan även se upp till folkens andliga ledare, utan avseende därå om vi äro deras politiska meningsfränder eller ej, ifall de blott förete något av den vidsynthet, som bör vara en ledares särmärke. Hos Eder, Herr Ordförande, skönja vi detta särmärke.

Ifall någon frågade mig, om det är något hos Eder eller rättare vad i Ert liv, som synes mig ge ett fullödigt uttryck åt det vi särskilt hos Eder värdera, då skulle jag för min del svara, bland annat valet av Edert sommarbo.

Eder gammalnorska sommarbostad befinner sig ju i en björklid, där fjällvärlden övergår till leende dal; i en omgivning alltså, som i sig förenar

En desværre ukendt deltager i juristmødet i Oslo 1934 har på en lap papir nedfældet denne tankevækkende skitse af en af festernes forløb. Der er sandsynligvis tale om middagen i Frimurerlogen, og stemningen synes at have været upåklagelig.

båda. Beträktaren omsusas där av fjällvinden; lyssnar till och hör bruset från fallen, där älven från vidderna störtar ned mot Usteadalen; ser längs denna milslångt mot de blånande höjderna kring den namnkunniga Hallingdalen, i våra dagar icke mera en vildmark, utan en odlad kulturbygd. Där befinner man sig likasom i en brännpunkt, som i sig förenar så mycket av norsk bygd; där sammangår det storslagna, mäktiga, klara och friska i naturen med det poesifyllda, spirande, grönskande livet; där dominerar framförallt den vidsträckta synkretsen. Det är just föreningen av allt detta, känslan för allt detta, vi hos Eder skatta så högt.

Det är ock detta vi spåra i Eder juridiska gärning, varav ju ordförandeskapet vid detta möte är blott en liten spåna.

Vi veta även att Eder gärning har djupa rötter i Norges liv. Den kan ju betraktas som en frukt av minst tre generationers högt uppskattade verksamhet i norskt kultur- och rättsliv.

Då vi nu bringa Eder, vår ordförande, vår hyllning, så hylla vi Eder även som Norges rostarke, vidsynte rättslärde."

Det syttende nordiske juristmøde afholdtes i *Helsingfors* i 1937, og der havde denne gang indfundet sig 570 deltagere. På åbningsmødet i universitetets solennitetssal, som overværedes af Finlands fra vinterkrigen berømte præsident *Kyösti Kallio* (1873—1940), valgtes professorn, förut justitierådet *Otto Hjalmar Granfelt* (1874-1952), forfatter af processuelle værker, til ordförande. Af hans strålende retorik er der lige givet et indtryk, og også de danske jurister, der i 1943 hørte hans foredrag i Juridisk Forening i København om „*Finlands rättskipning under pågående krig*“, vil erindre ham som en fornem repræsentant for finsk kultur og retsvesen.

På mødet indledede den danske professor, dr. jur. *Stephan Hurwitz* om „*Lovgivningens Stilling til Pressens Behandling af Retssager*“, den finske professor *Brynolf Honkasalo* om „*Nulla poena sine lege*“, den finske professor *Kyösti Haataja* om „*I vilken omfattning är principen om tvångsinslösnings berättigad vid reform av jordlagstiftning*“, den danske landsdommer *Chr. Bærentsen* om „*Huslejelovgivningen*“, den svenske professor *Håkon Nial* om „*I vilka avseenden bör en reform av aktiebolagslagstiftningen taga hänsyn till önskvärdheten av bolagets konsolidering?*“, den danske overretssagfører *Jon Johnsen* om „*Bedrageri mod Publikum*“ og

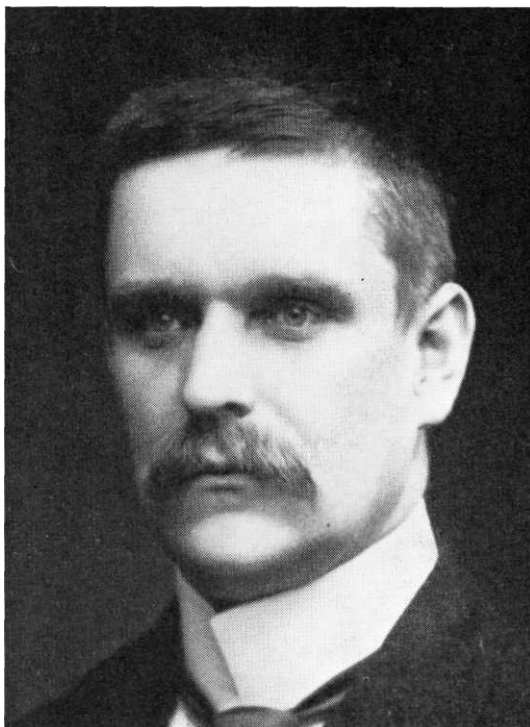
den norske høyesterettsadvokat *Magne Schjødt* om „*Erstatningsspørsmål ved gjennomføring av statsmonopol.*”

Af festligheder under dette møde nævnes Helsingfors stads mottakning å Gamla Studenthuset og middag å Brunns huset. Under middagen holdt svenskeren *Birger Ekeberg* festtalen, hvoraf citeres følgende:

„*Då Finlands jurister togo sätte och stämman i vår krets såsom en självständig grupp — det skedde första gången i Stockholm 1919 - möttes de av respekt lika väl som av sympati. Finlands långa hjältemodiga strid mot det övermäktiga tsarväldet - en kamp för politiskt och kulturellt oberoende — hade förts till slut, och i den seger som vunnits hade Finlands jurister en stor och hedrande andel. I den vapenlösa nationens frihetsstrid var lagen eller kanske rättare kärleken till lagen, till den fäderneärvda rättsordningen ett försvarsverk, som moskoviten ej mäktade genombryta. Och de som framför andra med aldrig svikande trohet vakade på denna skans, detta den finska kulturens Sveaborg, det var Finlands jurister — dess rättslärd, dess domare, dess ämbetsmän, dess advokater. Även då förtrycket var som hårdast, då kampen syntes som mest hopplös höllo de rättens heliga låga brinnande såsom et ljus i mörkret och bevarade därmed förhoppningarna om en ny dag för Finlands hårt prövade folk. Knappast någonsin har lagen med sådan klarhet som här i Finland under ofärdsåren framstått såsom ett av de främsta bland de värden vi sammanfatta i ordet fädernesland. Hotet, trycket utifrån gjorde lagen — frihetens värn och fäste — till den dyrbaraste bland klenoder utan vilken Finlands folk ej kunde leva och för vilken lagens väktare därför stodo redo att offra allt. Det finns väl knappast någon bland Edra gäster, åtminstone ej bland oss svenskar, som ej känt sig gripen i sitt innersta inför Runebergs på en gång enkla och monumentala hymn åt plikttröheten i landshövding Wibellii gestalt. Av samma känslor ha vi genombävat, då vi hörde förtäljas, hurusom i vår egen tidsålder en av de främsta kämparna för Finlands frihet, sedermera Republikens President Pehr Svinhufvud, genom olagligt maktbud avskedad från sin befattning, lugnt fullföljde sin domargärning, tills han av generalguvernörens gendarmar drevs från sitt domarbord i Luumäki tingsgård, där han med häradsnämnden på fädrens vis skipade lag.*

Den manligt kärva vördnad för och förtröstan till den fäderneärvda lagens majestät, som här träder oss till mötes, är ett av de fastaste banden

Professor, tidligere justitieråd Otto Hjalmar Granfelt (1874-1952) var den selvskrevne præsident for juristmødet i Helsingfors 1937. Fotografi fra Finlands Nationalmuseum.

mellan Finland och det övriga Norden. På Wibellii domarbord låg - liksom på Svinhufvuds hundra år senare - 1734 års lag. Denna lag, kring vilken Finlands folk i nödens stund fylkat sig, är också Sveriges lag. Den är framvuxen ur gemensamma erfarenheter, den återspeglar en gemensam samhällsuppfattning, en gemensam kultur, som stycke för stycke byggts upp under loppet av ett halvt årtusende, då Sverige och Finland hade allt gemensamt. Ingenstädes har denna kultur gemenskap kommit till ett mer fullödigt uttryck än i detta den svensk-finska rättskulturens magnum opus.

Vad var det då, som gjort vår gamla lag så kär för de båda folken på ömse sidor om Bottenhavet? Till en del var det väl det formens mästerskap, varmed den återgav det dåtida samhället. Men förklaringen till lagens levande kraft var dock ytterst en annan: Lagen var - efter måttet av sin tid - ett värn för friheten, ett bålverk mot förtrycket. Tidigare

Fra åbningshøjtideligheden i 1937 i Helsingfors. Professor Granfelt holder åbningstalen, på forhøjningen sidder hovrættspresident B. Ekeberg, høyesterettsjustitiarius Paal Berg og højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen, medens Finlands president Kyösti Kallio sidder på en stol for sig lige midt for podiet. Til venstre for presidenten ses universitetsrektor Edvin Linkomies, til højre statsminister Cajander og den daværende justitsminister Urho Kekkonen og bag ved disse den tidligere president Kaarlo Ståhlberg.

och verksammare än på de flesta andra håll i världen hade den lagbundna medborgerliga frihetens princip här blivit fastslagen och betryggad.

Vi veta alla, att Danmark, Norge och Island hava liknande fäderneärvda kulturvärden gemensamma. Det har varit en senare tid förbehållet att på lagstiftningens område slå bryggor över Öresund och bana vägar över Kölen. Till stor del är det härvid juristmötena som utfört — om icke själva byggandet - så dock de första planritningarna. Under arbetet på nordisk rättsenhet har man funnit, att de fem folken på delvis skilda vägar förts fram till en i sina grundvalar enhetlig rättsordning och rättsåskådning. Det är kring dessa värden vi vilja gemensamt slå vakt, det är dem vi vilja med gemensamma krafter och såvitt möjligt efter gemensamma linjer utveckla och forma efter en ny tids krav. Ingen lag är „beständig och orygglig", såsom 1734 års riksdag ville att den då antagna lagen skulle bliva. Men det gives landvinningar på lagstiftningens område, som av ålder tett sig för oss nordbor omistliga. Dit räkna vi grundsatsen om

likhet inför lagen, oberoende av samhällsställning och härkomst, dit räkna vi den enskilde medborgarens trygghet även i förhållande till samhällets mäktiga och mycket annat. För dessa värden vilja vi - „länder där lag är lag och rätt är rätt“, såsom Herr Statsministerns kärnfulla ord nyss föllo — träda inom skranket, varhelst vi finna dem hotade. Och för dem vilja vi frimodigt och utan räddhåga samfällt lägga vårt ord i staternas allmänna rådslag.

*När rättssidén stads hålls i hälgd i vår nord,
då är vi en stormakt i världen."*

I forbindelse med mødet var der lejlighed for deltagerne til at foretage udflugter til Finlands mange seværdige steder; de, der begav sig til Viipuri, har næppe tænkt, at det skulle være sidste gang, de i denne by betrådte finsk jord.

På mødets sidste dag oplæste den danske højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen en fra Islands gesandtskab i København modtagen indbydelse til et *møde i Reykjavik* i 1940, eventuelt 1943, hvilken tanke skulle realiseres ved, at samtlige deltagere i mødet rejste med samme store skib til mødet og under opholdet i Reykjavik boede på skibet. Der ville efter mødet blive lejlighed til en udflugt til Akureyri på Nordlandet, under hvilken tur man delvis måtte telte undervejs.

Indbydelsen blev modtaget med akklamation.

Højesteretsdommer *Topsøe-Jensen* nævnede i sin afsluttende takketale, at juristmøderne „er et bevis på det dybtgående fællesskab, der består mellem Nordens fredselkende folk på en tid, da forholdene i Europa i øvrigt er præget af uro, splittelser og omvæltninger i folkenes og staternes liv."

Mon nogen af de tilstedeværende har anet, at den uro, for hvilken der i denne tale blev givet udtryk, blot to år efter skulle give sig udslag i vældige begivenheder, og at en af de mindste virkninger af disse skulle blive, at de nordiske juristmøder i en årrække måtte ophøre?

VII

DE OTTE SENESTE MØDER 1948-69

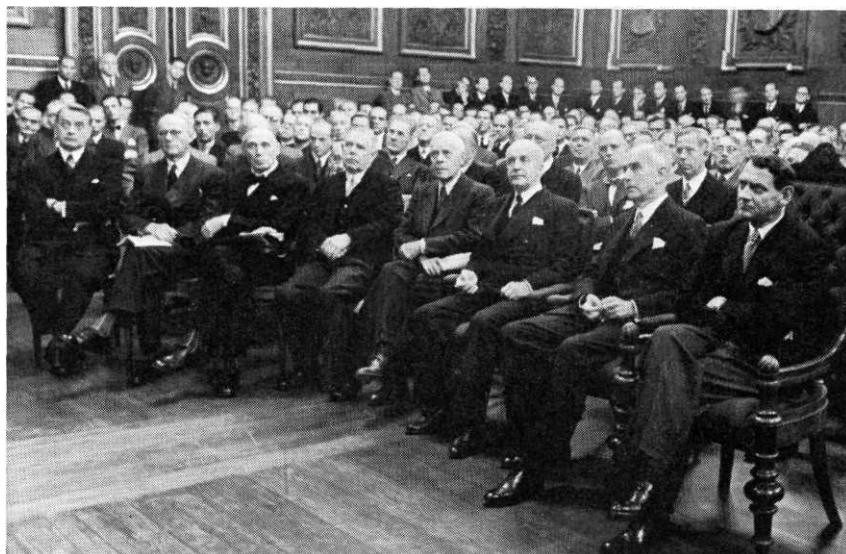
Efter den af den anden verdenskrig forvoldte afbrydelse af juristmøderne afholdtes det *attende* nordiske juristmøde i *København* i 1948. Til stede var 133 finner (deraf 59 med damer), 3 islændere (deraf 2 med damer), 112 nordmænd (deraf 69 med damer) og 162 svenskere (deraf 75 med damer), hvorhos der var anmeldt 460 danske medlemmer, ialt 870.

I beretningen oplyses om det planlagte, men *opgivne møde i Reykjavik* følgende:

„Ved skrivelse af 21. oktober 1937 indbød den islandske styrelse til nordisk juristmøde i Reykjavik i sommeren 1940, og der blev derefter gjort et betydeligt forarbejde med planlægning af mødet og af rejsen til Island. Styrelserne indgik en overenskomst med Svenska Amerika Linien, hvorefter rejsen til Island kunne foretages samlet med direkte skib fra Göteborg, og i januar 1939 udsendtes til alle medlemmerne den officielle indbydelse til mødet og planen for rejsen. Kort efter brændte imidlertid skibet „Stockholm“, hvorefter det blev så vanskeligt for Svenska Amerika Linien at afse et skib til rejsen i 1940, at det blev nødvendigt at udsætte juristmødet til 1941, hvorom der udsendtes meddelelse til samtlige medlemmer i juni 1939. På grund af krigens udbrud måtte imidlertid alle planerne skrinlægges, og først efter kapitulationen blev drøftelserne om afholdelse af det 18. nordiske juristmøde påny genoptaget.

Da det viste sig praktisk umuligt, navnlig på grund af transportforholdene, at afholde juristmødet i Reykjavik, enedes man om, at mødet skulle afholdes i august 1948 i København.”

Til præsident valgtes højesteretsdommer *Vilhelm Topsøe-Jensen* (1874-1953); han havde fra 1919 til 1925 været Danmarks første rigsadvokat og derved øvet betydelig indflydelse ved gennemførelsen af den ved Retsplejeloven af 1916 skabte reform med en særlig anklagerinstitution, indførelse af nævninger m. v. Som gift med en svensk hustru var han dybt

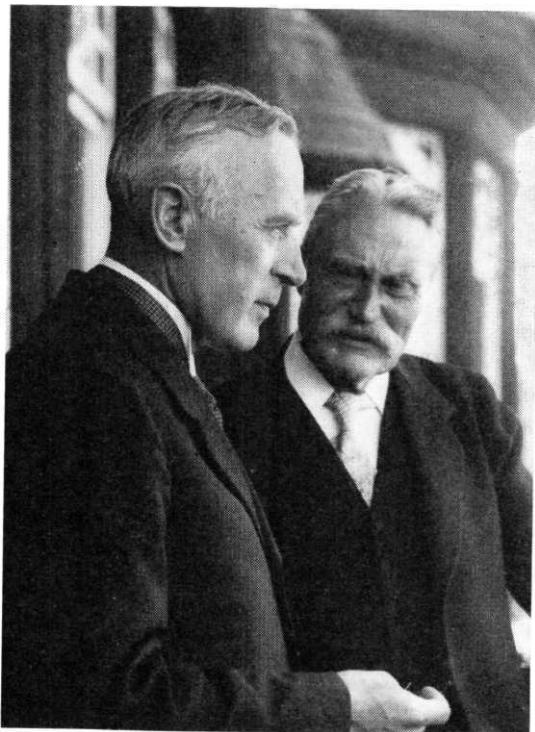
I overværelse af Kong Frederik IX åbnedes det 18. nordiske juristmøde i Universitetets festsal i København den 26. august 1948, og samme dag bragte Berlingske Aftenavis dette billede af åbningshøjtideligheden. Til venstre for kongen ses bl. a. riksmarskalk Birger Ekeberg, højesterettsjustitiarius Paal Berg og højesterettsdommer Erik Solem. Fra Det Berlingske Hus' Billedarkiv.

interesseret i nordisk samarbejde. Vicepræsidenter var finnen professor, akademiekansler *Granfelt*, nordmanden højesterettsjustitiarius *Paal Berg*, svenskeren riksmarskalk *Ekeberg* og tillige danskeren professor *Henry Ussing*, idet der ikke var nogen repræsentant for den islandske styrelse til stede.

Det på daværende tidspunkt, i en periode endnu præget af restriktioner ikke helt lette omfattende praktiske arrangement blev ledet af den fremtrædende danske advokat, overretssagfører *Niels Olesen* (1881—1956), der ligesom i 1928 var generalsekretær, på forbilledlig måde.

I åbningsmødet, der overværedes af kong *Frederik den Niende*, mindedes højesterettsdommer *Topsøe-Jensen* de siden det forrige juristmøde skete begivenheder i følgende ord:

„Når Nordens jurister nu efter 11 lange og trange år igen mødes, har vi siden dengang gennemlevet en tid, hvor vore dybeste retsinstinkter er blevet trådt under fode på en for os ufattelig måde. Vi Nordens folk har

Højesteretssagfører Otto Liebe i samtale med højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen ved juristmødet i København 1928. Hver af dem var en årrække formand for den danske lokalstyrelse. Liebe var præsident for det 14. nordiske juristmøde i 1928, og Topsøe-Jensen var præsident for det 18. møde i 1948.

altid forsøgt ligeligt at forene dyb respekt for den individuelle frihed med streng respekt for loven, og det er i eet begreb det største udslag af nordisk retskultur. Den ensretning og tvang, den vold og undertrykkelse, der blev udøvet under krigen, var i oprørende strid med de etiske og kulturelle grundprincipper, på hvilke vore retssamfund hviler og var et brud på menneskeåndens højeste idealer. - Den frihed, som vi troede fast forankret i vor rets traditioner, var vi på nippet til at miste, men følte netop da, med ny levende kraft, at frihed under ansvar for loven, *ex lege libertas*, virkelig er det levende livs største gode. Uden ret til at tænke frit, uden frihed til at værne om sandhed, ret og retfærdighed kan et folk ikke leve på menneskeværdig vis.

Ingen har mere gribende udtrykt dette end Nordahl Grieg i sit lysende frihedsdigt, som han den 17. maj 1940 højt oppe fra Nord-Norge læste i radioen til sine landsmænd:

„Der stiger en sang over landet,
seirende i sit sprog
skjønt hvisket med lukkede læber
under de fremmedes åg.
Det fødtes i oss en visshet,
frihet og liv er ett,
så enkelt, så uundværlig
som menneskets åndedret.“

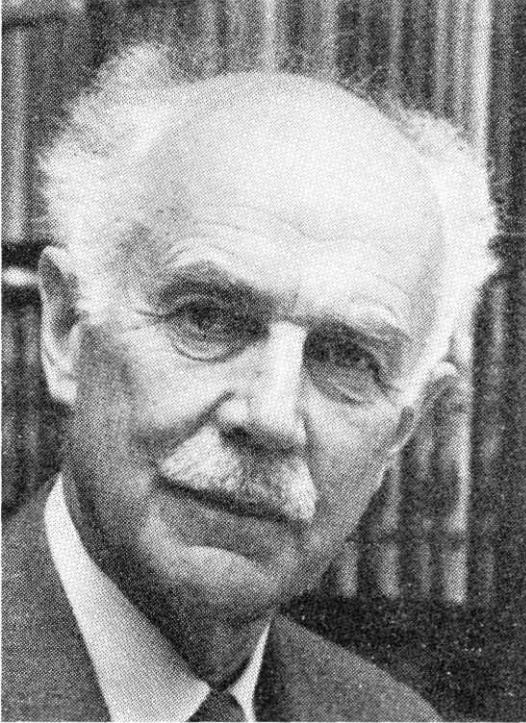
Under krig og besættelse viste Nordens folk en urokkelig vilje til at bevare vore landes uafhængighed og vore folks frihed. De nordiske folk kan kues og tvinges af overmagten, men vi vil aldrig opgive viljen til at være og føle os som frie folk.

Der er nu gået over tre år, siden krigen hørte op, og alle forventninger om den lyse tid, vi havde ventet, er blevet skuffet. Alle vegne er der uro og gæring. Overalt i verden føles en utryghed, der svækker arbejdslyst og energi. Der er en nervøsitet over tiden, der lammer den sande glæde ved livet. Krigens dybtgående økonomiske, sociale og politiske omvæltninger har vendt op og ned på mange begreber. Men det er ikke alene materielt, at verden i dag er en anden end for 9 år siden; også de moralske, etiske og juridiske grundbegreber er rystet i deres inderste grundvold.

Vi jurister har som rettens tjenere altid haft den opgave i nøje kontakt med tiden at forstå retsopfattelsen i folket og under normale forhold blot bidrage til, at den af retsopfattelsen udspringende retsudvikling forløber på den bedste måde.

Men efter det skred i alle retsbegreber, som vi har oplevet, er opgaven nu blevet langt større. Det kræver nu en ganske særlig åndelig anspændelse at søge fodfæste i tiden, at genoplive de retsbegreber, der verden over blev trådt under fode, at understøtte og styrke de hævdvundne retsideer og retsinstinkter i folkets bevidsthed.

Det er i dette genopbygningsarbejde, at Nordens jurister nu mødes. Det er en lykke til denne opgave at kunne få støtte og gensidig vejledning, og vi føler nu - efter krigen - stærkere end nogensinde nødvendigheden af at måtte slutte os endnu nærmere sammen om de retsideer, der er

Ordförande for mødet i Stockholm i 1951 var riksmarskalken Birger Ekeberg (1880-1958). Han, der i mange år havde deltaget i fællesnordisk lovsamarbejde, blev i 1931 president for Svea Hovrätt.

grundlaget for frihedens bevarelse, for kulturens beståen og for dens fortsatte udvikling og højnelse.

Samlede om de have, der forbinder os, udgør de nordiske lande en naturlig enhed. Tusind års fælles historie, fælles blod, fælles kultur og tildels fælles sprog binder os sammen. Overalt hvor vi træffer nordboer, føler vi i os kendeordet fra junglebogen: „Vi er af samme æt, du og jeg“.

Norden er en følelsesmæssig, åndelig enhed, med vilje til at stå sammen om fælles mål. Trods alle statslige, folkelige, geografisk og historisk bestemte forskelligheder har Norden et særegent fællesskab, en særegen sjæl, som vi kræver ret til at bevare."

Til mødets deltagere havde den danske professor *Frederik Vinding Kruse* udsendt et af ham udarbejdet udkast til en fælles borgerlig lovbog for Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige med motiver; udkastet vil blive nærmere omtalt i afsnit XVI s. 202.

På mødet indledede den danske ekspeditionssekretær i Arbejdsministeriet *Tyge Haarløv* om „*Administrativ frihedsberøvelse indenfor socialforsorgen*“, den svenske president, jur. dr. *Arthur Lindhagen* „*Om motivering av dom*“, den norske høyesterettsdommer *Erik Solem* „*Om protokollasjon av vitnebevis*“, den norske professor, dr. jur. *Kristen Andersen* „*Om begrensning av voldgiftsavtaler og foreningsvedtekter, som utelukker rettergang ved fremtidige tvister*“, den finske jur. dr., universitetsadjunkt *Ilmari Melander* „*Om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning*“ og den danske professor, dr. jur. *Henry Ussing* om „*Bør erstatning udenfor kontraktforhold kunne nedsættes under hensyn til graden af skadevolderens skyld og omstændighederne i øvrigt?*“

Også på dette møde var der et stort fest- og underholdningsprogram: modtagelse for mødets deltagere med damer på Københavns Rådhus, middag i restaurant „Wivex“ — damerne spiste middag på restaurant „Nimb“ og begav sig derefter gennem Tivoli til Wivex, hvor de mødtes med herrerne - og udflugt til Frederiksborg slot. For damerne var der et stort program med museumsbesøg og lunch i stormagasinet Magasin du Nord.

Og også for en *rejse til Jylland* var der sørget

Århus sagførerforening og juridisk forening i Århus havde efter mødet inviteret de udenlandske gæster til at besøge Århus og omegn i dagene 30. august til 1. september. Ca. 135 deltagere incl. damer havde fulgt denne opfordring. Den 30. august overværede man en forestilling på Århus teater. Den følgende dag besøgte „Den gamle by“, Århus kommune gav lunch på „Varna“, hvorefter der var arrangeret en udflugt til Mols og Ebeltoft. Om aftenen var de to foreninger værter ved en fest med bal på universitetet.

Det *nittende* nordiske juristmøde i *Stockholm* i *1951* havde samlet ikke mindre end 988 deltagere, heraf 710 med damer, ialt 1698. Til ordförande valgtes den fremragende svenske jurist riksmarskalken *Birger Ekeberg* (1880—1968); efter allerede i 1907 at være blevet professor ved Stockholms universitet var han i 1910-25 leder af Lagberedningen og havde deltaget i det nordiske samarbejde om en fælles familieretslovgivning. I korte perioder var han justitsminister, i 1931 blev han president i Svea Hovrätt og i 1946 riksmarskalk (Sveriges øverste hofembede). Også med

De sidste detaljer diskuteres før juristmødet i Stockholm i 1951. Fra venstre ses højesteretsdommer Árni Tryggvason, professor Henry Ussing og høyesterettsjustitiarius Sverre Grette, formænd for henholdsvis den islandske, den danske og den norske lokalstyrelse.

lovgivning om søret, strafferet og arveret beskæftigede Ekeberg sig, og han har udgivet lovkommentarer.

Den svenske professor *Ivar Strahl* indledede om „*Skadestånd och försäkring*“, den danske professor, dr. jur. *O. A. Borum* om „*Insemination*“, den islandske hæstaréttardómari *pórdur Eyjólfsson* om „*Beskyttelse af en afdøds personlighed*“, den finske professor *Tauno Tirkkonen* om „*Advokaters och läkares tystnadsplikt i rättegång*“, den svenske professor *Knut Rodhe* „*Om jämkning av kontrakt på grund av ändrade förhållanden*“ og den norske professor *Johs. Andenæs* om „*Garantier for rettsikkerheten ved administrative avgjørelser*“.

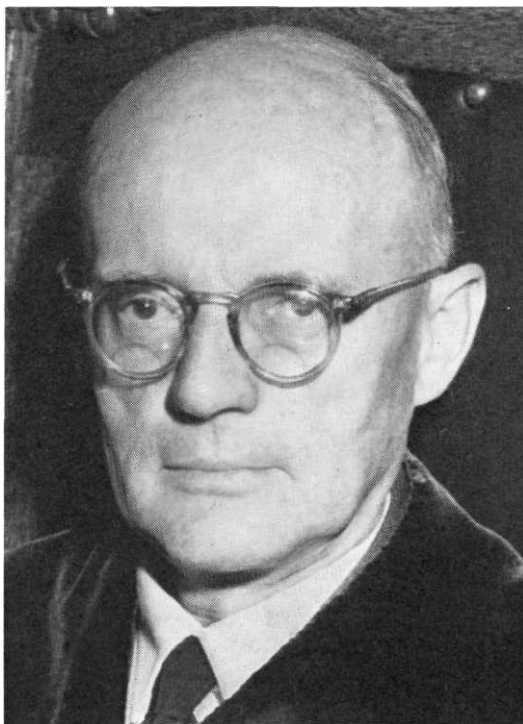
I underholdningsprogrammet indgik festforestillinger i Kungl. Operan og andre teatre, soupér i Nationalmuseet, banket i Blå hallen i Stads- huset m. m. med efterfølgende soiré med dans og en modtagelse hos kong *Gustav VI Adolf* med teaterforestilling på Drottningholms slott.

For damerne var arrangeret udflugter til bl. a. prins Eugens Waldemarsudde og Gustavsberg porslinsfabrik.

I 1954 var *Oslo* vært for det *tyvende* nordiske juristmøde. Deltagerantallet var 646, de fleste ledsaget af damer. På åbningsmødet, som fandt sted i Oslo Rådhus, valgtes en af Norges fremragende dommere, høyesterettsjustitiarius *Sverre Grette* (1888—1959), deltager i det nordiske lovsamarbejde, til formand.

Spørgsmålet om eventuelle regler for begrænsning af deltagerantallet ved fremtidige møder, som var blevet nævnt på forrige møde, blev udsat til drøftelse i en komité.

Den norske ekspeditionssjef, senere høyesterettsdommer *Finn Hiorthøy* indledede om „*Rettsforholdet mellom staten og dens tjenestemenn*“, den norske professor *Frede Castberg* om „*Konstitusjonelle spørsmål som oppstår ved statens deltagelse i internasjonale organisasjoner*“, den finske

Høyesterettsjustitiarius Sverre Grette (1888-1959), deltager i nordisk lovsamarbejde, var præsident for mødet i Oslo 1954.

Fra det nordiske juristmøde i Oslo 1954. - Fra venstre ses høyesterettsjustitiarius Sverre Grette, den daværende kronprins Olav og Oslo bys ordfører høyesterettsadvokat Brynjulf Bull. Billedet er udlånt af Aftenposten, Oslo.

professor *Kaarlo Kaira* om „*Pressens anonymitetsrätt*“, den danske professor *Stephan Hurwitz* om „*Konfiskation som følge af lovovertrædelse*“, den islandske professor *Theodor B. Lindal* om „*Børns erstatningsansvar*“ og den svenske advokat *Sigrid Beckman* om „*Behövs ändringar i gällande regler om äkta makars förmögenhetsförhållanden?*“

Foruden de ved juristmøderne sædvanlige festligheder og udflugter var

i programmet udtrykkelig nævnt den i hvert fald i 1930'erne indførte „*Privat selskabelighed*“, hvorunder udenlandske deltagere er gæster i et juristhjem i værtslandet.

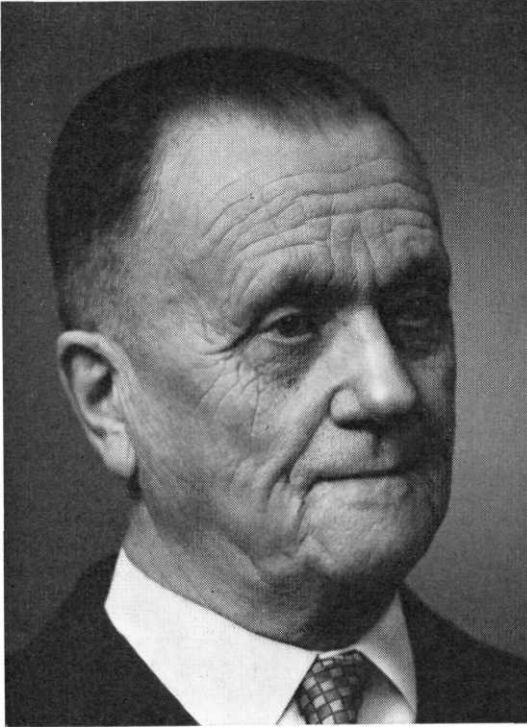
Helsingfors var rammen for det *enogtyvende* juristmøde i 1957, som havde samlet 661 deltagere, de fleste ledsaget af damer, således at det samlede antal tilstedeværende udgjorde 1.110. Til ordførende valgtes *Olavi Honka*, tidligere assessor og forvaltningsråd, fra 1956 til 1961 justitiekansler.

Det oplystes, at der med hensyn til det på mødet i 1954 rejste spørgsmål om begrænsning af deltagerantallet ikke var truffet andre foranstaltninger end fordobling af medlemsafgiften for de i mødet deltagende medlemmer og betaling af afgift for ledsagende damer.

Den finske advokat *Helvi Sipilä* indledede om „*Bör lagstiftningen om äktenskapsskillnad reformeras?*“, den islandske formand i arbejdsdomstolen *Håkon Gudmundsson* om „*Privatpersoner og prosessomkostningerne*“, den danske højesteretssagfører, dr. jur. *Bernt Hjejle* om „*Enhetlig nordisk lagstiftning om skiljedom*“, den svenske justitierådet *Gösta Walin* om „*Efterlevande makes rättsställning, särskilt rätten att kvarsitta i oskiftat bo*“, den norske høyesterettsadvokat *Magne Schjødt* om „*Nye tendenser i ekspropriationsretten*“, den finske professor *Curt Olsson* om „*Verkan av avtalsklausuler i standardformulär*“, den svenske professor *Per Olof Ekelöf* om „*Utsökningsväsendet och det moderna samhället*“ og den norske høyesterettsdommer *Terje Wold* om „*Domstolskontrollen med forvaltningens vedtak*“.

I 1960 afholdtes der første gang møde i Reykjavik, nemlig det *toogtyvende* juristmøde, som åbnedes i Nationalteatret i nærværelse af præsident *Ásgeir Ásgeirsson*; iøvrigt foregik møderne på universitetet. Deltagerantallet var trods den lange rejse meget betydeligt; da det oplystes, at 577 deltagere havde anmeldt sig med damer, har der vel været ca. 1.500 til stede. På grund af de forbedrede samfærdselsforhold havde det ikke - som påtænkt i 1937 - været nødvendigt at lade alle deltagerne foretage rejsen med samme skib. Til formand valgtes hæstaréttardomari *Árni Tryggvason*, i 1964 ambassadør i Stockholm og nu i Bonn.

Det vil være rimeligt at citere af *Tryggvasons* strålende velkomsttale:

Justitiekansler Olavi Honka var præsident for juristmødet i Helsingfors 1957.

„Dessa nordiska juristmöten har redan bakom sig en lång - nära nog sekelgammal - historia. Och erfarenheten har visat, att på dessa möten har många gånger blivit väckta och utredda märkliga rättsfrågor, som lagstiftaren senare har tagit upp. Dessa möten har varit ett slags nordisk observationspost, där vakande ögon har följt samhällets rättsliga företeelser under varje tidsperiod. Det är också nödvändigt för oss som rättens tjänare att vara lyhörda för, vad som rör sig i tiden, liksom det sägs i Snorra - Edda om Heimdall, vilken hörde gräset spira och ullen växa på fåren.

Och nu samlas vi för första gången till ett dylikt juristmöte i Island, på „Nordens sagoö“, som den har kallats, på detta ö-land, där märkliga källskrifter blev till, bland annat om rättsliga föreställningar och företeelser från uråldrig tid. Flera av våra nordiska förfäders gudar var mäktiga handhavare av rätten, såsom Odin och Thor, och det finns överdådiga sägner om vår rättskipning under sagotiden, bland annat om möten, ting,

som var helgade åt Thor och hölls på torsdagar. Men särskilt vill jag stanna för sägner om vårt frejdade forna Allting, som hölls på pingvellir vid Öxará (yxans å), på det ställe, där yxan tappades och en brottslings landäga gjordes till allmän egendom:

På torsdagen i sommarens tionde vecka levde detta ställe upp liksom ur en dvala. Folk ur närmaste såväl som fjärmaste landsdelar, - män och kvinnor, unga och gamla, - var nu kommet i stora hopar ridande till pingvellir. Stället myllrade av folk, som hade lämnat alla husliga bekymmer kvar hemma. „Toftirnar“ (d. v. s. tältväggar av torv) hade blivit boplatser, tältade med vadmal. Mångahanda ting skulle utträttas, och tiden drygades därför ut genom att lägga samman dag och natt. På Alltinget utreddes sedan tidens många skilda rättsproblem, med formrika metoder, såsom ofta sker på ett folksamhälles tidigaste stadium, - lagar stiftades, domar dömdes. Där fanns en plats, som nämndes högberg (lagberget), ett slags medelpunkt för tinget. Det var sed, att personer, som hade någon angelägen sak att lägga fram, höll tal därom på lagberget. Man anser, att det gensvar, som dylika angelägenheter fick hos tingsmenigheten, ofta har betytt mycket för deras senare avgörande i Lögrétta (lagrätten).

I detta avseende minner det forna Alltinget om våra nordiska juristmöten. Vi tar upp till diskussion, utreder och brottas med många slags problem, vilka, som förut sagts, ofta senare tas upp till behandling och lösning inför ännu högre forum.

Men också i ett annat avseende minner det gamla Alltinget om våra möten, ty där liksom här höll man fest, ordnade många slags fägnad, gjorde bekantskaper, besökte varandras tältbodar, - liksom vi, som också försöker göra det festligt för oss, försöker lära känna människorna bakom det talade och skrivna ordet, känna hjärtat bakom hjärnan, - ty det ligger säkert sanning i den isländske diktaren och juristen Einar Benediktssons ord, när han säger:

„Sjálft hugvitið, pekkingin, hjaðnar sem blekking,
sé hjarta ei með, sem undir slær”,

d. v. s. „Själva förståndet, kunskapen, bleknar likt ett bedrägligt sken, om ej ett hjärta är med, som inunder slår”.

- Och liksom de, där i gamla dagar sökte sig till tinget på pingvellir, börja vi detta vårt möte på en torsdag. —

Våra isländska landtagare („landnåmsmenn”), - som här senare kom-

mer att sjungas om ur Kantaten vid Alltingets tusindårsjubileum, — var människor, som på sin tid flydde undan förtryck, sökte sig en fristad här, fria män, som av fri vilja försökte mångfaldiga och stärka sin frihet med ett på rätten grundat statskick.

På samma sätt skall vi, - i denna vådliga värld, där så ofta „svart varda solsken“, som Völuspá säger - på dessa våra nordiska juristmöten sträva efter att skapa oss en fristad, rådslå med varandra på vårt fackområde, rådslag, som rör väl och ve för medborgarna i våra fem riken. Vi skall sträva efter att utbygga och förbättra vårt rättsväsen, men likväl aldrig förlora skogen ur sikte för träd.

Med detta sinnelag skall vi nu gå till tings."

Og af den danske højesteretssagfører *Hjejles* takketale ved afslutningen:

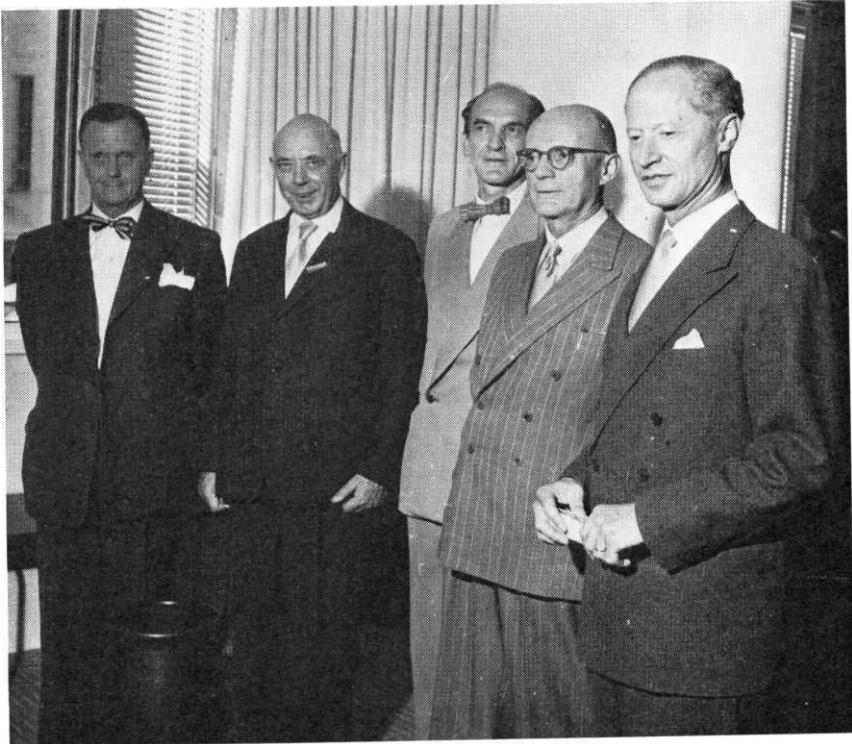
„Disse dage har været rige på begivenheder og på oplevelser. Vi føler, at vi her har vandret på klassisk grund. Vi føler, at de navne, som altid for os har stået som udtryk for den store kulturrepøke, hvis hjemsted var Island, på ny er blevet levende for os og blevet levende i vort sind på en måde, vi aldrig før har følt. Ingen, der har været ude at se pingvellir, har kunnet undgå at føle denne mærkelige betagende og ophøjede følelse, som altid betager en, når man står på et sted, hvor fortiden taler til os direkte og umiddelbart tværs igennem mange århundreder.

Jeg har mange gange i disse dage hørt venner sige til mig: Hvordan kan det gå til, at et sådant lille folk som det islandske har kunnet skabe det, som vi i disse dage har mødt her? Men hvorfor spørge således? — Det var det samme folk, der i sin tid har skabt en af kulturens store epoker, har skabt en kunst og litteratur, der i dag taler lige friskt til os, som om den var skrevet i dag. Ingen, der har læst Egill Skallagrímssons storslåede digt *Sönnetabet*, vil glemme det. Det er det mest storstilede digt, som nogensinde i historien er skrevet om et menneskes tanker og følelser, som har mistet en af sine kære. Og det er det mærkelige, at denne kulturrepøke kom på et tidspunkt, da hele den øvrige verdens og hele Europas kultur lå i det dybeste mørke. Og medens renaissancens kultur byggede på antikens kultur - var en genoplivelse af Grækenland -, så var den kultur, der var skabt her på Island, en helt original kultur, som ikke byggede på nogen andet, men sprang direkte ud af det islandske folks sind.

Så hvis man spørger, hvordan har det kunnet gå til, at Island i dag har bygget alt det op, som vi i disse dage har set omkring os, så kan man med samme ret spørge og lige så godt spørge: Hvordan kunne den lille athenianske befolkning skabe den kultur i videnskab og kunst, som vi har bygget på siden da? Hvordan kunne det lille israelske folk skabe den åndelige kultur, som vi har levet på i over tusind år? Og hvordan kunne det lille florentinske folk i renaissanceen skabe noget, der taler til de seneste tider?

Og svaret er helt lige til. Det er simpelt hen dette: Det er aldrig antallet. Det er altid kvaliteten.

Og den kvalitet har vi mærket her i disse dage. Vi mærkede den første

Formændene for de fem landes styrelser fotograferet under juristmødet i Helsingfors 1957. Fra venstre ses justitiekansler Olavi Honka, universitetsrektor, professor Ragnar Bergendal, højesteretsdommer Årni Tryggvason, højesterettsjustitiarius Sverre Grette og højesteretssagfører Bernt Hjejle.

gang, da Árni Tryggvason talte til os ved mødets åbning i bevægende og smukke ord. Og vi har følt det lige siden da, fra den første indleder til det første møde og lige op til i dag, at alt, hvad vi har mødt, har været båret af en fin åndsstærk kultur."

På mødet talte den islandske minister, professor *Gunnar Thoroddsen* om „Privatlivets fred“, den danske professor *Anders Vinding Kruse* om „Bør de nordiske købelove revideres?“, den svenske professor *Åke Malmström* om „Domicilprincip eller nationalitetsprincip?“, den svenske advokaten *Wilhelm Brodin* om „Utomprocessuel rättshjälp åt mindre bemedlade“, den norske professor *Johs. Andenæs* om „Forsett og rettsvillfarelse i strafferetten“, den finske professor *Aarne Rekola* om „Beskattningen och individens rättsskydd“ og den svenske justitierådet *Gösta Walin* om „Några punkter i en allmän skadeståndslag.“

Endvidere holdt den islandske retshistoriker, professor *Ölafur Lárusson* en interessant forelæsning om „Sociallovgivningen i Island i det 12. århundrede.“

Der vedtoges en ændring i *Juristmødernes love*, idet § 8 nu affattedes således:

„Förhandlingarna äga rum å de fem nordiska språken. Göres under mötets offentliga muntliga förhandlingar diskussionsinlägg på finska eller isländska, bör inlägget omedelbart genom den finska resp. den isländska lokalstyrelsens försorg översättas till danska, norska eller svenska och även på detta språk upptagas i den tryckta berättelsen över förhandlingarna.“

Foruden til fester og udflugter var de udenlandske gæster en aften inviteret til islandske juristers hjem.

Det *treogtyvende* juristmøde fandt sted i *København* i 1963 og havde samlet 879 medlemmer, deraf 631 med damer, ialt 1.510. I åbningsmødet, der afholdtes i *Tivolis koncertsal*, valgtes til præsident *Bernt Hjejle*; han, der i 1941 erhvervede den juridiske doktorgrad på en afhandling om voldgift, har siden 1942 været højesteretssagfører.

I sin velkomsttale udtalte *Hjejle* bl. a. følgende:

„De nordiske Juristmøder var et sent skud på skandinavismens stamme. Det har vist sig at være et rodsrud af overordentlig livskraft.“

Det hænger vel først og fremmest sammen med det begrænsede mål,

Det 23. nordiske juristmøde åbnedes i Tivolis Koncertsal den 22. august 1963. På billedet ses juristmødets præsident, højesteretssagfører, dr. jur. Bernt Hjejle og højesteretsdommer Årni Tryggvason fra Island. Fra Det Berlingske Hus' Billedarkiv.

Dommer i den internationale domstol i Haag Sture Petré er formand for den svenske styrelse for De nordiske Juristmøder. Fra 1963-67 var Sture Petré president i Svea Hovrätt og blev valgt til præsident for juristmødet i Stockholm i 1966.

vor institution sætter sig, og med realistisk forståelse af mulighederne for de nordiske folks samarbejde. Medens skandinavismens fædre så sammensmeltningen som deres opgave, og politisk så det samlede Norden som deres mål, har De nordiske Juristmøders fædre og de, der førte møderne videre, forstået individualismens farve i det nordiske mønster. For dem har den fuldstændige ensartethed ikke været et mål. De har forstået, at vor individualitet er vor styrke. Det er fra forskellen i vore synspunkter, vi har hentet og skal hente vor gensidige inspiration og fornyelse."

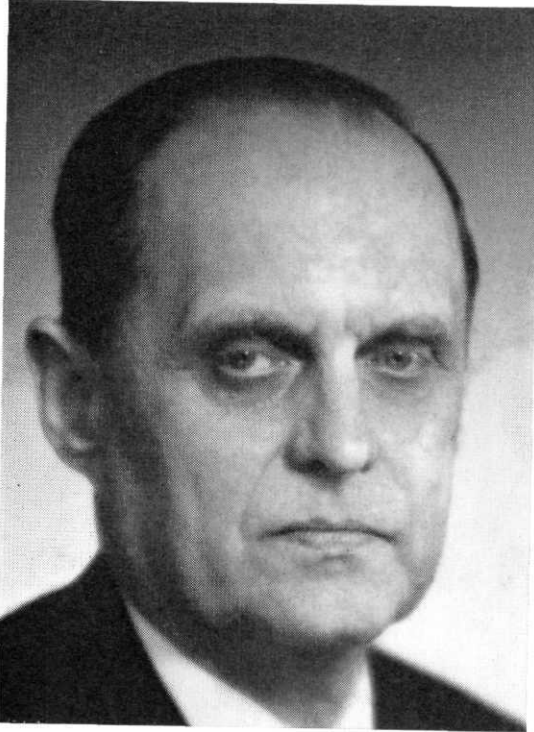
Den danske professor, dr. jur. *Bernhard Gomard* holdt et indledningsforedrag om „*Den tekniske udvikling og retssystemet*". Derefter indledede den islandske universitetsrektor, professor *Ármann Snævarr* om „*Forældremyndighed og samkvemsret*", den norske højesteretsadvokat *Per Brunsvig* om „*Avbestillingsret i kontraktsforhold*", den norske højeste-

rettsadvokat *Olaf Trampe Kindt* om „*Den intellektuelle arbejdskrafts særskilte skatteproblemer*“, den danske højesteretssagfører *Jon Palle Buhl* om „*Afhøring af børn*“, den svenske direktören *Knut H. Norström* om „*Trafiksäkerheten och rättskipningen*“, den danske højesteretssagfører *Henrik Steglich-Petersen* - på grundlag af en af advokat *Axel Graff* skreven afhandling - om „*Sagsomkostninger i borgerlige sager*“, den svenske advokaten *Per-Axel Weslien* om „*Skiljemän eller domstol?*“, den danske højesteretssagfører *G. L. Christrup* om „*Erstatning for personskade*“, den finske professor, dr. jur. *Tauno Tirkkonen* om „*Förbudet mot ändring till tilltalades nackdel i högre instans (reformatio in pejus)*“ og den finske justitiekanslersadjointen, jur. dr. *Eero Johannes Manner* om „*Allmänheten, friluftslivet och äganderätten*“.

Der foregik foruden møderne modtagelser på Københavns og Frederiksberg rådhus, aftenselskaber i danske juristers hjem, banket i Falkonercentret og udflugter m. v. for damerne.

Stockholm husede i 1966 det fireogtyvende juristmøde, som havde samlet 902 deltagere, heraf 574 med ægtefæller, ialt 1.476. Ordförande var - i overensstemmelse med svensk tradition, hvorefter hvervet som ordförande normalt tilfalder presidenten i Svea Hovrätt - *Sture Petrén*, president i hovrätten 1963—67, nu dommer i den internationale domstol i Haag, medlem af Svenska Akademien (De Aderton).

Petrén holdt selv et indledende foredrag om „*Nordisk och annan internationell lagstiftning*“. Derefter indledede den danske Justitsministeriets kommitterede i lovgivningsspørgsmål, kontorchef *Niels Madsen* om „*Internationalt og nordisk lov samarbejde*“, den norske høyesterettsjustitiarius *Terje Wold* om „*Prinsippene for dommernes utdannelse og utnevning*“, den finske jur. dr. *Jaakko Uotila* om „*Vattenförening såsom rättsligt problem*“, den danske professor, dr. jur. *A. Vinding Kruse* om „*På hvilke områder bør nordisk lovgivning gennemføre objektivt erstatningsansvar?*“, den finske professor *Bo Palmgren* om „*Den högsta instansens uppgift*“, den norske universitetslektor *Birger Stuevold Lassen* om „*Know how - noen aktuelle rettsspørgsmål*“, den svenske professor *Folke Schmidt* om „*Bör de nordiska avtalslagarna revideras?*“, den svenske professor *Lars Welamson* om „*Domars avfattning, särskilt beträffande redovisning av bevisdomningen*“, den islandske hæstaréttarlögmaður *Páll S. Pálsson* om

Formand i den finske styrelse for De nordiske Juristmøder er justitieråd Sakari Sohlberg.

„Domstolarnas lagprövningsrätt" og den svenske professor Kurt Grönfors om „Personlighetsskyddet och massmedia".

I programmet for mødet omtales modtagelse i Stockholms stadshus, indbydelser til svenske juristers hjem, banket i stadshuset og en række udflugter m. v. for ægtefæller.

Endelig afholdtes i 1969 det femogtyvende juristmøde i Oslo. Heri deltog 661 jurister, nemlig fra Danmark 179, fra Finland 106, fra Island 13, fra Norge 156 og fra Sverige 207. Af disse var ialt 421 ledsaget af ægtefæller. Formand var professor Carl Jacob Arnholm, den norske retslærde, hvis produktion omfatter værker om testamenter, personret, familieret, obligationsret, panteret og senest det store værk om privatretten, og viceformænd danskeren højesteretssagfører, dr. jur. Bernt Hjejle, finnen justitiekansler Olavi Honka, islænderen professor Theodór B. Lindal og svenskeren presidenten Sture Petrén.

På åbningsmødet holdt den norske professor, dr. jur. *Torkel Opsahl* foredrag om „*Markedsordningene og lovgivningen i Norden*“. Iøvrigt indledede den finske advokat *Åke Roschier-Holmberg* om „*Advokatens oppgift och ansvar*“, den danske professor, dr. jur. *Isi Foighel* om „*Eksklusiv-aftaler mellem producenter og mellemhandlere*“, den finske justitieråd, jur. dr. *£. I. Manner* om „*Miljöförstöring som nationellt och internationellt rättsligt problem*“, den norske professor, dr. jur. *Sjur Brækhus* om „*Rettslige problemer i forbindelse med leasing*“, den svenske advokaten *Ragnar Gottfarb* om „*Utlänningars behandling i straffrättsligt och straff-processuellt hänseende*“, den danske formand for Overfredningsnævnet *I. Garde* om „*Erstatningsfrie reguleringer vedrørende fast ejendom*“, den norske professor, dr. jur. *Kristen Andersen* om „*Erstatning for ideell skade*“, den svenske statssekreteraren *Ove Rainer* om „*Datatekniken och rättsväsendet*“, den svenske professor *Per Olof Bolding* om „*Polisrapport*“.

Professor Carl Jacob Arnholm er forfatter til en lang række betydningsfulde juridiske værker. Han var præsident for det 25. nordiske juristmøde i Oslo 1969 og har i en lang år-række været formand for den norske styrelse.

tens betydelse i brottmålsprocessen" og den svenske professor *Stig Strömholm* om „*Rättsutveckling på annat sätt än genom lagstiftning*".

Det oplyses i beretningen, at De nordiske Juristmøder nu har ialt 1491 medlemmer, nemlig 578 fra Danmark, 202 fra Finland, 104 fra Island, 330 fra Norge og 277 fra Sverige. Til formand for de enkelte landes styrelser valgtes under mødet højesteretssagfører, dr. jur. *Bernt Hjejle*, Danmark, justitierådet *Sakari Sohlberg*, Finland, professor *Theodor B. Lindal*, Island, professor, dr. jur. *Carl Jacob Arnholm*, Norge, og presidenten *Sture Petrén*, Sverige.

Møderne holdtes ved Universitetet i Oslo, Blindern. Af programmet fremgår i øvrigt, at mødets deltagere med ægtefæller var indbudt til modtagelse i Oslo Rådhus, til privat selskabelighed og til banket med dans på Grand Hotel og Hotel Bristol. For de medfølgende ægtefæller var arrangeret omvisninger i Oslo's mange fremragende kunstsamlinger m. m.

Mødet i 1969 afsluttedes med, at justitiekansler *Olavi Honka* indbød til det *seksogtyvende* nordiske juristmøde i Finland i 100 året for det første juristmøde. Det bliver fjerde gang, at *Helsingfors* vil danne rammen for mødet, og der er ikke tvivl om, at mødet i 1972 sagligt vil få samme betydning for det juridiske samarbejde i Norden som de tidligere møder, og at sædvanlig finsk gæstfrihed vil gøre mødet til en oplevelse for deltagere.

VIII

HVILKE EMNER ER BEHANDLET

Som bilag 10 s. 10 ff til forhandlingerne på juristmødet i 1948 og som bilag XIV til forhandlingerne i 1963 er aftrykt fortegnelser over de på møderne behandlede emner. Når hertil kommer møderne i 1966 og 1969, viser en optælling, at der har været behandlet ikke mindre end *166 forhandlingsemner*. Som udtalt af højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen i hans redegørelse for juristmødernes historie (Forhandlingerne 1948 bilag 10 s. 4): „Det kan kort siges, at *ethvert betydningsfuldt problem* inden for privatretten, strafferetten, processen og statsretten har været drøftet. Og denne drøftelse har været så meget rigere, som forskellighederne i landenes i øvrigt på mange områder ensartede lovgivning netop har kastet lys over de problemer, der tiltrængte ændring”.

At gennemgå alle disse 166 emner, de herom udarbejdede forhandlingsoplæg og de ofte meget udførlige diskussioner, ville ganske sprænge rammerne for dette skrift. Det ville næppe være lønnende og for læserne ikke let lektüre. *Om mange af emnerne*, navnlig fra ældre tid, gælder vel Francois Villon's ord: „*Mais où sont les neiges d'antan?*”.

Set med øjne i 1972 har en del af disse emner næppe en sådan interesse, at der er anledning til i dette skrift at gå nærmere ind på dem. Andre emner har ikke båret resultater, i hvert fald ikke endnu, og adskillige emner fra de seneste møder er vel i så frisk erindring, at det ikke er nødvendigt at gentage drøftelserne heraf.

Men til gengæld er der *emner, der stedse er aktuelle*, og hvoraf adskillige flere gange har været behandlet på møderne. Dette gælder bl. a. det almindelige spørgsmål om ensartet nordisk lovgivning (1919, 1922 og 1966) og vigtige emner som erstatning for ikke økonomisk skade (1899 og 1969), statens ansvar for sine tjenestemænd (1875 og 1931), ansvar for farlig virksomhed (1878, 1934 og 1966) og domsmotivering (1948 og 1966).

I de følgende afsnit vil jeg lægge særlig vægt på at fremhæve de emner,

der har inspireret eller dog bidraget til fællesnordisk lovgivning, eller som iøvrigt har haft betydning for eller belyser den nordiske retsudvikling. Enkelte emner vil blive nævnt på grund af den interesse, der knytter sig til indlederens person. I forbindelse hermed vil jeg omtale de jurister, der ved deres indlæg på juristmøderne har været med til at præge nordisk ret.

Udvalget af, hvad der således vil blive omtalt, må jo nødvendigvis blive subjektivt. Skulle nogen læsere finde, at visse emner, som efter deres mening fortjente omtale, savnes, eller at andre emner har fået for megen omtale, beklager jeg dette. Men jeg har søgt på det angivne grundlag at finde frem til, hvad der må antages at have særlig interesse for jurister i 1972.

IX

EMNER FRA OBLIGATIONSRETEN

A. Veksler, checks og gældsbreve

Den første frugt af de nordiske juristmøder udsprang af det af den danske højesteretsadvokat, dr. jur. A. Hindenburg (1832-1913), kammeradvokat indtil 1901, da han, der var ivrig højremand, ved det politiske systemskifte mistede denne stilling, på det første møde i 1872 holdte foredrag „*Overensstemmelse i de tre nordiske Rigers Veksellovgivning bør søges gennemført*“. Under fremhævelse af vekselsens karakter af et internationalt dokument pegede Hindenburg på betydningen af at fjerne de uoverensstemmelser, som fandtes mellem de nordiske nationers veksletret, og tilvejebringe en ensartet veksellovgivning, som nærmede sig de andetsteds gældende begreber.

Det er ikke mærkeligt, at det var her, man begyndte. Veksler spiller i det internationale handelssamkvem en betydelig rolle og dengang måske endnu større end nu, hvor der i stort omfang benyttes rembourser. Også mellem de nordiske lande var der øget handelsforbindelse, og i det hele interesserede man sig for økonomisk tilnærmelse, hvilket fandt udtryk i møntkonventionen af 1873. Tanken om en international vekselskodeks, gældende for alle civiliserede lande, havde flere gange været fremsat og drøftet af jurister fra Tyskland, Italien, Schweiz, Frankrig og England. Inden for de nordiske lande havde veksleretten udviklet sig forskelligt, og særlig var der uoverensstemmelser mellem den svenske lov af 1851 og de danske og norske lovbestemmelser. Det var derfor en lykkelig indskydelse, når indbyderne satte denne både juridisk og økonomisk så betydningsfulde sag på dagsordenen for det første møde, hvor den — som det fremgår af diskussionen på mødet - vakte stor interesse.

På mødet vandt Hindenburg's tanker om et samarbejde om revision af veksellovgivningen tilslutning hos så fremtrædende personligheder som den svenske adjunkt *Hammar skjöld*, senere professor, justitieråd og minister, og den højtansete danske grosserer og bankier D. B. Adler; fra norsk side var man noget mere forbeholden, idet både professor *Aubert*

og højesteretsadvokat *Schweigaard* ville foretrække at afvente udarbejdelsen af en almindelig europæisk veksellovgivning.

Diskussionen endte med enstemmig vedtagelse af sålydende af formanden - Krieger - foreslåede *beslutning*:

„Juristmødet anser det for ønskeligt, at Overensstemmelse i de nordiske Rigers Veksellovgivning søges gennemført under Hensyn til de tilsvarende Bestræbelser i de større europæiske Lande."

Dette initiativ blev i 1876 taget op af regeringerne efter svensk opfordring. Bestræbelserne havde i begyndelsen et langt videre sigte, nemlig udarbejdelse af en almindelig handelslovbog, hvorom der i Danmark i 1870 var nedsat en kommission, som også skulle beskæftige sig med sølovgivningen. Jeg lader de *dansk-nor sk-svensk kommitterede* selv fortælle om dette første fællesnordiske lovarbejde:

„Under 9. Mai 1876 androg den svenske Rigsdag Kongen om Udarbejdelse af en fuldstændig Handelslovbog for Sverige under behørig Hensyntagen til, at Overensstemmelse saavidt muligt kunde tilvejebringes med tilsvarende dansk og norsk Lovgivning. Under de Overvejelser, hvorfor Hans Excellence Statsministeren og Chefen for det svenske Justitsdepartement gjorde Sagen til Gjenstand, kom Statsministeren imidlertid til det Resultat, at det for at nærme sig det ogsaa efter hans Opfatning særlig ønskelige Maal, at opnaa overensstemmende Handelslove for de tre Riger, vilde være hensigtsmæssigt at begynde med en mindre Del af Arbejdet og søge inden en kortere Tid at komme til et praktisk Resultat, idet dette, om det lykkedes, vilde indeholde en kraftig Opfordring til at gaa videre paa den engang betraadte Vej. Som en saadan Del af Handelslovgivningen ansaaes Vexelretten bedst skikket, da der i Danmark og Norge antoges at være stærk Trang til nye Vexellove, og om dette ikke var Tilfældet med Sverige, det dog for dette Land var magtpaaliggende, at de to andre Landes Love bleve overensstemmende med den svenske Vjexellov, eller, forsaavidt dette ikke kunde ske, at der gaves Sverige Anledning til samtidig at overveje, hvilke Forandringer der maatte foretages i dets Vexellov, for at den ønskede Lighed kunde tilvejebringes.

I Overensstemmelse hermed blev ved kgl. svensk Resol. 23. Oktbr. 1876 Statsministeren som Chef for Justitsdepartementet bemyndiget til at sætte sig i Forbindelse med Danmarks Justitsminister og med det norske Justitsdepartement for at raadslaa om Muligheden af at anordne et Sam-

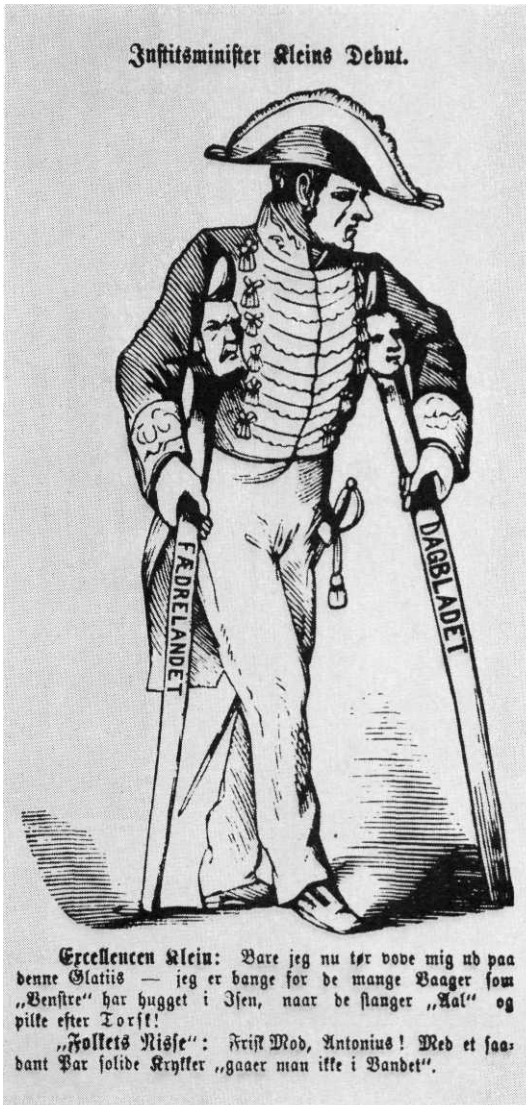
Højesteretsadvokat A. L. Hindenburg (1832-1913). Han arbejdede på at få koordineret veksellovgivningen i de nordiske lande og holdt et betydningsfuldt foredrag derom ved det første møde i 1872. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

arbejde i Hensigt at tilvejebringe Vexellove af lige Indhold for Sverige, Norge og Danmark som Begyndelsen til en Tilnærmelse i større Udstrækning mellem de tre Rigers Handelslovgivning. Den svenske Statsministers Henvendelse blev mødt med fuld Tilslutning fra den danske og norske Regjering. . . ."

Til formænd for de i 1877 nedsatte kommissioner udnævntes danskeren *Klein*, nu højesteretsassessor, nordmanden professor *Aubert* og svenskeren landshövding *Bergström*, alle blandt indbyderne til det første nordiske juristmøde.

Kommissionerne holdt i 1877 en række fællesmøder og enedes om udkast med motiver, idet man som forbillede - efter en grundig gennemgang af veksellovgivningen i de forskellige europæiske lande - valgte den tyske veksellov. I 1878 afgav kommissionerne deres betænkning; den svenske Högsta Domstolen fremsatte en udtalelse, hvori forslaget gjordes til genstand for en indgående kritik, og det blev derfor sendt

C. S. Klein blev i sommeren 1872 udnævnt til justitsminister, og i den anledning bragte „Folkets Nisse“ denne satire. „Folkets Nisse“, den 6. juli 1872.

tilbage til kommissionerne, som i 1879 afleverede et under medvirken af den svenske professor *Annerstedt* udarbejdet fælles revideret udkast. Dette blev forelagt de lovgivende forsamlinger i Danmark, Norge og Sverige, og i alle 3 lande blev *loven* stadfæstet af kongen den 7. maj 1880. Disse love er nu afløst af nyere love byggende på internationalt samarbejde.

På mødet i 1896 drøftedes „*Nordisk Checklovgivning*“. Indleder var den danske professor, dr. jur. *Julius Lassen* (1847-1923), en af Danmarks store jurister og grundlæggeren af nyere dansk obligationsretslære, idet han som den første retslærde inddrog retspraksis i sine fremstillinger og byggende herpå gav en objektiv udredning af gældende dansk ret; som omtalt i afsnit XVI s. 198 var det ham, der i 1899 fremsatte tanken om en almindelig fællesnordisk civillovgivning og derved inspirerede det obligationsretslige samarbejde, som i 1901 indledtes mellem de nordiske lande, og hvori han selv tog aktivt del.

I Danmark var spørgsmålet om en lovgivning om checks blevet rejst af vekselere og banker i 1894, og efter Justitsministeriets anmodning havde Julius Lassen taget del i udarbejdelsen af et „udkast til lov om sigtanvisninger“.

På juristmødet fremhævede Julius Lassen, at der ikke i noget af de skandinaviske lande fandtes en særlig lovgivning herom, og at der tiltrængtes checklove. Disse burde så vidt muligt være fælles for de nordiske riger. Det var ud fra de fordele, som checkinstituttet afføder, ønskeligt, at lovgivningen støttede dette, således at dets benyttelse yderligere bredte sig. Lassens tanker — også om indholdet af en checklov — fandt tilslutning hos deltagerne i den påfølgende diskussion.

I 1896 forhandlede der efter opfordring af professor *Aubert* på norsk initiativ mellem delegerede udpeget af regeringerne for de tre nordiske lande på grundlag af det danske udkast, og der gennemførtes i alle landene checklove, i Danmark af 23. april 1897, i Norge af 3. august 1897 og Sverige af 24. marts 1898 (nu afløst af nyere love udarbejdet på internationalt grundlag).

Også tanken om en fællesnordisk lovgivning om gældsbreve er fremsat på juristmøderne. Det var den svenske professor *Martin Fehr* (1885-1938), der på mødet i 1925 indledede om „*Huvudgrunderna för en eventuell nordisk lagstiftning om skuldebrev*“. Han var klar over, at det på grund af forskellighederne i de enkelte landes lovgivning „*måste möta stora svårigheter, att åstadkomma rättsgemenskap de nordiska länderna emellan i fråga om skuldebrev*“, men med henblik på det nordiske lovgivningsarbejde fandt han, „*att nästa ämne på listan gäller skuldebrev Det måste givetvis innebära en väsentlig lättnad i samfärdseln, om reg-*

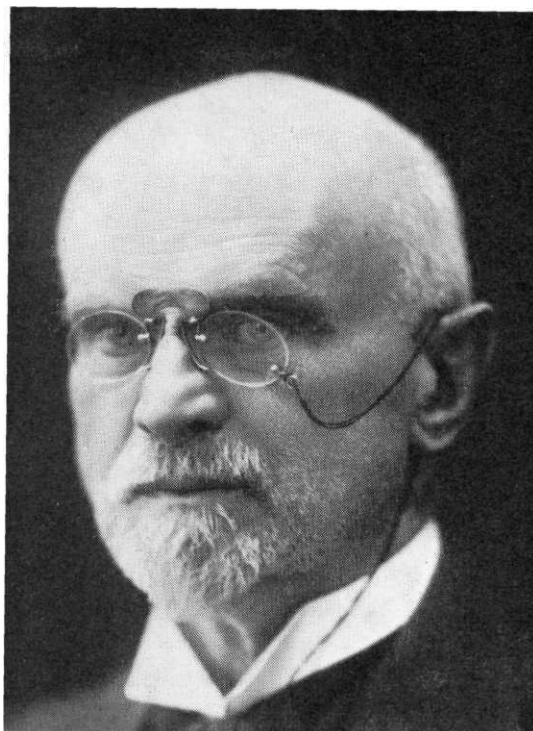
lerna för skuldebrev inom de olika nordiska länderna kunna bli i stort sett enhetliga". Det burde uanset forskellighederne mellem på den ene side dansk og norsk ret, på den anden side svensk og finsk ret undersøges, i hvor vidt omfang enighed kunne opnås.

Allerede på en konference i 1909 mellem delegerede fra Norge, Sverige og Danmark var blandt de obligationsretlige emner, som skulle tages op med henblik på overensstemmende lovgivning i de tre nordiske riger, nævnt gældsbreve o. lign. samt mortifikation. Selv om det ikke er udtalt i betænkningerne herom, er der næppe tvivl om, at forhandlingerne på juristmødet i 1925 var medvirkende til at sætte arbejdet i gang. I 1931 rettede den danske regering henvendelse til de fire andre nordiske regeringer om at deltage i et fælles nordisk samarbejde angående lovgivning om gældsbreve og forskellige i forbindelse hermed stående emner. I 1932 nedsattes der i de enkelte lande *kommissioner* til udarbejdelse af lovforslag; blandt medlemmerne finder vi adskillige, der har haft betydning for

Et mangeårigt medlem af den svenske styrelse for de nordiske juristmøder er professor og rektor for Lunds Universitet Ragnar Bergendal. Han var formand for den svenske styrelse i tiden 1957 til 1963.

Professor, dr. jur. Julius Lassen (1847-1923) er banebryder i nyere dansk obligationsret. Fotografi fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

juristmøderne: danskerne professor *Henry Ussing* og den senere højesteretspræsident *A. Drachmann Bentzon*, nordmanden professor *Knoph* og svenskerne *Marks von Wilrtemberg* og professor *Bergendal*. I 1935 afgav kommissionerne betænkning, og der gennemførtes love i overensstemmelse med forslagene, der var i det væsentlige enslydende, i Sverige af 27. marts 1936, i Danmark af 13. april 1938, i Norge af 17. februar 1939 og i Finland af 31. juli 1947. De afvigelser, der er mellem de endelige lovttekster, er, omend ikke uden betydning, dog så få, at enhver tvivl om muligheden af et lovsamarbejde også på dette område var gjort til skamme.

B. Søret

På mødet i 1878 indledede den danske professor *Andreas Aagesen* - der var medlem af den i forbindelse med vekselloven omtalte kommission til udarbejdelse af en dansk Sø- og Handelslov - „*Om nogle ved Konnosse-*

Friherre Marks von Wiirtemberg (1861-1937), der var president i Svea Hovrätt fra 1925-31, blev valgt til ordförande for juristmødet i Stockholm i 1931. Han var i en årrække formand i den skandinaviske købelovskommission og deltog i øvrigt i det nordiske lovgivningsarbejde.

menter forekommende Retsforhold med særligt Hensyn til dansk Ret". Han havde herom udarbejdet en udførlig afhandling og udtalte ønske om, at de af kommissionen herom „foreløbig udarbejdede Bestemmelser maatte komme til at nyde godt af den Bedømmelse og Kritik fra andre Sider, hvortil et nordisk Juristmøde i saa rigt Maal aabner Adgang", og antydede „som en Mulighed, at denne Forhandling kunde give nogen Impuls til en endnu mere omfattende og mere frugtbar Samarbeiden paa den formueretlige Sølovgivnings Omraade indenfor de skandinaviske Lande".

Drøftelsen af dette emne fortsattes på mødet i 1884.. Det var svenskeren *I. Afzelius* (omtalt s. 54 i forbindelse med mødet 1875), der talte om „*På hvilka grunder bör en för Danmark, Norge og Sverige gemensam konnosementslagstiftning byggas?*".

I 1881 talte den danske professor *Henning Matzen* (omtalt s. 136) „*Om Sø-panterrettigheder*", idet han refererede den danske kommissions udkast til regler herom; han fandt, at „netop de søretlige Regler høre

til dem, der have en særlig Betydning, for saa vidt som Spørgsmaalet er om Forberedelse af Fællesskab i Henseende til de nordiske Landes Lovgivning."

Den ovennævnte danske kommission, der skulle udarbejde forslag til en ny sø- og handelslovgivning, afleverede i 1882 forslag til en ny sølov til afløsning af de gamle regler i Danske Lov fra 1683 og senere bestemmelser. I de andre nordiske lande var denne sag mindre brændende, idet Norge havde fået en sølov i 1860, Sverige i 1864 og Finland i 1873. Sagen blev imidlertid på dansk initiativ taget op på fællesnordisk basis, idet der åbnede sig udsigt til et samarbejde mellem de tre nordiske riger for om muligt at tilvejebringe i det væsentlige overensstemmende sølove for dem. Der nedsattes da i 1883 danske, norske og svenske *kommissioner*; i arbejdet deltog bl. a. fra Danmark højesteretsassessor *Klein* og professor *Matzen*, fra Norge professor *Oscar Platou* og fra Sverige landshövding *Bergström* og professor *Afzelius*. Disse kommissioner afleverede i 1887 i det væsentlige *overensstemmende sølovsforslag* til de tre landes regeringer. Fra svensk og norsk side fremkom forskellige ændringsforslag, og der fandt i 1890 en fornyet forhandling sted, hvorunder der i det væsentlige opnåedes enighed mellem de delegerede.

Det således udarbejdede udkast blev derefter *vedtaget* i Sverige, Danmark og Norge henholdsvis 1891, 1892 og 1893.

Efter dette tidspunkt har søretlige emner ikke været drøftet på de nordiske juristmøder. Søret er et emne af international betydning, og lovgivningen herom har sprængt de skandinaviske rammer. Forhandlingerne foregår nu på *internationale konferencer*, hvor sagkyndige jurister fra hele verden mødes, og ny søretlig lovgivning er gennemført på dette grundlag.

C. Forældelse

Til juristmødet i 1887 havde den norske højesteretsadvokat *Fredrik Stang Lund* (1859-1922) indleveret en afhandling „*Om kortere Frister for Præskription af Fordringer*“; Stang Lund var en af Norges fremragende advokater, ikke mindst som forsvarer i straffesager, men tillige aktiv i lovgivningsarbejde, bl. a. som formand i den skandinaviske obligationsretskommission af 1910; en kort tid var han statsråd. På grund af manglende

I 1890 var København for 3. gang værtsby for et nordisk juristmøde. Mødets formand var en af de oprindelige indbydere fra 1872, højesteretsadvokat C. C. W. Liebe (1820-1900). Fotografiet er fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

Ud kom emnet ikke til behandling på dette møde, men sagen blev taget op på mødet i 1890, hvor Stang Lund indledte en diskussion herom

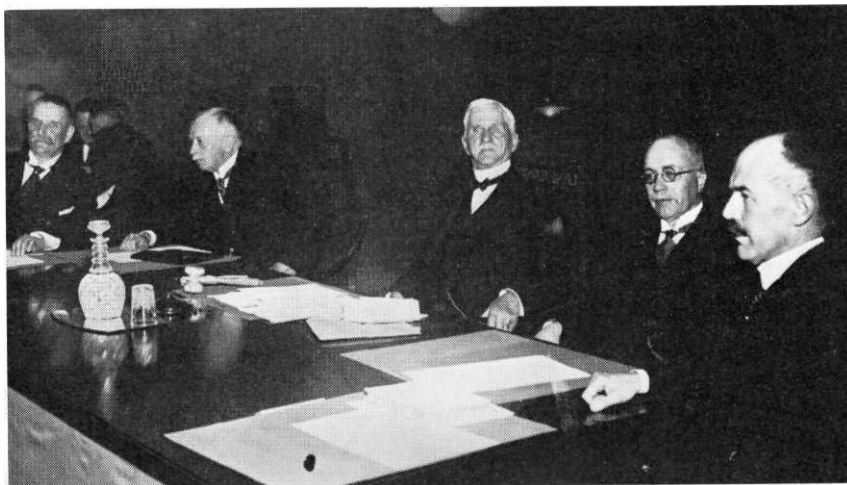
I afhandlingen redegøres for, at forældelsestiden efter dansk og norsk ret var 20 år efter svensk og finsk ret 10 år, men at der var trang til en kortere frist for „de forringer og forpligtelser, der hyppigst forekommer i det daglige liv, og hvis opfyldelse kan siges at danne dettes regelmæssige udgifter, for renter, lejeafgifter, underholdningsbidrag og andre periodiske ydelser, for erstatningskrav uden for kontraktsforhold m. m. ”

Ved diskussionens afslutning udtalte formanden højesteretsadvokat Liebe, at det på mødet passeret ville få betydning for de overvejelser, som allerede var, gang i landene, navnlig i Danmark, for at få en revision af prækriptionsbestemmelserne.

I 1889 havde i *Danmark* Forretningsudvalget for Samvirken mellem Repræsentanter for den danske Handelsstand efter et handelsmøde i København i 1888 fremsat forslag om en kortere prækriptionsfrist for

regningskrav i handelsforhold og anmodet om, at der måtte blive indledet forhandling med de norske og svenske regeringer om en tilsvarende forandring i disse landes lovgivning. Den danske justitsminister henvendte sig til Sverige og Norge om et samarbejde; fra svensk side fandtes der ikke for tiden trang til revision, hvorimod Norge anså en revision for påkrævet og fandt det ønskeligt, at der søgtes opnået så vidt muligt ensartede regler i de nordiske lande.

Som grundlag for drøftelserne udarbejdedes der et lovudkast af den danske kriminalrets-, senere overretsassessor, dr. jur. V. C. *Thomsen* (1854-1906); denne, der var stærkt påvirket af engelsk ret, havde i sin doktorafhandling behandlet fordringsrettighedernes forældelse, og han havde på juristmødet i 1890 tilsluttet sig Stang Lunds forslag om en kort forældelse. Det af Thomsen udarbejdede udkast blev behandlet af en komité med bl. a. *Stang Lund* som medlem. I *Norge* gennemførtes derefter en lov om forældelse af fordringer af 27. juli 1896, men i den danske Rigsdag strandede sagen, og den *danske lov* - der på flere punkter adskilte sig fra den norske - blev først gennemført på privat initiativ den 22. december 1908; i motiverne til det oprindelig fremsatte danske forslag henvises til forhandlingerne på juristmødet.

Fra det nordiske juristmøde i Stockholm 1931. Fra venstre ses justitieråd O. H. Granfelt, professor Fredrik Stang, hovrättspresident Marks von Wiirtemberg, professor H. Munch-Petersen og riksmarskalk Birger Ekeberg.

I Danmark anmodede Justitsministeriet i 1951 professor, dr. jur. *Knud Illum* om som repræsentant for Danmark at deltage i et *nordisk samarbejde* med henblik på en ændring af de gældende regler om forældelse og præklusion. Professor Illum afgav betænkning i 1957, og også i de andre nordiske lande blev der afgivet betænkninger, hvorefter der har været ført nordiske drøftelser på departementsplan om en ensartet lovgivning om forældelse.

De nordiske departementsdrøftelser har midlertidigt været afbrudt på grund af harmoniseringsbestrebelse på europæisk plan. Efter at dette arbejde er afsluttet, er de nordiske departementsdrøftelser genoptaget.

D. Forsikringslovgivning

Et af den danske cand. jur. *Munthe Brun* (1859-1937), på daværende tidspunkt ansat i Statsanstalten for Livsforsikring, senere bankdirektør, på mødet i 1899 holdt foredrag „*Om Statens Forhold til Livsforsikringsvæsenet*” gav anledning til en langvarig diskussion. Indlederen gjorde rede for, at livsforsikringsselskabers fallit i udlandet havde opskræmt almenheden og ført til love enten om offentligt tilsyn eller om pligt for selskaberne til at offentliggøre detaljerede oplysninger om deres status; Munthe Brun gik ind for en ordning byggende ikke blot på et publicitetssystem, der måtte anses for utilstrækkeligt, men på autorisation og tilsyn.

Indlederens synspunkter blev støttet af diskussionsdeltagerne, der var enige i nødvendigheden af en livsforsikringslovgivning, og i 1900 blev der indledet *forhandlinger* mellem de tre nordiske riger om det ønskelige i at tilvejebringe mest mulig overensstemmende regler i de tre lande angående livsforsikringsselskaber. Der blev nedsat kommissioner, som udarbejdede *fælles lovudkast*, gennemført i Sverige den 24. juli 1903, i Danmark den 29. marts 1904 og i Norge den 29. juli 1911.

På juristmødet i 1902 havde den fremtrædende danske forsikringsjurist, overretssagfører, senere højesteretssagfører *N. H. Bache* (1869-1953) anmeldt emnet „*Om den forsikredes Pligt til ved Forsikringens Afslutning at give Risikooplysninger*”, men emnet udgik, da der ikke var tid til at tage det for. Bache's teser var, at den forsikrede var forpligtet til rigtig at besvare de spørgsmål, der ved forsikringens afslutning stilles, med den

omhu og efter at have skaffet sig den oplysning om de omspurgte forhold, som må kræves af en fornuftig mand i hans stilling, at erstatningen i skadestilfælde, hvis denne forpligtelse ikke opfyldes, ville være at nedsætte således, at forsikreren stilles på samme måde, som om han havde kontraheret på grundlag af rigtige risikooplysninger, og at den forsikrede tabte ethvert krav, hvis de urigtige svar var givet i svigagtig hensigt.

På mødet i 1919 indledede den norske høiesteretsadvokat og forsikringsdirektør *Nicolay L. Bugge* (1883—1968) om emnet „*Forsikringstagerens pligt til at gi oplysning om forhold av betydning for forsikringsavtalen*“, idet han for hovedsynspunkternes vedkommende sluttede sig til Bache's resultater og gik ind for, at der af hensyn til forsikringstageren burde opstilles tvingende lovbestemmelser, der kunne holde misbrug borte. I et indlæg fra den danske professor, dr. jur. *Kristian Sindballe* drøftedes udførligt de to teorier: den af Bache opstillede pro rata-regel og kausalitetsteorien, der udelukker erstatning, hvis den indtrådte skade har årsagsforbindelse med den begåede fejl.

Spørgsmålet om en *fælles nordisk forsikringsaftalelov* var på dette tidspunkt aktuelt. Efter forslag fra den norske regering var der i 1918 nedsat skandinaviske kommissioner. Også Finland var denne gang med, idet den finske regering havde henvendt sig til de øvrige landes regeringer med anmodning om, at dette land, efter at det nu havde opnået fuld selvstændighed, kunne få lejlighed til at deltage i det nordiske samarbejde på dette område. Vi møder heri adskillige af de navne, som også er kendt fra juristmøderne: den danske professor *Carl Torp* og højesteretssagfører *N. H. Bache*, nordmændene *Fredrik Stang* og *Nicolay L. Bugge*, svenskeren *Marks von Württemberg* og finnen professor *L. Cederberg*. I kommissionsbetænkningen, der blev afgivet i 1925, og som førte til en fællesskandinavisk, dog ikke helt enslydende lovgivning, i Sverige af 8. april 1927, i Danmark af 15. april 1930, i Norge af 6. juni 1930, i Island af 8. marts 1954 og i Finland af 12. maj 1933, genfinder man i motiverne diskussionerne om pro rata-regelen, som normalt anvendes, og kausalitetsregelen, som gælder ved søforsikring m. v., altså et kompromis mellem de to principper.

E. Aktieselskabslovgivning

Allerede på juristmødet i 1875 fremkom der under behandlingen af det af den danske højesteretsadvokat, dr. jur. *Hindenburg* indledede emne „*Om Ønskeligheden af Forandringer i Lovgivningen om Aktieselskaber*” ønsker om nordisk samarbejde. Det vedtoges at udtale „*att vid en blifvande revision af aktiebolagslagstiftningen, hvilken i synnerhet för Danmark och Norge, men äfven, om ock i mindre grad för Sverige är önskelig, bör öfverensstämmelse i grundsatser de tre länderna emellan eftersträvas*”.

Denne udtalelse gav ikke på daværende tidspunkt resultat; det skulle vare mange år, før de nordiske lande i fællesskab tog dette emne op.

Siden da har aktieselskabslovgivningen været behandlet to gange. På juristmødet i 1931 talte den finske professor *Lauri Cederberg* (1881-1943) om „*Minoritetsskydd i aktiebolag*”, og i 1937 indledede den svenske professor *Håkan Nial* - der senere har medvirket ved revisionen af den svenske aktieselskabslov - en diskussion om „*I vilka avseenden bör en reform av aktiebolagslagstiftningen taga hänsyn till önskvärdheten av bolagets konsolidering?*”

Disse to på juristmøderne behandlede betydningsfulde emner har spillet en stor rolle i de senere års overvejelser om *revision af aktieselskabslovene*. I Sverige gennemførtes en ny lov i 1944 og i Norge i 1957. En dansk kommission afgav i 1964 betænkning, og der blev i 1961 iværksat et fællesnordisk samarbejde, som resulterede i fællesnordiske udkast af 1969. Det svenske udkast er fremlagt i 1971.

F. Købelov og aftalelov

Et første forsøg på nordisk drøftelse af vigtige spørgsmål angående køb og andre aftaler fandt sted på møderne i 1896 og 1899, hvor den norske byretsassessor, senere høyesterettsassessor *Edward Hambro* (1851-1936) indledede om emnet „*Om afdragshandler*”. På grund af tidsnød nåede der ikke i 1896 at komme en diskussion i gang, og sagen genoptoges derfor på juristmødet i 1899.

På dette tidspunkt havde afbetalingshandelen også holdt sit indtog i

de nordiske lande, hvor den kom til at spille en betydelig rolle. Den vistnok første danske dom herom er aftrykt i Ugeskrift for Retsvæsen 1901 s. 310, og allerede i 1895 var der for det danske Landsting med en tilsvarende tysk lov som forbillede fremsat et forslag til „Lov om Afdrags-handler“, som dog ikke blev gennemført.

Hambro havde udarbejdet et lovudkast herom, men tiden var endnu ikke moden hertil, tankegangen også hos jurister for liberalistisk til at godtage en beskyttelseslovgivning for afbetalingskøbere, jfr. den danske højesteretsagfører - selv rigsdagsmand - *Octavius Hansen's* udtalelse under diskussionen: „Men hvad er det, der her er Tale om? en Mand sælger et Fortepiano eller en Cykle til et ungt Menneske, som gerne vil drive Cyklesport, som ikke har Penge, men som efterhaanden kan skaffe dem — skulle vi saa lave Love derom og bestemme, hvorledes Cyklehandleren og den unge Mand skulle kontrahere - eller rettere ikke kontrahere - med hinanden? Nei, det er et Udslag af en tysk Tendens. Vor stormægtige Nabo har en stærk Tendens til saaledes at blande sig i Folks private Forhold. . . . Det er min Hovedbetragtning, som jeg ogsaa gjorde gældende i sin Tid i Danmark, og hvorfor jeg ogsaa er glad ved, at det hele i Danmark i sin Tid aborterede — det er det, at man saa lidt som muligt skal blande sig ind i Folks private Anliggender og være klogere end de og . . . saa lidt som muligt lade Lovgivningen give sig af med at være Daarernes Formynder; thi saa faa vi altfor meget at bestille" - en tankegang, som dog blev eftertrykkeligt modsagt af professor *Julius Lassen*.

Der skulle gå adskillige år, før lovgivningsmagten tog dette emne op, - det skete først i den nedenfor omtalte *kommission* om fællesskab på obligationsrettens område — hvoraf *Julius Lassen* var medlem — som i 1914. afleverede *forslag* herom. De som følge heraf gennemførte love er senere blevet revideret på fællesnordisk grundlag.

1901 er et mærkeår i det nordiske lovsamarbejde. I dette år nedsattes der på foranledning af den svenske regering i Sverige og Danmark *kommissioner* og i 1902 en tilsvarende norsk *kommission med det formål at udarbejde forslag til forandringer i lovgivningen med hensyn til visse dele af obligationsretten*, jfr. s. 199 i afsnit XVI; det var dette samarbejde, som førte til de fællesnordiske love om køb. Uanset den som følge af unionsopløsningen forvoldte kølighed i de nordiske forbindelser fortsattes det på-

begyndte lovsamarbejde, idet der i 1910 i alle 3 lande nedsattes nye kommissioner, som udarbejdede udkast til love om kommission, om aftaler og om afbetalingskøb.

Uanset at dette arbejde ikke var en direkte frugt af juristmøderne, blev det omtalt på juristmødet i 1902, idet formanden, professor *Goos* udtalte, at „der er her Tale om et Lovgivningsarbejde, som jo i allerhøjeste Grad falder inden for Juristmødernes Rammer, og som vi derfor nødvendigvis maa skænke vor Opmærksomhed“.

Kommissionens danske sekretær, senere medlem af kommissionen, professor dr. jur. *L. A. Grundtvig* (1868-1913, kommentator af købeloven) gav derefter en redegørelse for det af komitéerne påtænkte arbejde, idet han som emner for en saa vidt muligt overensstemmende lovgivning nævnte afslutning af formueretshandler i almindelighed, køb af individuelt eller generisk bestemte genstande, herunder tillige spørgsmålet om regler om ejendomsrettens overgang, om vindikation og om de dele af konkursretten, der står i forbindelse dermed, samt kommission, spedition og emission af værdipapirer.

Som det vil ses, er ikke hele dette program blevet realiseret.

Selv om dette store, for skandinavisk ret og retsenhed så helt afgørende lovgivningsarbejde ikke udsprang direkte af *juristmøderne*, er der dog ikke tvivl om, at disse møder har *inspireret samarbejdet* og virket som katalysator. Havde skandinaviske jurister ikke lært hinanden personlig at kende, havde de ikke på møderne hentet impulser under diskussioner med jurister fra andre nordiske lande med en anden lovgivning, havde diskussionerne ikke båret frugt i form af de tidligere nævnte fællesnordiske love, så havde næppe nogen nordisk justitsminister ovovet at foreslå et så omfattende lovgivningsarbejde som det, der blev indledt i 1901, og som i 1910, jfr afsnit XII s. 165, blev udvidet til familieretten.

Og mange af de mænd, der var medlemmer af kommissionerne om obligationsretten, finder vi som ledende skikkelser på juristmøderne: *Marks von Württemberg*, *Fredrik Stang*, *Julius Lassen*, *Niels Lassen* og senere *Almén*, *Stang Lund* og *Otto Liebe*.

Et udslag af det obligationsretlige samarbejde, der nu var begyndt, var det på mødet i 1902 drøftede emne „*Hvilke Grundsætninger bør være afgørende for Spørgsmaalet om Ejendomsovergangen ved Køb og Salg*“

Grundlæggeren af Svensk Juristtidning, professor og justitieråd Tore Almén (1871-1919).

af individuelt bestemte Løstøregenstande, og hvorvidt egner dette Forhold sig til positiv Lovordning?" Indleder var den danske professor, dr. jur. Carl Torp (1855-1929), der i begyndelsen af sin løbebane dyrkede formueretten og senere strafferetten; han havde stor indflydelse på den danske Straffelov af 1930. I sin indledning indtog Torp et mellemstandpunkt mellem traditionsteorien og kontraktsteorien.

I diskussionen deltog bl. a. den store svenske retslærde på købelovens område docent, senere professor og justitieråd *Tore Almén* (1871—1919), grundlæggeren af Svensk Juristtidning. Almén var blandt indbyderne til juristmødet i 1919, men afgik ved døden inden dette mødes afholdelse.

Som følge af, at juristmøderne var indstillet i tiden fra 1902 til 1919, blev der ikke mulighed for på disse møder at drøfte udkastene til de skandinaviske love om køb og om aftaler. Men det tidspunkt er nu kommet, hvor spørgsmålet om en revision af disse love er rejst.

Den svenske professor *Knut Rodhe* rejste i 1951 i det af ham indledte emne „*Om jämkning av kontrakt på grund av ändrade förhållanden*” spørgsmål om indførelse af en bestemmelse i aftaleloven herom, og i 1957 foreslog den finske professor *Curt Olsson*, der indledte om „*Verkan av avtalsklausuler i standardformulär*”, lovregler om sådanne vilkår.

På juristmødet i 1960 indledede den danske professor *Anders Vinding Kruse* (søn af professor Frederik Vinding Kruse) en diskussion om emnet „*Bør de nordiske købelove revideres?*”. Vinding Kruse henviste til det arbejde, der foregår med hensyn til tilvejebringelsen af en international købelov, på vigtige punkter inspireret af den nordiske købelov, men gjorde opmærksom på, at udkastets videre skæbne for øjeblikket måtte betegnes som temmelig usikker. Han gennemgik en række punkter, hvor ændring eller supplering af købelovens regler havde været på tale eller kunne diskuteres, og hvor der var forskelligheder mellem lovteksterne. Men konklusionen var, at lovens rammeordning gav rigt spillerum for udviklingen både gennem handelslivets sædvanedannelse og domstolenes praksis, og at man kun burde skride til ændringer, hvis der kunne anføres tungtvejende grunde herfor; de punkter, hvor spørgsmålet om revision havde været rejst eller kunne rejses, drejede sig — måske med enkelte undtagelser - kun om detailspørgsmål af underordnet praktisk betydning. Og Vinding Kruse slutter med at citere professor *Henry Ussing's* ord ved den danske købelovs 25-års jubilæum:

„Efter min mening er den et af de allersmukkeste skud på den fællesnordiske lovgivnings stamme. De gode erfaringer, der er gjort i de forløbne 25 år, giver os derfor al grund til i taknemmelig beundring at lade tanken gå tilbage til de mænd, der skabte de skandinaviske love om køb”.

Den nordiske købelov er gennemført i Sverige 1905, i Danmark 1906, i Norge 1907 og i Island 1911.

Under diskussionen oplystes det af den finske korreferent, professor *Simo Zitting*, at Finland ikke har nogen købelov, og „*på finskt håll har man uttalat en önskan om nordiskt samarbete på köplagstiftningens område*”. Men forholdet er det: „*att den finska köpräkten redan nu synnerligen nära tangerar de nordiska köplagarnas system*”.

Fra svensk side udtalte man sig til fordel for en undersøgelse af, om der burde foretages en revision af købelovene.

Der blev i *Finland* i 1961 nedsat et udvalg med den opgave at udarbejde forslag til en lov om køb af løsøre, og dette arbejde fulgtes af *sagkyndige fra Danmark, Norge og Sverige*, som i forbindelse hermed skulle overveje, om der var grund til at foreslå ændringer i de øvrige landes købelove. I Sverige har de sagkyndige senere fået til opgave at udarbejde forslag til ændringer i de gældende love. Der er endvidere grund til at regne med, at der vil blive indledet et nordisk *samarbejde om revision af afbetalingsloven*. En af årsagerne til, at dette revisionsarbejde kan forventes igangsat på nordisk plan, er, at den udbredte anvendelse af trediemænd til at financiere afbetalingskøb har skabt nogle problemer for køberne, som afbetalingsloven ikke har taget hensyn til. I Sverige har man udfærdiget direktiv for udredningsarbejdet i foråret 1971.

Den svenske professor *Folke Schmidt* var på juristmødet i 1966 indleder af en diskussion om emnet: „*Bör de nordiska avtalslagarna revideras?*” Schmidt henviste til, at nu, 50 år efter at de nordiske lande havde fået deres aftalelove, i Sverige gennemført 1915, i Danmark 1917, i Norge 1918, i Finland 1929 og i Island 1936, var spørgsmålet om en ensartet lovgivning om aftaler om køb taget op på internationalt plan, og det måtte være et mål for arbejdet på en revision at lette en tilslutning eller en tilpasning til det internationale fællesskab. I sit udførlige referat gennemgår Schmidt forskellige punkter, som bør underkastes nærmere overvejelse under et kommende reformarbejde, herunder almindelige normer for fortolkning af aftaler, og besvarede det i foredragets titel stillede spørgsmål med et Ja.

Under diskussionen sluttede korreferenten, den danske professor, dr. jur. *Stig Jørgensen*, sig til, at der tiltrængtes en ajourføring og justering af de nordiske aftalelove, men ingen revolutionerende revision. Den finske professor *Lars Erik Taxell* udtalte, at „*det innebär självfallet inte någon katastrof, om avtalslagen ännu länge förblir oförändrad.—Men jag tror ändå, att det är viktigt, att de frågor som avtalslagen berör, ställas under debatt och sakkunnigt utredes med tanke på en lagstiftning i framtiden också om denna låter vänta på sig*”. Den svenske f. d. justitierådet *Hjalmar Karlgren* endte sit indlæg: „*Med det anförda har jag inte velat förneka, att vissa tillägg till och ändringar i avtalslagen skulle kunna vara lämpliga, fastän behovet knappast är överhängande. Men i vad mån*

man eljest bör gå fram på lagstiftningens våg eller såsom hittills överlämna hithörande svåra frågor åt rättstillämpningen, synes mig tveksamt". Professor *Arnholm* fra Norge hørte heller ikke „til dem som venter meg store resultater av et slikt lovarbeide, og jeg er forberedt på at det kan ende med at man lar saken falde".

Heller ikke jeg tror, at der er brug for en omfattende revision af aftaleloven. Vi står her - ligesom ved købeloven - med et fremragende lovarbejde, det er nu over 50 år gammelt, er vel indarbejdet i praksis og så smidigt, at sædvaner og retspraksis kan føje sig efter udviklingens krav inden for de af lovbestemmelserne stillede vide rammer. Men dermed er ikke sagt, at ikke en fællesnordisk undersøgelse af visse problemer på aftalerettens område kunne være rimelig, og der er nu indledet et samarbejde om revision af generalklausuler inden for formueretslovgivningen, jfr. aftalelovens § 33.

I *Sverige* har man gennemført en lov vendt mod urimelige vilkår i standardkontrakter, i *Norge* er dette spørgsmål til overvejelse sammen med spørgsmålet om generalklausulerne, og i *Danmark* kan der snart ventes en afgørelse på spørgsmålet om, hvorvidt der skal igangsættes en udredning svarende til den norske.

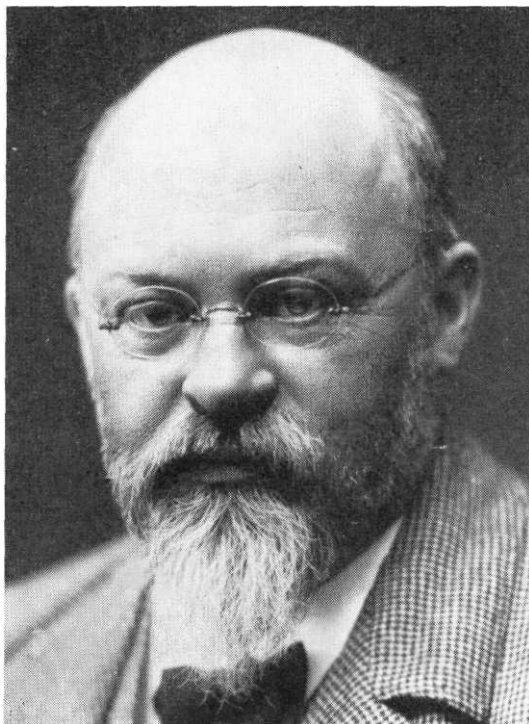
G. Erstatningsret

På de ældre juristmøder er erstatningsretten kun få gange behandlet. Dette kan ikke undre; erstatningssager ved domstolene var dengang langt fra så almindelige som nu, og de danske domssamlinger fra forrige århundrede indeholder ikke mange eksempler herpå. Først ind i dette århundrede trænger erstatningsmentaliteten frem, og erstatningssager bliver en dagligdags foreteelse.

1. Arbejderforsikring

Et emne, der omkring århundredskiftet spillede en stor rolle, var spørgsmålet om arbejdsgiverens forpligtelser ved en arbejders tilskadekomst. Spørgsmålet var i højeste grad aktuelt. I Tyskland havde Bismarck i sine bestræbelser for at forhindre social utilfredshed blandt arbejderne ved udførlige love fra 1884 og de følgende år pålagt arbejdsgiverne vidtgående forpligtelser med hensyn til forsikring af deres arbejdere mod skade som

Ud fra sine erfaringer fra familieretskommissionen gik ved mødet i 1919 professor, dr. jur. Viggo Bentzon (1861-1937) ind for en nordisk fælleslovgivning på dette område, et emne, der også er blevet behandlet ved senere møder. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

følge af ulykker. I *Norge, Finland, Danmark og Sverige* gennemførtes en tilsvarende, i begyndelsen til farlige erhverv begrænset lovgivning i 1894, 1895, 1898 og 1901.

Dette problemkompleks behandlede på juristmødet i 1887 af den svenske dr. jur. *Johan Östberg* (1855-1925), senere forsikringsdirektør, hvis emne bar titlen „*I hvad mån bör arbetsgifvare anses skyldig ersätta kroppsskada, som träffat hans arbetare i arbetet?*” I 1890 havde den danske dr. jur. *Viggo Bentzon* (1861-1937), senere professor og kendt fra sin fremtrædende indsats på familierettens område, bl. a. som formand for den danske afdeling af den skandinaviske familieretskommission, indleveret en afhandling om „*De skandinaviske Lovforslag om Arbejderes Ulykkesforsikring og deres Forhold til den gjældende Ret i Norden*”; på grund af manglende tid kom emnet dog ikke til behandling. En af den danske kontorchef *Cordt Trap* (1859-1937) til juristmødet i 1902 udarbejdet afhandling om „*Den danske Ulykkesforsikrings-Lovgivning for*

Arbejdere", til hvis behandling mange talere havde meldt sig, blev på grund af manglende tid udsat til næste møde, men kom på grund af den derefter skete afbrydelse af juristmøderne aldrig til forhandling.

2. Statens ansvar for tjenestemænd

På juristmødet i 1875 indledede den danske professor, dr. jur. *Henning Matzen* (1840-1910) „*Om Statskassens Forpligtelse til at erstatte den Skade, som Statens Embedsmænd ved Forseelser i Embedsforhold maatte paaføre Borgerne*“. Matzen var professor i statsret og retshistorie og har en omfattende produktion bag sig på disse områder, men hans navn er særlig kendt fra hans politiske virksomhed, idet han var en energisk forsvarer af højreministeriet Estrup's politik, der byggede på provisoriske love, hvis juridiske berettigelse Matzen gik ind for. Fra 1894 til 1902 var han formand for Landstinget. Hans foredrag i 1875 er ikke præget af konservatisme, men vidner tvært imod om fremsynethed.

I en længere historisk udredning når Matzen til, „at det er almindelig Regel i dansk Ret, at Statskassen ikke er forpligtet til at erstatte det Tab, som Statens Embedsmænd ved deres Forseelser i Embedsforhold paafører Borgerne, saa rejser sig endelig endnu det politiske Spørgsmaal, om og hvor vidt der maatte være Anledning til at reformere den gjældende Ret paa dette Punkt i Erkjendelse af, at det, skjønt ikke strengt nødvendigt, dog maa anses for forsvarligt og hensigtsmæssigt at paalægge Statskassen en slig Erstatningspligt. Det skjønnes nu ikke rettere, end at dette Spørgsmaal ubetinget maa besvares bekræftende, idet Statskassens Overtagelse af den nævnte Forpligtelse kun er at anse som en Anvendelse af Grund-sætningen om den gjensidige Forsikring. Der er nemlig her Tale om en Risiko, som alle Statens Undersaatter lide“.

Forhandlingerne viser nogen usikkerhed hos deltagerne. Den svenske professor *Rabenius* var i hovedsagen kommet til samme resultat som Matzen, men havde visse indvendinger og kunne kun nå til resultatet ved at „*hjælpa sig fram med en fiktion, dvs. antaga att embetsmannen är en statsmagtens mandatarie*“. Derimod sluttede den norske professor *Aschehoug* sig uforbeholdent til Matzens resultat. Den svenske adjunkten, senere professor *C. G. Hammarskjöld* var „*icke beredd att säga någon bestämd mening, huruvida Staten bör eller icke bör ersätta den skada, som genom embetsmäns förseelser uppkommit*“, hvorimod svenskeren

Professor, dr. jur. Frede Castberg. Han har skrevet om problemer inden for statsforfatnings- og forvaltningsretten, således bl. a. Statens ansvar for tjenestemænd.

Bergström med hensyn til spørgsmålet om en lovgivning om ansvar for staten indtog samme stilling som *Matzen*. Den svenske professor *Nord-Ung* fandt det efter svensk ret mest formålstjenligt, at erstatningskrav mod staten behandlede administrativt. Danskeren *Krieger* udtalte, at „den praktiske Gennemførelse af en almindelig, ubegrænset Erstatningspligt i den omhandlede Retning vilde have en uberegnelig Rækkevidde“, og henviste til, at borgeren, selv om han ikke kunne gå til domstolene, havde andre veje at gå, nemlig til repræsentationen og regeringen.

Som det vil ses, har den tanke, at staten uden videre skulle hæfte for sine tjenestemænds fejl og kunne sagsøges herom ved domstolene, for 100 år siden været nordiske jurister meget fremmed.

I 1931 kom emnet påny til behandling, idet den norske professor, dr. jur. *Frede Castberg*, den store retslærde på statsforfatnings- og forvaltningsrettens område, indledte om „*Statens og kommunenes ansvar for sine*

tjenestemenns handlinger". Hans redegørelse for emnet gik ud på, at spørgsmålet herom i modsætning til 1878 nu var et problem af vidtrækkende betydning såvel for det offentlige som for borgerne. Der var ikke i Island, Norge, Sverige og Danmark indført nogen almindelig lov om statens ansvar, og retsstillingen i disse lande — men ikke i Finland, hvor der i 1927 var udkommet en lov herom — var uklar. Castberg gik ind for et principalt, ikke subsidiært ansvar for det offentlige, også for tjenestemænds retsstridige myndighedshandlinger, men fandt, at spørgsmålet om lovgivning eller om at overlade udviklingen til teori og praksis ikke kunne besvares under et for alle de nordiske lande.

Den finske korreferent, förvaltningsrådet *M. Aura* kunne ikke ubetinget tilslutte sig tanken om hæftelse for tjenestemænds retsstridige handlinger, som ikke indebar en strafbar tjenestefejl. Den svenske professor *Herlitz* fandt det mere naturligt at henlægge visse spørgsmål om statens ansvar til administrationen end til domstolene. Den danske professor, dr. jur. *Poul Andersen* — der i 1928 havde skrevet om spørgsmålet — ville „beklage, om dette Møde skulde ende med det samme Resultat som det nordiske Juristmøde for 50 Aar siden, hvor det blev fastslaaet som gældende Ret, at Staten er ansvarsfri; Spørgsmaalet maatte henvises til Løsning gennem Lovgivningen. I disse 50 Aar er Spørgsmaalet jo ikke blevet løst gennem Domstolene, og den Mulighed er ikke fjern, at der kan gaa ligesaa mange Aar til, uden at der sker noget ad denne Vej". *Poul Andersen* nærede ikke betænkelighed ved erstatningspligt for staten.

Men mest opsigt vakte måske et indlæg fra den unge danske højesterets-sagfører *Leif Gamborg* (1896-1958), en af de i Højesteret hyppigst mødende advokater. Ud fra en af ham som prøvesag ført sag i Højesteret (*Ugeskrift for retsvæsen* 1929 s. 743), hvor Københavns politi var blevet frifundet for at yde erstatning til en under en politiaktion mod uroligheder tilskadekommen, beklagede *Gamborg*, at man ikke var kommet videre end i 1875. Han udtalte om juristmøderne, at ved „de Resultater, Drøftelserne har affødt, mindes man desværre på mange Felter sin Vandring over *Auvergnes Højland*, hvor det er de slukte Vulkaner, der giver Landskabet dets Karakter". Den danske professor *Munch-Petersen* udtalte sin glæde over indlægget og sluttede „med den almindelige Betragtning, at hvis Juristmøderne altid maa blive det Forum, hvor den begavede juridiske Ungdom møder frem og kæmper for sine Anskuelser, og man derigennem

kan skabe moderne Retsopfattelse i Overensstemmelse med Tidens Tanker, saa kan man tro paa Juristmødernes Fremtid, da vil de stedse bevare deres store og betydningsfulde Mission".

Siden da er der i *Danmark* gennem retspraksis sket den ændring i retstilstanden, at opfattelsen af statens principielle ansvarsfrihed er forladt, og staten og kommunerne hæfter i det væsentlige efter samme regler som private. I *Island* gælder nogenlunde det samme. I *Finland* er statens ansvar som hovedregel kun subsidiært, og i *Norge* har det været opfattelsen, at staten kun hæfter for overordnede organers myndighedshandlinger, ikke for underordnede myndigheders handlinger. I *Sverige* er tanken om et almindeligt erstatningsansvar for stat og kommune ikke hidtil trængt igennem i samme omfang som i de andre nordiske lande.

I 1952 blev der i disse fire lande nedsat udvalg med den opgave at tilvejebringe så vidt muligt overensstemmende forslag til hvert lands lovgivning om statens og kommunernes erstatningsansvar. Disse udvalg har i 1958 udarbejdet *udkast til love* herom; udkastene er ikke overensstemmende, men de fastslår alle, at stat og kommuner har erstatningspligt for skade voldt ved tjenestemænds fejl eller forsømmelser, i visse tilfælde også ansvar uden skyld. Udkastene har senere været behandlet i de i afsnit 7 s. 153 nævnte udvalg. I Norge er der ved lov af 13. juni 1969 givet nye regler om det offentliges ansvar. I de andre lande er sagen stadig genstand for overvejelse, og i *Sverige* er der i foråret 1972 fremsat et forslag til en erstatningslov, som ventes at blive behandlet i riksdagen før sommer, og som stort set indfører et almindeligt erstatningsansvar for det offentlige for skade som følge af fejl eller forsømmelser i tjenesten; også i *Vinland* er en lignende fastlæggelse af det offentliges ansvar under overvejelse.

3. Objektivt ansvar

I 1878 indledede den norske professor *Aschehoug* og den danske kontorchef i Justitsministeriet, senere højesteretsassessor *H. Øllgaard* (1837—95) „*Om Retsforholdet mellem Naboeiendomme.*”

Et af *Aschehoug* udarbejdet *lovudkast* herom indeholder hjemmel for ansvar uden skyld i tilfælde af skade ved ild, opkommen fra lokomotiv

eller dampskibsskorsten, og for „Skade foranlediget ved Explosion af Sprængstof eller Dampkjedel, eller ved Ild opkommen fra Locomobil eller i en Fabrik paa Grund af Virksomhedens usædvanlige Ildsfarlighed", altså regler svarende til, hvad der få år forinden uden lovhjemmel var antaget i den norske Høyesteretts praksis, særlig ved dommen fra 1875 om eksplosion i en nitroglyserinfabrik.

Men deltagerne i mødet var endnu ikke beredt til at acceptere så vidtgående tanker. *Øllgaard* udtalte, at man efter den i Danmark gældende ret næppe ville komme til at pålægge jernbanen eller dampskibet erstatningspligt for skade, når der ikke kunne bebrejdes de pågældende nogen uagtsomhed (det bemærkes herved, at der først ved den danske lov af 11. marts 1921 blev givet regler om objektivt ansvar for gnistskader forårsaget af lokomotiver). Og med hensyn til ansvar for eksplosioner og ild i farlige virksomheder fandt *Øllgaard*, at der „burde lægges Vægt paa, om den Paagjældende har iagttaget, hvad der efter Lovgivningens Regler og almindelig Forsigtighed bør foretages for at sikre andre mod Skade, og Vedkommende at burde være fri for Ansvar, naar Intet i saa Henseende kan lægges ham til Last".

Den svenske professor *Hamilton* formulerede svensk rets daværende standpunkt derhen, „*att hos oss benägenhet förefinnes att principiellt ålägga jernvägarna en sådan skyldighet*", men man kom ikke fra hans eller andre diskussionsdeltageres side nærmere ind på spørgsmålet om objektivt ansvar.

På juristmødet i 1934 talte den svenske justitierådet *Emil Sandström* (1886-1962) om „*Skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet*"; emnet gav anledning til en omfattende diskussion med deltagelse af adskillige fremtrædende jurister, både teoretikere og praktikere.

Der er ikke plads til her at referere *Sandström's* redegørelse for problemet, som fylder 67 sider. Han fremhævede, at i Norge „*ålägger rättspraxis i vidsträckt omfattning skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet*". Men trods røster fra retsvidenskaben for udvidet erstatningspligt gælder det i de øvrige nordiske lande stadig, at *Jagstiftning och rättspraxis ha emellertid icke gått så långt. Alltjämt gäller culperegeln som den allmänna regeln inom skadeståndsrätten. Men överallt ha inskränkningar gjorts i dess tillämpningsområde, och reaktionen har kristal-*

Professor, dr. jur. Henry Ussing (1886-1954). Han efterfulgte i 1918 Julius Lassen som professor i obligationsret og har skrevet fremragende værker om dette emne. Han var formand for den danske styrelse 1948-54. Fotografi fra Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

liserat ut sig i en tendens att särskilt vid vissa former av farlig verksamhet medge ett skadeståndsansvar utan culpa". En videre retsudvikling på dette område burde ske ikke gennem lovgivningen, men gennem domstolenes praksis.

Korreferenten, den danske professor *Henry Ussing* - hvis doktorafhandling fra 1914 „Skyld og Skade“ beskæftiger sig med spørgsmålet om farlig bedrift - ville ikke uden videre slå en streg over den nedarvede ansvarsregel, culpareglen, og knytte ansvaret til den blotte forårsagelse, men udtalte, at der ved siden af culpareglen i et vist ansvar må anerkendes erstatningsansvar uden culpa. I dansk ret er det ikke ønskeligt at indføre en sådan regel ved lov, domstolene kan bedre løse spørgsmålet. Ussing sluttede sit udførlige indlæg således: „Hovedsagen for mig er at opnå, at vore domstole i princippet anerkender, at der kan pålægges ansvar uden culpa ved farlige virksomheder. Den nærmere afgrænsning finder domstolene nok ud af efterhånden. Den norske Højesteret har på

dette felt givet et forbillede, som jeg mener de andre lande vil gøre vel i at efterligne, i hvert fald Danmark."

Højesteretssagfører *N. H. Bache*, Danmark, udtalte om ansvar for farlig bedrift bl. a.: „Da det så godt som altid er muligt at finde en fejl fra en arbejders eller funktionærs side, bliver de praktiske tilfælde, hvor der kan være tale om udvidet erstatningsret ved farlige bedrifter, næppe i af 1000. Hele spørgsmålet har altså for Danmark forsvindende lille praktisk interesse". Han nævner til slut muligheden af „en fuld ophævelse af erstatningspligten og dennes udligning gennem social og privat forsikring", et spørgsmål, der skulle blive nærmere drøftet på mødet i 1951.

Hovrättsassessorn, senere professor, jur. dr. *Ivar Strahl*, Sverige, var også noget tilbageholdende: „Att varken lagstiftning eller praxis i Sverige antagit en sådan regel . . . är, så vitt jag förstår, lyckligt, ty jag tror för min del, att man genom att knyta ansvar vid särskild farlighet i allmänhet taget gör skadeståndsrätten i hög grad svårpraktikabel och osäker.

Enligt min mening måste man därför ställa sig betänksam gentemot eventuella tendenser att i praxis utveckla den svenska skadeståndsrätten genom att ålägga skadeståndsskyldighet med hänsyn till verksamhetens särskilda farlighet".

Den finske universitetsadjunkten, senere professor, jur. dr. *Erik af Hällström* opsummerede finsk ret derhen, at „*Culpateorien och de motstående teorierna kämpa sålunda om herraväldet hos oss i Finland såväl i lagstiftningen som i teori och praxis. Culpateorien har för närvarande övertaget, men den motsatta teorien tränger på alltmer, ju längre det lider*".

Af de norske diskussionsdeltagere kan nævnes højesterettsadvokat *Magne Schjødt*, der fremhævede, dels at ansvar for farlig bedrift ikke bør opstå, hvor den skadelidendes eget forhold på nogen som helst måde spiller ind, dels at ansvaret bør påhvile alle interessenter i den farlige bedrift, altså ikke blot den egentlige ejer, men også panthavere.

Emnet kom for tredje gang til forhandling, da den danske professor, dr. jur. *Anders Vinding Kruse* i 1966 indledede om „*På hvilke områder bør nordisk lovgivning gennemføre objektivt erstatningsansvar!*"

Der var nu unægtelig sket en udvikling siden forhandlingerne om statens ansvar i 1875 og 1931 og om ansvar for farlige bedrifter i 1878 og

Tre af juristmødernes karakteristiske personligheder tegnet under mødet i København i 1928. Fra venstre ses - let kendelig på sin prægtige moustache - den finske professor O. H. Granfelt, i midten häradsbörding K. Schlyter, Göteborg, og endelig president Marks v. Wiirtemberg fra Stockholm. Tegningen bragtes af Socialdemokraten den 25.8.1928.

1934. Vinding Kruse var tilhænger af et husbandansvar, også for skader forvoldt af personer i offentlig tjeneste, men modstander af en alt omfattende objektiv erstatningsregel for person- og tingsskader, hvad enten en sådan knyttes sammen med en obligatorisk forsikringsordning eller ej. Derimod burde man drøfte objektivt ansvar for skade på enkeltområder - motorkøretøjer, maskiner, farlige egenskaber ved salgsgenstande, brugen af fast ejendom m. v. - i forbindelse med pligt til at tegne ansvarsforsikring.

Korreferenten, den svenske professor *Jan Hellner* var enig i, at man ikke kunne løse problemerne på et så abstrakt plan, som indførelse af et almindeligt princip om objektivt ansvar forudsætter, men ville overveje spørgsmålet herom ikke ud fra virksomhedens form, men ud fra skadens type. Ekspedisjonschef *Stein Rognlien*, Norge, var ligeledes enig med Vinding Kruse; tiden var endnu ikke moden til i nordisk sammenhæng at forsøge at formulere en almindelig lovregel om, på hvilke felter der skal være

objektivt ansvar, men „det bør likevel være siktemålet at vi engang i fremtiden forsøger at finde fram til en slik formel." Professor *Strahl*, Sverige, mente, at spørgsmålet om områderne for objektivt ansvar burde stilles således: „*På vilka områden är man beredd att införa obligatorisk försäkring?*"

Med hensyn til *fællesnordisk lovgivning* på dette område bemærkes, at danske, finske, norske og svenske udvalg i 1957 foreslog, at skader forvoldt af *motorkøretøjer* skulle erstattes af vedkommende ansvarsforsikring, selv om ingen havde skyld i skaden. Forslaget blev gennemført i 1959 i Finland og i 1961 i Norge, hvor der allerede fra 1912 gjaldt et ubetinget ansvar, derimod ikke i Danmark og Sverige, som blev stående ved et ejer- eller brugeransvar med en omvendt bevisbyrde-regel. For skader forvoldt ved atomanlæg er der på internationalt grundlag tilvejebragt lovregler om ansvar også for hændelig skade og om tvungen ansvarsforsikring.

4. Ansvar for børn

Den islandske professor *Theodór B. Lindal* behandlede i 1954 emnet „*Børns erstatningsansvar udenfor kontraktsforhold*". Han mente, at børn under 16 år ikke var egnede til at bære en ubegrænset erstatningsbyrde, og at forældres erstatningspligt burde afskaffes. Derfor måtte spørgsmålet om dækning af den lidte skade løses gennem forsikring, enten ansvarsforsikring eller ulykkesforsikring. Ud fra det synspunkt, at børn er „objektivt farlige", rejste Lindal spørgsmålet om indførelse af en tvungen ansvarsforsikring — en sådan ville dog næppe foreløbig være mulig. Under den påfølgende diskussion, hvori deltog såvel videnskabsmænd som praktiske forsikringsjurister, mødte tanken om obligatorisk ansvarsforsikring for børn udbredt modstand.

Det under 7 nævnte udvalg udarbejdede i 1964 et *fællesnordisk lovudkast om børns og forældres erstatningsansvar*. Spørgsmålet om objektivt ansvar for forældre inden for grænsen af et vist mindre beløb blev drøftet af udvalgene, men der kunne ikke opnås enighed herom. Man fandt det ej heller rigtigt at stille forslag om tvungen ansvarsforsikring; det måtte

Professor Theodor B. Lindal, den nuværende formand for den islandske styrelse, talte ved mødet i 1954 om „Børns erstatningsansvar“.

forekomme vilkårligt at pålægge et objektivt ansvar eller gennemføre en tvungen ansvarsforsikring for børn og unge, når en sådan regel ikke er gennemført for personer over 18 år. Problemet måtte overvejes i forbindelse med en almindelig drøftelse af forholdet i erstatningsretten.

Spørgsmålet om lovpligtig ansvarsforsikring har senere været rejst i Nordisk Råd.

I Norge er der ved lov af 13. juni 1969 givet nye regler om børns og forældres erstatningsansvar. Forældre hæfter for skade forvoldt af børn under 18 år, når de har ladet det mangle på tilbørligt tilsyn m. v., og der pålægges tillige forældre et objektivt ansvar, idet de uanset egen skyld med indtil 500 kr. for hver skadeforvoldelse hæfter for forsætlig eller uagtsom skade forvoldt af børn under 18 år, med hvem de bor sammen. Der er dog adgang for domstolene til at lempe ansvaret.

Lovforslaget i den s. 139 nævnte svenske proposition indeholder en be-

stemmelse, hvorefter børn under 18 år alene skal svare erstatning efter billighed. Lovforslaget foreslår derimod ikke objektivt ansvar.

I de øvrige lande er sagen stadig under overvejelse, tildels i forbindelse med overvejelser om en almindelig erstatningslovgivning, jfr. nedenfor under 7 s. 153.

5. Erstatning for ideel skade

Til juristmødet i 1896 havde nordmanden dr. jur. *Herman Scheel* (1859-1956), dengang konst, professor, senere assessor og justitiarius i Højesteret og udøver af et betydeligt juridisk forfatterskab, en kort tid justitsminister, indleveret en af ham til prøveforelæsning for doktorgraden udarbejdet afhandling „*Om erstatning for ikke økonomisk skade.*” På grund af Scheel's fravær fra mødet blev emnet først drøftet på det følgende møde i 1899. Scheel henviste til erstatningsbestemmelserne i udkastet til lov om straffelovens ikrafttræden angående ydelse af „en efter billighed afpasset pengesum som opreisning for den ved handlingen forvoldte tort eller smerte eller for anden skade af ikke økonomisk art”, når en handling var forøvet forsætligt eller af grov uagtsomhed. Scheel fandt, at den derved etablerede tilstand, omend et fremskridt, alene kunne være et overgangsstadium, idet man ikke i længden kunne opretholde den tilstand, at ikke enhver uagtsomhed skulle være nok. Han var klar over, at man på dette område „faar gaa forsigtig frem og tage skridt for skridt”. Disse tanker om udvidet adgang til erstatning for ikke-økonomisk skade vandt tilslutning hos diskussionsdeltagerne.

I 1969 indledede den norske professor, dr. jur. *Kristen Andersen* om „*Erstatning for ideel skade*” og gik ind for at udvide adgangen til ved skadeforvoldelser, som refererer sig til legeme eller helbred, at tilkende erstatning for skade, som unddrager sig fra en rent økonomisk forankret vurdering, til at omfatte skadeforvoldelser, som skyldes almindelig uagtsomhed, så vel som skadeforvoldelser uden culpa, frem for alt på automobilansvarets og det objektive arbejdsgiveransvars område. Det foresloges at optage de foreliggende problemer i nordisk lovsamarbejde med henblik på at opnå en fælles retlig regulering af dem. Men bortset fra skadeforvoldelser af den nævnte art var indlederen særdeles skeptisk over for

tanken om at operere med adgang til at tilkende erstatning for skadede interesser, som ikke på alment eller objektivt grundlag lader sig underkaste en rent økonomisk forankret vurdering.

I Danmark har *straffelovrådet* i sin betænkning fra januar 1971 om privatlivets fred, jfr. nærmere nedenfor i afsnit XIII s. 174, foreslået en udvidet beskyttelse af den enkeltes privatliv bl. a. gennem en udbygning af de erstatningsretlige regler på området. Medens tilkendelse af godtgørelse for ikke-økonomisk tab ved en privatlivskrænkelser efter gældende dansk ret er betinget af, at der foreligger en strafbar krænkelse, jfr. § 15 i ikrafttrædelsesloven til straffeloven, foreslår *straffelovrådet* således, at der gives domstolene mulighed for i alle tilfælde, hvor en person har været udsat for en fredskrænkelser af en vis grovere karakter under en civil sag, at tilkende offeret en *økonomisk godtgørelse for den tort*, der er overgået ham. En lov herom er nu gennemført den 29. marts 1972.

6. Erstatningens udmåling

I 1925 indledede den danske højesteretssagfører O. Ahnfelt-Rønne (1885-1941) om emnet „*Erstatning for Tab af Forsørger, nærmere bestemt: Efter hvilke Principper bør det Spørgsmaal afgøres, om den (den forsørgede), der har lidt Tab ved en andens (Tor sørger ens) Død, har Krav paa Erstatning hos den, der har forvoldt Døden*“. Han fremhævede, at dette problem nu må ses på baggrund af „Samfærdselsmidlernes Udvikling og især Automobiltrafikken, som har medført, at det nu er lige så livsfarligt at færdes paa Gaderne i en stor By som i en Fabrik“; det bedes bemærket, at denne udtalelse fremsættes med henblik på det for os, der lever i 1972, såre fredelige færdselsmilieu i 1925! Ved disse ord knytter Ahnfelt-Rønne tråden tilbage til den ved århundredskiftet aktuelle diskussion om erstatning ved arbejderes tilskadekomst under farligt arbejde. Det var bl. a. Ahnfelt-Rønnes opfattelse, at forpligtelsen til at udrede forsørgererstatning ikke - som det da var tilfældet - burde være knyttet til den betingelse, at den ansvarliges handling var strafbar, og at uagtsomhed hos forsørgeren ikke burde føre til nedsættelse eller bortfald af erstatningen. Endvidere gik han ind for, at normen for erstatningens beregning burde være et „almindeligt borgerligt jævnmaal“ - ville man beskytte en indivi-

duel merværdi, måtte det ske enten ved opsparing eller ved ulykkesforsikring.

Fra diskussionen skal jeg særlig fremhæve den norske professor *Fredrik Stang's* indlæg. Han var stort set enig i, at reglen om adækvans førte til det borgerlige jævnmål, omend der kunne være særlige grunde, der førte til, at mere end det almindelige jævnmål skulle erstattes. Stang's afsluttende bemærkninger var vendt imod en udtalelse fra indlederen om erstatningens pønale virkning. Stang's med bifald - et i referaterne sjældent forekommende fænomen - hilste ord gik ud på, at det ville være et af de farligste tilbageskridt, som man kunne tænke sig, at vende tilbage til den gamle privatbod og derved give erstatningen en pønalt karakter.

I 1963 indledede den fremtrædende danske advokat, højesteretssagfører *Gunnar Chrstrup* (1906—68) om „*Erstatning for personskade*“. Interessant er hans påvisning af, at invalidering i meget stor udstrækning ikke forringer den tilskadekomnes indtjeningssevne, idet langt den største del af de tilskadekomne efter tilskadekomsten har normal arbejdsindtægt; der tilkendes altså - ved mindre invaliditeter - erstatning for varigt tab af erhverv i tilfælde, hvor et sådant tab overhovedet ikke eksisterer. Derimod burde erstatningsniveauet — som i Danmark er lavt — forhøjes, hvor der virkelig er sket skade.

På *fællesnordisk* plan foregår nu en foreløbig udredning af spørgsmålene om *erstatning for tab af forsørger og erstatning for invaliditet*. Ahnfelt-Rønne's opfattelse, hvorefter en dræbt forsørgers uagtsomhed under hans arbejde eller under færdsel af sociale hensyn burde være irrelevant, har ikke vundet tilslutning i dansk retspraksis; der sker i disse tilfælde identifikation, men spørgsmålet drøftes stadig i litteraturen.

7. Almindelig erstatningsret

Den danske direktør for Københavns Brandforsikring *Knud Christensen* indledede i 1934 om emnet „*kræver Sikkerhedshensyn, at man begrænser Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring?*“ Idet han ud fra erfaringer fra ansvarsforsikringen var af den opfattelse, at erstatningsreglerne ikke i almindelighed virker præventivt, fandt han, at man ikke kunne op-

stille som hovedregel, at der skulle være begrænsninger i adgangen til at dække sig ved ansvarsforsikring.

Den norske forsikringsjurist, højesterettsadvokat, direktør *Dagfinn Dahl* var derimod af den opfattelse, „at hvis man tar erstatningsplikten vekk, vil gjennemsnittsborgerens trang til å handle aktsomt bli redusert, fordi han ikke lenger har den samme økonomiske interesse av å undlate å skade andres rettsgoder"; derfor „bør den forsikrede tvinges til å delta i skaden med en såpass stor del at erstatningspliktens preventive funksjon ikke vesentlig svekkes." Den danske professor *Henry Ussing* havde mest sympati for *Dagfinn Dahl's* standpunkt, men ville dog måske selv være tilbøjelig til at være mindre vidtgående i retning af at tillægge den almindelige erstatningsregel præventiv virkning end han. Den danske højesterets-sagfører *N. H. Bache* konkluderede ud fra praktiske forsikringsmæssige erfaringer i, at ansvarsforsikringen ikke har medført nogen sænkning af agtsomhedsniveauet.

Denne diskussion, hvor der fra forsikringside næsten gøres undskyldning for brugen af ansvarsforsikring over for tilhængere af erstatningsreglers præventive funktion, kan i dag virke noget forældet. På de senere juristmøder har erstatningsrettens funktioner og dens sammenhæng med forsikringsretten flere gange været drøftet på højt plan.

I 1948 indledede den danske professor, dr. jur. *Henry Ussing* (1886-1954) om det betydningsfulde emne „*Bør erstatning udenfor kontraktforhold kunne nedsættes under hensyn til graden af skadevolderens skyld og omstændighederne iøvrigt?*” *Ussing*, der flere gange har været nævnt som deltager i diskussionerne, blev i 1918 professor i obligationsret efter *Julius Lassen*. Hans talrige værker inden for dette fag, som stadig benyttes, vil i lange tider stå som et monument over hans store viden og praktiske indsigt. Også i fællesnordisk lovsamarbejde medvirkede han, bl. a. som formand for den danske gældsbevskommision og — som nedenfor nævnt - også på erstatningsrettens område.

Heller ikke behandlingen af dette emne er det muligt at redegøre for i dens helhed. *Ussing's* opfattelse gik ud på, at „gennemførelsen af den regel, at der altid skal svares fuld erstatning, (vil) slå mange alvorlige sår, der føles som uheldige ikke blot af den skadelidende selv, men også fra

et alment synspunkt." Ussing turde ikke „gå ind for den schweiziske løsning, der giver domstolene fri adgang til at lempe erstatningen efter culpa-reglen. Derimod er der efter mit skøn ikke væsentlige betæneligheder ved at give en snæver lempelsesregel. Nedsættelse af erstatningen bør kun tillades dels, hvor skadevolderen ikke er i stand til at udrede erstatningen og heller ikke kan ventes at blive det, dels hvor udredelsen af fuld erstatning i betragtning af hans kår og erhvervsmuligheder ville medføre en byrde, der var samfundsmæssigt betænkelig eller ganske urimeligt hård efter den almindelige opfattelse." Der nævnes endvidere som andre tilfælde, hvor der er grund til at lempe erstatningen, tilfælde, hvor genoprettelsen er sikret ad anden vej, f. eks. ved tab, der er dækket af skadeforsikring, og skader, der forårsages ved selskabelig omgang eller af personer, der hører til den skadelidendes husstand eller arbejder i hans tjeneste.

Korreferenten, den finske professor *Erik af Hällström* „*skulle vara beredd att ge domaren något större prövningrätt än inledaren*", og også den svenske revisionssekreterare, senere professor *Ivar Strahl*, Sverige, fandt, at der med forsikringsvæsenets udvikling „*kan vara skäl att överväga ganska långtgående begränsningar av skadeståndsskyldigheten.*" Den norske dr. jur. *Astrup Hoel* fremdrog ansvarsforsikringsretlige synspunkter og endte med at anbefale, „at denne sak ikke forhastes, men at man venter, indtil modningsprocessen er tilstrækkeligt langt fremskreden til at man har de fornødne forudsætninger for at nå tilfredsstillende resultater." Både den svenske professor *Ragnar Bergendal* og den danske professor *Stephan Hurwitz* mente, at erstatningsreglerne udøver en væsentlig præventiv funktion. Under diskussionen kom man ind på spørgsmålet om en kodifikation af erstatningsretten, og *Ussing* udtalte i sit slutindlæg, at han havde ladet sig „overbevise om, at der burde gøres et forsøg på at finde ud af, hvilke dele af erstatningsretten der egner sig til lovfæstelse."

På juristmødet i 1951 indledede den svenske professor, dr. jur. *Ivar Strahl* om emnet „*Skadestånd och försäkring*", og temaet var, „*i vad mån det är önskvärt att genom legislativa ordningar öka användningen av försäkring och minska användningen av skadestånd.*" Med udgangspunkt i sin nedennævnte i 1950 afgivne betænkning om nordisk lovgivning om

Republikkens president Urho Kekkonen modtager styrelsernes medlemmer på slottet i Helsingfors i 1957. Fra venstre ses professor Kaarlo Kaira, professor Ragnar Bergendal, højesterettsjustitiarius Sverre Grette og president Kekkonen.

erstatningsansvar drøfter han spørgsmålet „*om i vad mån det är motiverat att införa obligatoriska försäkringsanordningar för att bereda skadelidande ersättning*”, altså obligatorisk ansvarsforsikring; tanken herom forkastes dog bortset fra automobilskader o. l. under de nuværende forhold. Derimod findes oprettelsen af en hele befolkningen omfattende ulykkesforsikring at burde overvejes som et fremtidsmål.

Den norske korreferent, direktør *Dagfinn Dahl* var imod tanken om „å la en mere eller mindre sosialt betonet ulykkesforsikring tre i erstatningsrettens sted.” Den danske forsikringsjurist, højesteretssagfører *Henrik Bache* (søn af højesteretssagfører N. H. Bache) gav udtryk for, at en „forsikringsordning i modsætning til erstatningsreglerne vil indebære vidtrækkende muligheder for at opfylde de opgaver, som erstatningsreglerne nu prøver at opfylde.” Også den finske professor *Väinö Vihma* var imod obligatoriske forsikringer. Dr. jur. *Astrup Hoel*, Norge, gik ind

for en omstøbning og transformering af den nuværende ansvarsforsikring, men ikke nødvendigvis som obligatorisk. Under den fortsatte diskussion mødte Strahl tilslutning til opfattelsen af, at forholdene inden for erstatningsretten ikke for tiden er tilfredsstillende, men også modsigelse, navnlig med hensyn til spørgsmålet om en almindelig ulykkesforsikring.

På mødet i 1960 indledede den svenske justitieråd *Gösta Walin* om „*Några punkter i allmän skadeståndslag.*” Det var det nedenfor omtalte samarbejde om fælles erstatningsretlig lovgivning, foreløbig med hensyn til arbejdsgiveransvar og lempelse af ansattes ansvar samt børns og forældres erstatningspligt, som gav Walin anledning til at beklage, at spørgsmålet om en almindelig skadeserstatningslov var trådt i baggrunden. Det ville være ønskeligt, om man overvejede en almindelig erstatningslov og herunder spørgsmålet om at kombinere erstatningsretten med forsikringsretten. Walin gennemgår i sit oplæg de forskellige nordiske landes ret og de punkter, på hvilke der er trang til lovgivning, og opstiller som hovedpunkter i en almindelig erstatningslov bl. a. culpereglen, børns og sindsyges erstatningspligt, arbejdsgiveransvar, ansvar for fejl ved maskiner, lempelse af erstatningsansvar, omfanget af erstatning for personskade og begrænsning i retten til erstatning, når skadelidte har tegnet forsikring, eller i visse tilfælde, når han har undladt at tegne forsikring.

Korreferenten, den danske professor, dr. jur. *Bernhard Gomard* udtalte sig mod en almindelig lov om erstatning; erstatningsretten bør overhovedet ikke gøres til genstand for lovgivning, men det bør som hidtil være overladt domstolene at „udvikle, retouchere og akcentuere de overleverede regler.” Den svenske professor *Strahl* var i og for sig tilfreds med Walin's forslag, men fandt, at for meget var holdt uden for loven; i øvrigt var der i det store og hele tilslutning til forslaget om en almindelig erstatningslovgivning og til de af Walin opstillede principper.

Disse korte referater af indledningsforedragene og af nogle typiske diskussionsindlæg giver et indtryk af de problemer, som er under debat.

Erstatningsretten har i de senere år været genstand for *nordisk samarbejde*; allerede på et justitsministermøde i 1946 om fortsættelsen af det nordiske samarbejde på lovgivningens område var erstatning uden for kontraktsforhold, herunder statens og kommunernes ansvar for deres

tjenestemænds handlinger, et af de emner, der blev foreslået til undersøgelse.

Det blev overdraget den danske professor *Henry Ussing*, den norske høyesterettsadvokat *Erling Wikborg* og den svenske professor *Strahl* at tilvejebringe en oversigt over, hvilke emner der naturligt kunne inddrages under et nordisk lovsamarbejde, og at redegøre for retningslinierne i et sådant samarbejde. I deres i 1950 afgivne *betænkning* anbefalede de pågældende, at man først optog spørgsmålene om statens og kommunernes ansvar og om skade forvoldt ved brug af motorkøretøjer til overvejelse og derefter behandlede erstatningsretten i almindelighed.

De to førstnævnte spørgsmål er her behandlet under 1. og 2. I 1959 nedsattes i *Danmark, Finland, Norge og Sverige udvalg* med den opgave at overveje spørgsmålene om arbejdsgiverens erstatningsansvar for ansattes skadegørende handlinger (husbondansvaret), om lempelse af erstatningsansvaret for personer, der volder skade i andres tjeneste, samt om børns erstatningsansvar og forældres ansvar for børns skadegørende handlinger. I 1964 fremkom *fellesnor diske lovudkast* om arbejdsgiveres ansvar, indeholdende bl. a. — som foreslået af Ussing i 1948 - regler om lempelse af erstatningsansvar, såfremt det findes urimeligt tyngende.

I *Norge* er der ved den under 2. og 4. s. 139 og 145 nævnte lov af 13. juni 1969 givet nye regler om ansvar for børn og forældre, sindssyge og åndssvage, nødhandlinger samt for det offentlige og andre arbejdsgivere. Det *svenske* lovforslag, der er fremsat som proposition i foråret 1972, er et første skridt på vejen til en almindelig erstatningslov. Forslaget indeholder bl. a. regler om børns og sindssyges ansvar, om arbejdsgiveransvaret og arbejdstageransvaret og om det offentliges ansvar; forslaget indeholder tillige regler om lempelse af erstatningsansvar. I *Danmark* kan overvejelserne af lovgivning på erstatningsrettens område ikke afsluttes, før det er klart, hvilke resultater der kan forventes fra socialreformkommissionen, der for tiden beskæftiger sig med en revision af ulykkesforsikringsloven. Som det også er påpeget af den svenske justitieminister i propositionen, er der en betydningsfuld sammenhæng mellem den sociale og den private erstatningsret.

X

EMNER FRA EJENDOMSRET TEN

Medens de på obligationsrettens område førte forhandlinger, både for så vidt angår kontraktsretten og erstatningsretten, har været særdeles resultatrige, i visse henseender banebrydende, gælder dette ikke med hensyn til de ejendomsretlige emner, der har været forhandlet.

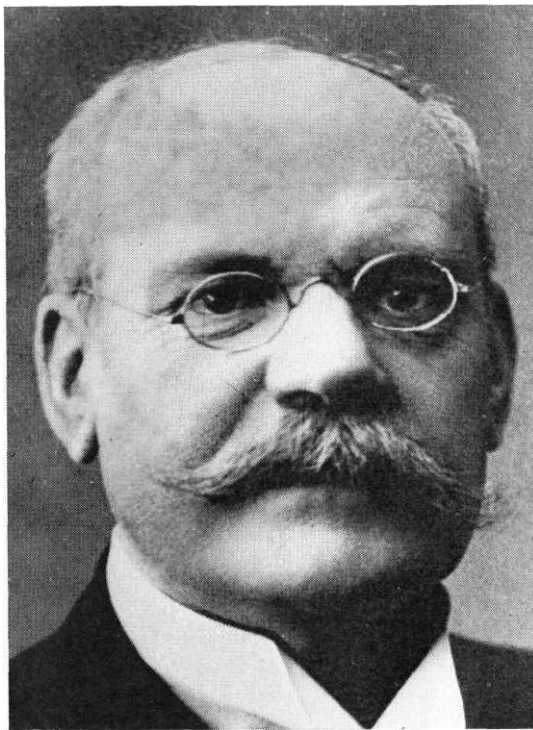
A. Tinglysning (inskrivning)

På juristmøderne i forrige århundrede blev spørgsmål i forbindelse med tinglysning (inskrivning) adskillige gange forhandlet. I 1872 indledede Sparre, juristmødernes ophavsmand, en diskussion om „*Några anmärkningar om den immobiliära sakrätten*“, i 1887 talte den norske professor Francis Hagerup om „*Bør grundbøgerne tillægges offentlig troværdighed?*“ og i 1896 den danske overretssagfører og dr. jur., senere højesterets-sagfører Ernst Møller (1860-1916) om „*Godtroenhedserhvervelser med Hensyn til fast Ejendom*“.

Sparre's foredrag i 1872 omhandlede et kontroversielt emne. På dette tidspunkt drøftedes i Sverige et i 1867 udarbejdet „*Förslag til Lag om inskrifning i fastighetsbok, hvilket för närvarande beror på Kungl. Majst. pröfning*“; det var forarbejdet til de svenske Lagfarts- og Inteckningsförrordningar af 16. juni 1875. Högsta Domstolen havde nogen tid før juristmødet frarådet regeringen at fremsætte et forslag, der stemte med Sparre's synspunkter. Den danske formand for mødet Krieger udtalte fra talerstolen efter Sparre's indledning, „at to Medlemmer af den svenske Højesteret, nemlig Carleson og Naumann, have havt den Opmærksomhed skriftlig at udtale deres Beklagelse over, at de meget imod deres Ønske ere forhindrede fra at deltage i disse Forhandlinger.“

Og i sine dagbøger skriver Krieger den 17. september 1872 herom følgende: „Olivecrona fortalte mig, hvorledes Sparre vel i en mindre Kreds

Professor, dr. jur. Francis Hagerup (1853-1921), formand for mødet i 1899. Hagerup var ikke blot en fremragende jurist og forfatter til talrige juridiske værker, men deltog også i politik, og unionsstriden med Sverige søgte han at løse ved forhandling.

af Indbydere fik et Udvalg sat til Spms. Opstilling, men aldrig sammenkaldte det og paa egen Haand afgjorde de to thematas Opstilling. Han troer fremdeles, at Sparre, hvis nogen af den svenske HR var kommen, vilde have begæret en Opinionsyttring til Fordel for hans Forslag."

Jeg har refereret dette lille træk, som vidner om nogen uenighed blandt svenske jurister, men i øvrigt har de på juristmøderne i forrige århundrede førte forhandlinger om registrering af rettigheder over fast ejendom nu kun retshistorisk interesse; de førte ikke til noget fællesnordisk lovgivningsinitiativ.

På juristmødet i 1931 genoptoges diskussionen om „Grundbogsvæsen"; her indledede den norske professor, dr. jur. *Adolf Undvik* (1886-1946) om emnet „*Bør det danske tinglysningsvesen efterlignes i de øvrige nordisk land?*" Han fandt det ønskeligt, at de nordiske lande havde ensartede

regler om tinglysning, og da den gældende norske tinglysningsordning led af forskellige mangler, burde den reformeres i alt væsentligt efter principperne i den nye danske tinglysningslov af 31. marts 1926, der var udarbejdet af professor *Frederik Vinding Kruse*.

Det af indlederen stillede spørgsmål blev fra norsk side besvaret bekræftende, hvorimod de finske og svenske diskussionsdeltagere var mere reserverede. Den 7. juni 1935 fik *Norge* en ny tinglysningslov, og også i *Sverige og Finland* er der siden ved tilføjelser til de ældre love sket ændringer i „inskrivnings“systemet. I *Island* er et i 1959 fremsat lovforslag, byggende i stor grad på den øvrige nordiske lovgivning, ikke blevet gennemført, og de materielle regler hviler stadig på Danske Lov 5 - 3-28 til 30 og en forordning fra 1833.

B. Begrænsninger i ejendomsretten

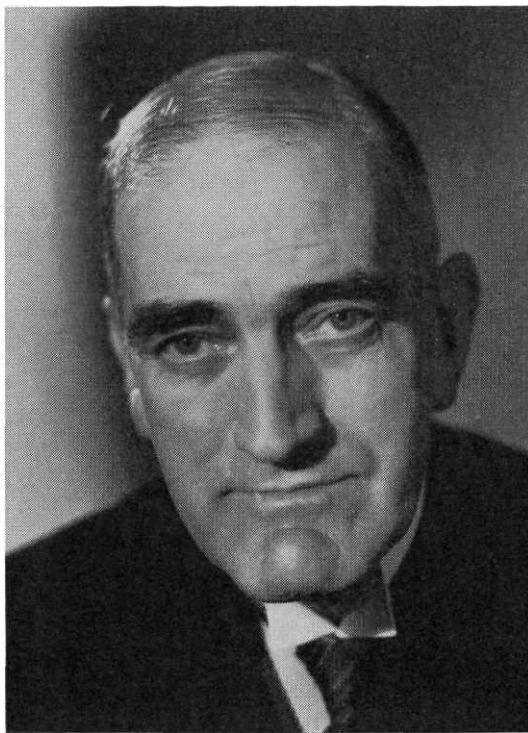
Om „*Nye tendenser i ekspropriationsretten*“ indledede den norske ekspropriationsretssagkyndige, høysterettsadvokat *Magne Schjødt* (1886-1968) som referent på juristmødet i 1957. De spørgsmål, der blev fremdraget, var særlig grænsen mellem ekspropriation og regulerende indgreb samt spørgsmålene om, hvad der kunne kræves erstattet, og erstatningsberegningen. *Magne Schjødt's* tanker er velkendte fra hans fremragende, også i Danmark ofte benyttede værker.

Korreferenten, den danske professor, dr. jur. *W. E. von Eyben's* ønske om en generel dansk ekspropriationslov er siden gået i opfyldelse, nemlig ved loven af 4. juni 1964 om fremgangsmåden ved ekspropriation af fast ejendom, som bl. a. indfører særlige taksationskommissioner, hvis afgørelser kan efterprøves af domstolene.

Det af den finske justitiekansleradjointen, senere justitierådet, jur. dr. *Eero Johannes Manner* på mødet i 1963 behandlede emne „*Allmänheten, friluftslivet och äganderätten*“ rejser store perspektiver med hensyn til offentlighedens adgang til naturen. Som fremhævet af indlederen er problemet særlig brændende i Danmark med dets store befolkningstæthed og beskedne areal.

Ved en *ny dansk naturfredningslov* af 18. juni 1969 er der givet almenheden en almindelig adgang til færdsel til fods ad veje i privatejede skove

Professor, dr. jur. Frederik Vinding Kruse (1880-1963) var skaberen af den danske tinglysningslov af 1926. Vinding Kruse udgav i sine senere år et udkast til en fælles nordisk lovbog. Rie Nissen foto.

og til ophold og badning også på privatejede strandbredder inden for 50 m fra beboelsesbygninger; denne bestemmelse har ikke vakt begejstring hos strandejere. Endvidere er der givet staten ret til at erhverve arealer bl. a. med henblik på at åbne adgang til at færdes og opholde sig i naturen, hvor dette er af væsentlig betydning for befolkningens friluftsliv. En beslægtet ordning findes i den *norske lov* af 19. juni 1970 om naturvern.

Og i 1969 indledede *E. J. Manner* om det i hele verden desværre så aktuelle emne „*Miljöförstöring som nationellt och internationellt rättsligt problem.*” Problemerne om forurening har i de sidste år påkaldt sig den allerstørste opmærksomhed. De er taget op i de Forenede Nationer, og også i de enkelte lande, bl. a. Danmark, hvor der nu er oprettet et særligt ministerium for forureningssager, arbejdes der med at træffe foranstaltninger herimod. Som fremhævet af *Manner* „*kan vi, juristerna av i dag*

i alla fall för vår ringa del åtminstone medverka till att man inom såväl lagstiftningen som lagskipningen undviker avgöranden, vilkas verkningar det i framtiden är svårt att reparera."

C. Vindikation

Til juristmødet i 1884 havde den danske kriminalretsassessor, senere højesteretsjustitiarius, dr. jur. *Niels Lassen* (1848-1923) indleveret en afhandling „*Hvorvidt bør Vindikationsretten med Hensyn til rørlige Ting udelukkes eller indskrænkes til Fordel for godtroende Erhververe?*” Da Niels Lassen var forhindret i at være til stede ved mødet, indledtes forhandlingerne i stedet af overretsassessor, senere højesteretsassessor *Øllgaard*.

Niels Lassen og *Øllgaard* gik ind for begrænsninger i den efter dansk og norsk ret som hovedregel gældende, fra romerretten stammende vindikationsret, der afviger fra svensk og finsk ret, hvor udviklingen i praksis kan siges at være resulteret i antagelsen af en almindeligt gældende, omend ikke undtagelsesfri eksstinktionsgrundsætning. Jeg skal ikke referere diskussionen herom, men nøjes med at citere den svenske ordførende *Berg's* slutningsord:

„ . . . hemställer jag, huruvida mötet skulle vilja såsom sin åsigt uttala, att de nu i de särskilda länderna gällande bestämmelserna angående vindikationsrätt till lösören böra underkastas revision samt att önskligt vore att öfverenstämmelse mellan dessa lagar dervid kunde åstadkommas.

Denna hemställan bifölls."

Det skulle vare mange år, før et *nordisk samarbejde* på dette område kom i gang.

Efter en henstilling af Nordisk Råd om at indlede et samarbejde med henblik på tilvejebringelse af ensartede regler om eksstinktiv erhvervelse af løsøre udpegede de nordiske justitsministre i 1959 *sagkyndige* „til at udarbejde en redegørelse vedrørende de gældende regler om det nævnte spørgsmål og til at afgive en udtalelse om, efter hvilke principielle retningslinier der eventuelt kunne tilvejebringes nordisk retsenhed på området." De sagkyndige var i Danmark professor, dr. jur. *W. E. von Eyben*, i Finland professor *Simo Zitting*, i Norge professor *Knut Kobberstad* og i

Sverige professor *Henrik Hessler*. Betænkningerne forelå i 1964 og derefter.

Den danske sagkyndige har i sin betænkning foreslået, at dansk ret ændres i retning af det finske og svenske standpunkt, altså således at den godtroende erhverver som principielt udgangspunkt får ret til at beholde tingene. Den norske delegerede har derimod fremsat et særligt forslag, der i hovedsagen bygger på den i Norge hidtil gældende ordning, som ikke har kunnet accepteres fra finsk og svensk side. Det danske forslag om en ændring af den gældende retstilstand har vakt modstand hos de danske erhvervsorganisationer, og noget lovforslag er endnu ikke fremsat. Der foregår fortsat forhandlinger mellem de nordiske justitsministerier om en ensartet lov om erhvervelse af løsøre i god tro.

Netop denne allerede i 1884 rejste sag må ses som *en prøvesten for nordisk lov samarbejde*; to retsopfattelser står over for hinanden, nogle lande må ændre standpunkt, for at den eftertragtede retsenhed kan opnås. Er dette muligt?

XI

EMNER FRA IMMATERIALRET TEN

Allerede på det første juristmøde i 1872 talte den norske overretsassessor, senere højesteretsassessor O. A. *Bachke*, en af indbyderne, „*Om den literære og kunstneriske Ejendomsret.*” Han havde stillet følgende forslag til *resolutioner*, som blev enstemmigt vedtaget:

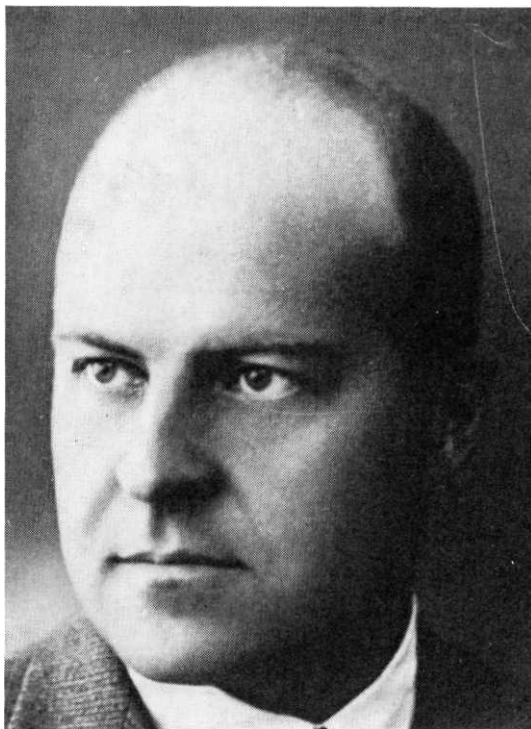
- „1. At den Retsbeskyttelse, som inden hvert af de nordiske Riger er tilstået Indlændingers Skrifter og Kunstværker, bør ved Lovgivning udvides til at gjælde ogsaa Skrifter og Kunstværker, hvortil Undersaatter af de to andre Riger have den literære og kunstneriske Ejendomsret;
2. at der i hvert af Landene bør tillægges Forfatterne en passende tidsbegrænset Beskyttelse mod Oversættelse af deres Skrifter;
3. at der ved den forestaaende Reform af den svenske og norske Lovgivning om den literære og kunstneriske Ejendomsret bør have for Øje at tilvejebringe den størst mulige Overensstemmelse mellem dem indbyrdes og med den danske; og
4. at denne Del af Retssystemet i den videnskabelige Behandling bør anskues under Synspunktet af en nordisk Fællesret og som Gjenstand for en fælles nordisk Jurisprudens.”

Dette initiativ blev nogle år senere med henblik på tiltrædelse af Bernerkonventionen af 1885 taget op af det danske Kirke- og Undervisningsministerium; medens der fra Sverige blev givet et afslående svar, blev der i 1892 af *norske og danske delegerede* udarbejdet overensstemmende *forslag* til lov om forfatterret og kunstnerret. I Norge udkom loven den 4. juli 1893 og i Danmark - efter nogen forsinkelse - en hermed i det væsentlige stemmende lov af 19. december 1902.

Samarbejdet er senere blevet genoptaget og udvidet.

I 1939 nedsattes der i Finland, Norge, Danmark og Sverige kommissioner om disse spørgsmål, og dette samarbejde har resulteret i *omtrent*

Professor Ragnar Knoph (1894-1938) var ikke blot en fremragende jurist - han beskæftigede sig bl. a. med den videnskabelige ejendomsret - men også en åndfuld taler.

enslydende love, alle af 1960 og 1961. Samarbejdet fortsættes med henblik på revision som følge af nye internationale vedtagelser.

I 1881 forhandlede det af den svenske vicehäradshövding G. Ribbing (1849-1942), senere hovrättsråd og häradshövding, foreslåede emne „*Om förutsättningarna för erhållande af öfverensstämmande patentlagar för de nordiska länderna.*” Ribbing gik ind for enslydende patentlove, bl. a. således at „*den, som i ett af de nordiska länderna erhållit patent på en uppfinning, skulle jemväl i de öfriga ega företrädesrätt till patent derpå.*”

Da flere diskussionsdeltagere udtalte sig imod vedtagelse af en resolution om sagen, kom en sådan ikke til afstemning.

Drøftelsen på juristmødet gav ikke dengang resultater. Men i 1949 blev der nedsat et fælles udvalg med den opgave at foretage en forberedende undersøgelse af mulighederne for *et nordisk patentfællesskab*. Samarbejdet resulterede - efter at sagen havde været behandlet i Nordisk Råd - i en

betænkning af 1963 og gennemførelsen i 1967 af *nye patentlove* i Finland, Norge, Sverige og Danmark, hvori muligheden for nordisk fællesskab med hensyn til patenter er holdt åben.

De fælleslove, der nu er tilvejebragt om ophavsret og patentret, har således ikke deres udspring i drøftelserne på juristmøderne. I forrige århundrede var tiden åbenbart endnu ikke moden hertil, men det er i dag vanskeligt at se, hvilke grunde der kunne motivere, at sagen ikke allerede dengang blev taget op til overvejelse.

En oplevelse for deltagerne i juristmødet i 1925 må det have været at overvære diskussionen om den norske professor *Ragnar Knoph's* indledning til emnet „*Den videnskabelige eiendomsrett*“. Knoph (1894-1938) var en strålende personlighed, for hvem alle tilhørere måtte falde; hans værker, som omfatter talrige emner inden for åndsretten og formueretten, vidner ikke alene om fremragende videnskabelige evner, men også om en elegant og åndfuld fremstillingsmåde, som er de færreste jurister givet.

Knoph's tanker gik ud på, at den videnskabelige ejendomsret faldt uden for den beskyttelse, som indeholdes i på den ene side forfatter- og kunstnerretten, på den anden side patentretten, som kun beskytter opfindelser, ikke „opdagelsen av en ny planet, eller en ny lov om arvelighet eller om verdensaltets sammenheng.“ Spørgsmålet var dengang taget op af Folkenes Forbund, og Knoph's forslag gik ud på, at den videnskabelige opdager skulle have en ret til belønning af offentlige fond, der var skabt i dette øjemed.

Den danske korreferent, professor *Fr. Vinding Kruse* foreslog spørgsmålet taget op til praktisk behandling i forbindelse med en fællesnordisk patentlovgivning, og hertil sluttede den svenske professor *Eberstein* sig. Den norske professor *Fredrik Stang* så gerne begge forsøg gjort, men gjorde opmærksom på, „at det bare er utbytte av det naturvidenskabelige arbeide de tænker paa. Hele den humanistiske forskning ligger utenfor deres tankegang, men den ligger indenfor min.“

Videnskabsmænds kår er i dag væsentlig forbedret i forhold til 1925, bl. a. netop ved tilvejebringelsen af fonds, der uddeler priser for opdagelser. Men de af Knoph fremdragne grundlæggende problemer er ikke løst.

I 1934 indledede professor *Knoph* om „*Rettsbeskyttelsen for bedriftshemmeligheder*“, både med hensyn til funktionærers pligt til at respektere hemmeligheder og om konkurrenters udnyttelse af bedriftshemmeligheder, den egentlige „industrispionage“.

Også dette spørgsmål er nu taget op, nemlig i forbindelse med *lovgivningen om illoyal konkurrence*. Herom har der været nedsat komitéer i *Finland, Norge, Sverige og Danmark*; i 1966 er udarbejdet fællesnordiske *lovudkast*, hvori er foreslået regler om forbud mod at skaffe sig kundskab til eller rådighed over erhvervshemmeligheder og mod ansattes ubeføjede viderebringelse eller benyttelse af sådanne hemmeligheder. I *Danmark* har straffelovrådet i sin betænkning fra januar 1971 om privatlivets fred, jfr. nærmere nedenfor i afsnit XIII s. 174, foreslået, at der i forbindelse med den lovgivning, der i øvrigt bør gennemføres til sikring af privatlivets fred, foretages en ændring af konkurrenceloven svarende i det væsentlige til det ikke gennemførte lovudkast, se nu lov af 29. marts 1972.

Den norske universitetslektor *Birger Stuevold Lassen* indledede i 1966 om „*Know how — noen aktuelle rettsspørsmål*“. De problemer, som her blev fremdraget og diskuteret, vedrører de tilfælde, hvor indehaveren af en teknisk viden ved kontrakt overlader denne viden til en anden. Hele denne problemkreds er så ny, at der endnu vanskeligt kan opstilles faste regler herom.

Immaterialretlige spørgsmål har bortset herfra i de senere år ikke været drøftet på juristmøderne, men på de af *de nordiske foreninger for industriel retsbeskyttelse (NIR)* afholdte møder.

XII

EMNER FRA PERSON-, FAMILIE- OG ARVERET

A. Personret

Myndighedsreglerne blev behandlet i 1881 i en afhandling af den norske højesteretsadvokat *. Bergh*, en af de oprindelige indbydere, hvis emne, der blev refereret af professor *Aubert*, bar titlen: „*Om Myndighedsreglerne og Afændring heri*“, og i 1884 af den danske professor, dr. jur. *. H. Deuntzer*, jfr. om denne afsnit XV s. 191.

Myndighedsalderen var dengang i Sverige og Norge 21 år, men i Danmark indtrådte fuldmyndighed først ved det 25. år, og bl. a. foresloges denne høje myndighedsalder - som dog kunne fraviges ved bevilling - nedsat.

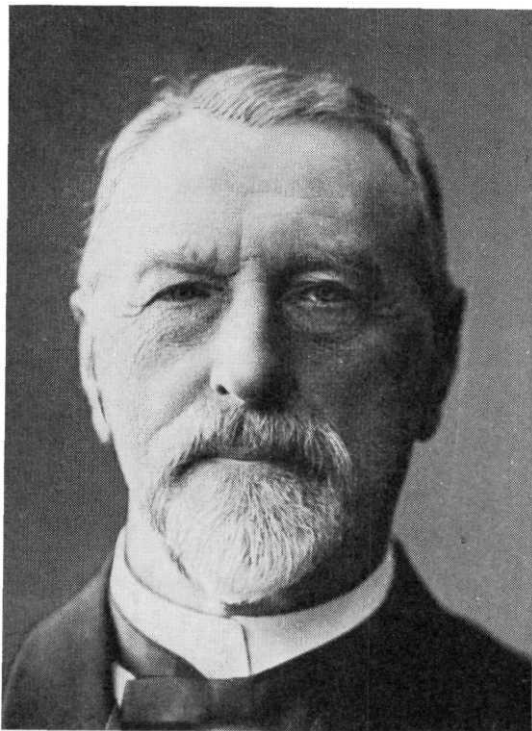
Der skulle gå mange år, før dette skete, nemlig ved den danske myndighedslov af 30. juni 1922, der ligesom tilsvarende *fællesnordiske love* er udarbejdet af den nedenfor omtalte familieretskommission af 1910. Også andre af de på juristmødet diskutererede spørgsmål, bl. a. om 15-åriges ret til at råde over selverhverv, har uden tvivl haft betydning for familieretskommissionens overvejelser.

B. Familieret

På det første juristmøde i 1872 indledede den norske professor *Aschehoug* „*Om Formueforholdet mellem Ægtefæller*“ og havde udarbejdet et lovudkast herom, hvis formål var at forbedre den gifte kvindes formueretlige stilling. Diskussionen fortsattes på mødet i 1875, hvor den svenske professor *Victor Nordling* (1832-98) fra Uppsala indledte „*Om makars egenomsrätt.*“

Kvindesagen var dengang i sin vorden; i Danmark, Norge og Sverige træder omtrent samtidig tre forfatterinder frem i kampen for valgret, adgang til erhverv etc, nemlig i Danmark *Matilde Fibiger* (1850), i Norge *Camilla Collett* (1855) og i Sverige *Fredrika Bremer* (1865), og det første

Professor i strafferet og strafferetspleje Carl Goos (1835-1917) var en af det 19. århundredes betydeligste danske jurister. I 1880 blev han valgt ind i folketinget og opnåede at blive både kultus- og justitsminister. Han var formand for juristmødet i København 1902.

kvindesamfund blev stiftet i Danmark i 1871. Det af norske og svenske jurister tagne initiativ - som bl. a. kraftigt støttedes af den danske professor *Goos* - skulle snart bære frugt. Ved en svensk forordning af 11. december 1874, ved en norsk lov af 29. juni 1888 og ved danske love af 7. maj 1880 om hustruens rådighed over selverhverv og - med den norske lov som forbillede - af 7. april 1899 fik bestræbelserne for den gifte kvindes økonomiske frigørelse delvis — men også kun delvis — medhold.

Det *nordiske lov samarbejde*, der var indledet på obligationsrettens område, blev i 1910 udvidet til familieretten. Der nedsattes i Norge, Sverige og Danmark komitéer, i hvilke fremtrædende mænd fra juristmøderne havde sæde: *Westring* og *Ekeberg* fra Sverige, *Viggo Bentzon* fra Danmark. Disse kommissioner afleverede i 1913, 1918 og 1921 *udkast til love* om ægteskabs indgåelse og opløsning, om adoption, om ægteskabets retsvirkninger og om umyndighed, hvilke love i delvis overensstemmende

skikkelse gennemførtes i de følgende år. På grund af afbrydelsen af juristmøderne blev disse lovarbejder ikke drøftet på møderne.

I de senere år har nye problemer trængt sig på.

På juristmødet i 1948 indledede den finske jur. dr., universitetsadjunkt, senere professor *Ilmari Melander* „*Om utomäktenskapliga barns rättsliga ställning*“; i hans oplæg diskuteredes spørgsmål om „pater est“-reglen, om faderskab eller bidragspligt, om underholdspligtens omfang, om arveret og om insemination.

Sagen blev derefter taget op på *fællesnordisk grundlag*, idet der i 1949-50 i Finland, Norge, Sverige og Danmark nedsattes kommissioner med den opgave at overveje spørgsmålet om en overensstemmende lovgivning om børn uden for ægteskab, eventuelt visse spørgsmål om ægtebørn. I 1955 afgav kommissionerne betænkning, og i det væsentlige ensartede regler er gennemført i Norge og Danmark henholdsvis i 1956 og 1960, i Finland - for så vidt angår ægtebørn - i 1957 og i Sverige i 1969. I Finland er en ny lovgivning om børn uden for ægteskab under forberedelse.

I 1951 fortsattes drøftelsen af emnet „*Insemination*“ med den danske professor, dr. jur. O. A. *Borum*, fremtrædende i lige grad på familierettens som på selskabsrettens område og formand for den danske kommission om børn uden for ægteskab, som indleder.

Anledningen hertil var et i 1948 påbegyndt *nordisk samarbejde* angående spørgsmålet om en særlig lovgivning om kunstig befrugtning. Et i Danmark i 1948 nedsat udvalg, hvis formand var professor Borum, havde indledet forhandlinger med tilsvarende udvalg i Finland, Norge og Sverige og afgav i 1953 betænkning, indeholdende fællesnordiske lovudkast. Der er ikke gennemført nogen lovgivning.

I de følgende år blev behandlet tre vigtige emner fra ægteskabsretten.

Den svenske advokat *Sigrid Beckman* indledede i 1954 om emnet „*Behövs ändringar i gällande regler om äkta makars förmögenhetsförhållanden?*“ Indlederen fremhævede som de vigtigste mangler ved svensk ret særlig ligedelingen, både ved dødsfald og ved separation og skilsmisse, og fore-

slog i stedet indført skævdelingsadgang, regler om udtagesret efter et behovsprincip, udvidelse af bestemmelserne om indskrænkning i en ægtefælles rådighed samt sikring af især hustruens ret til andel i fællesopsparingen. Under debatten vandt indlederens synspunkter tilslutning, og der var enighed om, at tiden nu var inde til at overveje ændringer i den nordiske ægteskabslovgivning, men at der kun kunne blive tale om ændringer på visse punkter, idet den gældende legale formueordnings principper var rigtige.

På mødet i 1957 indledede den finske advokat *Helvi Sipilä* om „*Bör lagstiftningen om äktenskapsskillnad reformeras?*” Indlederens udgangspunkt var, „*att äktenskapets bestånd är ur samhällets synpunkt den väsentligaste målsättningen. Att sträva därhän bör sålunda vara även lagstiftningens syftemål.*” Hun kritiserede, at de nordiske landes skilsmisellovgivning kun i ringe grad åbnede mulighed for ved vurderingen af, om separation eller skilsmisse kan gives, at tage hensynet til børnene i betragtning, og at de gældende regler om mægling var utilstrækkelige; i denne forbindelse blev der stillet forslag om udbygning af mæglingsinstituttet og om etablering af familierådgivningsvirksomhed.

Ligeledes på mødet i 1957 talte den svenske justitierådet *Gösta Walin*, formand for den nedenfor nævnte svenske komité om ægteskabslovgivningen, om „*Efterlevande makes rättsställning*” og gik ind for en forbedring af den efterlevende ægtefælles retsstilling. Dette spørgsmål var særlig aktuelt i Sverige, hvor uskiftet bo ikke kendes; Walin ville ikke gå så vidt som at foreslå uskiftet bo indført i Sverige og Finland, men foreslog forskellige reformer.

Efter anbefaling af *Nordisk Råd* blev der i 1957 nedsat *udvalg i Finland, Island, Norge, Sverige og Danmark* med den opgave at overveje spørgsmålet om ændring af de gældende regler om ægteskabs indgåelse og opløsning og om ægteskabets retsvirkninger samt dertil knyttede spørgsmål og sikre, at ensartetheden i de nordiske landes ægteskabslovgivning oprettholdes og udbygges.

De nedsatte udvalg har siden afgivet betænkninger, og der er i 1969 i Danmark, Finland, Norge og Sverige gennemført *ny lovgivning* om

ægteskabs indgåelse og opløsning. De foretagne ændringer er ikke radikale, de vedrører nedsættelse af ægteskabsalderen, afskaffelse af visse ægteskabshindringer og lettere adgang til separation og skilsmisse m. m. De af advokat *Sipilä* fremførte synspunkter har - efter nogles mening desværre — ikke i større udstrækning præget lovene.

I Norge er der desuden i 1970 sket visse mindre ændringer i loven om ægtefællers formueforhold.

I Danmark, Finland, Norge og Sverige er der i 1969-71 nedsat *udvalg til at arbejde videre* med revisionen af ægteskabslovgivningen, således at denne kommer til at stemme med, hvad der formodes at svare til de ændrede samfundsforhold. Forhåbentlig vil der ikke herved ske brud på den nordiske retsenhed.

I 1963 indledede den islandske professor *Ármann Snævarr* om „*Forældremyndighed og samkvemsret*“ og behandlede herunder problemerne om samkvemsrettens fastsættelse, dens indhold og udøvelse samt dens gennemførelse ved tvangsmidler. Endvidere berørtes spørgsmålet om samkvemsret for faderen til et barn udenfor ægteskab.

I Danmark er nu ved lov af 4. juni 1969 givet nye regler om *samkvemsret*, bl. a. således, at denne ret kan fuldbyrdes af fogeden enten ved anvendelse af dagbøder eller ved umiddelbar magtanvendelse. Under særlige omstændigheder kan der tillægges faderen til et barn udenfor ægteskab samkvemsret.

C. Arveret

Arveretlige spørgsmål har i dette århundrede — udover de under B nævnte drøftelser af den efterlevende ægtefælles retsstilling - kun været behandlet en enkelt gang, nemlig i 1922, da den norske professor *Ragnar Knoph* indledede om „*Intestatarverettens begrænsning*“. Der var blandt diskussionsdeltagerne, herunder den unge danske sekretær i Justitsministeriet, senere professor O. A. *Borum*, enighed om, at slægtsbegrebet i nutiden var afsvækket, og at intestatarven derfor burde begrænses, men det ansås dengang for uigennemførligt at gå så langt som at afskaffe *fætres og kusiners arveret*.

Allerede i 1928 blev disse slægtnings arveret imidlertid afskaffet i Sverige og i 1949 i Island. Danmark er i 1963 — efter at arvelovgivningen har været behandlet på fællesnordisk grundlag - gået samme vej, og dette gælder også i Finland i 1965. I Norge opretholdtes i 1937 arveretten for fætre og kusiner, men ikke for deres afkom, og denne grænse er opretholdt i den nye arvelov af 3. marts 1972.

XIII

EMNER FRA KRIMINALRETTE

De på nordiske juristmøder i ældre tid behandlede emner af kriminalretlig art er for de flestes vedkommende i dag af mindre interesse, og kun nogle få af dem vil derfor blive fremdraget.

Betingede straffedomme blev første gang indført ved lov i Boston i 1878 og i Europa som de første lande i England i 1887 og Belgien i 1888; i de følgende år drøftedes emnet på juristmøder i alle lande. På mødet i 1890 talte den norske professor *Francis Hagerup* som tilhænger heraf „*Om betingede Straffedomme*“, og da diskussionen, under hvilken mange tog ordet, ikke nåede til afslutning, blev emnet udsat til videre behandling på det næste møde. På dette, som fandt sted i 1896, indledede den norske cand. jur. *A. Urbye* (1869-1955), senere dr. jur., konst, professor, amtmand, sorenskriver og gesandt, en kort tid minister, „*Om betinget Domfældelse*.“

Den danske professor *Goos* mente, at man burde vente og se, hvad erfaringen ville vise; den svenske professor i strafferet *Hagströmer* var i 1890 „*böjd för att betvivla, att den överhufvud förtjenar att införlifvas i vår rätt*“, men turde i 1896 ikke ubetinget opponere mod instituttet.

Allerede i 1894 var betingede straffedomme blevet indført i Norge; i Danmark og Sverige gik der endnu nogle år, nemlig til henholdsvis 1905 og 1906.

I de nordiske lande sluttede man sig til det belgiske system, hvorefter det var straffens fuldbyrdelse - ikke som i England og USA selve straffedommen - der blev udsat.

Et andet, langt senere behandlet emne har tiden indhentet med stormskridt. I 1934 indledede den svenske statsrådet, president i Hovrätten över Skåne och Blekinge jur. dr. *Karl Schlyter* (1879-1959) om „*Den straffrättsliga behandlingen av fosterfördrivning*“, idet han gik ind for adgang

Statsråd og president i Hovrätten över Skåne och Blekinge, jur. dr. Karl Schlyter (1879-1959). På det 16. juristmøde i Oslo 1934 indledte han en diskussion om den strafferetlige behandling af fosterfordrivelse, der fik stor betydning for de følgende års lovgivning herom.

til svangerskabsafbrydelse i visse tilfælde af etiske, eugeniske og sociale grunde og for formildelse af straffebestemmelserne herom. Han sluttede debatten således:

„Jag har inte ett ögonblick trott, att jag i en samling jurister år 1934 skulle kunna vinna majoritet för en uppfattning, som gick i en annan riktning än den hävdvunna på detta område. Men jag menar, att den omständigheten icke får avhålla från att någon gång även bland svenska jurister säga ett första ord i denna fråga. Den kommer med naturnödvändighet att tränga sig fram till en lösning, och då torde jag för min del icke komma att ångra vad jag sagt 1934.“

Der er efter den tid i de nordiske lande gennemført love om adgang til svangerskabsafbrydelse; allerede den svenske lov af 17. juni 1938 fulgte Schlyter's tanker. Senest har spørgsmålet været behandlet på fællesnordisk basis; og der er i Danmark den 24. marts 1970 vedtaget en ny lov, som udvider indikationerne for legal svangerskabsafbrydelse og afskaffer straf-

ansvaret for den gravide kvinde for illegal svangerskabsafbrydelse. Også i Finland er der i 1970 gennemført en ny lov. I Sverige har en i 1965 nedsat abortkommitté i 1971 fremlagt forslag til ny lovgivning på dette område. I Norge ventes nu fremsat forslag om ændring af fremgangsmåden ved ansøgninger om tilladelse til svangerskabsafbrydelse efter den gældende lov af 11. november 1960; der er fra flere sider rejst krav om liberalisering af vilkårene herfor, men noget forslag herom foreligger ikke.

I 1937 indledede den finske professor i strafferet *Brynolf Honkasalo* om emnet „*Nulla poena sine lege*” I en udførlig afhandling gennemgås doktrinen historie siden oplysningstiden, de moderne diktaturstaters straffelovgivnings stilling hertil og anvendelsen af analogi i nyere strafferet. Indlederen udtalte, at der er tegn, der tyder på, at princippet er ved at miste betydning som garanti for den individuelle frihed, men større betydning har en på et højt niveau stående uafhængig dommerstand og procesretlige garantier. Men om, at princippet ikke kunne forlades, var der enighed under debatten.

I de senere år har strafferetlige emner kun i begrænset omfang stået på juristmødernes dagsorden. Grunden hertil er formentlig, at drøftelser af disse emner nu foregår på *de nordiske kriminalistforeninger's* møder.

Der er på området indledet et praktisk fællesnordisk arbejde, idet der i 1960 — efter nogle tilløb hertil - er nedsat *en permanent nordisk strafferechtskomité* med den opgave at „behandle spørgsmål om ensartet nordisk lovgivning på strafferettens område og at drøfte andre kriminalpolitiske spørgsmål af principiel karakter og fællesnordisk interesse.” Forskellene mellem de nordiske lande vil dog vanskeliggøre en helt ensartet lovgivning.¹ Strafferetskomitéen har indtil nu afgivet betænkninger om konfiskation, forældelse og prøveløsladelse.

I 1954 indledede den danske professor, dr. jur. *Stephan Hurwitz*, fremtrædende både på retsplejens og kriminalrettens område, fra 1955 til 1971 Danmarks første Folketingets ombudsmand, om *Konfiskation som følge*

1. Jfr. herom professor, dr. jur. *Knud Waaben*: Retssammenligning og retsfællesskab i nordisk strafferet (Svensk Juristtidning 1969 s. 102 ff).

af lovovertrædelse" og udtalte bl. a., „at en fællesnordisk lovgivning på dette område er mulig og ønskelig". Dette emne er senere taget op af det danske i 1960 nedsatte Straffelovråd, for hvilket Hurwitz er formand, og da rådet var opmærksom på det ønskelige i, at der så vidt muligt tilvejebringes ensartet lovgivning om konfiskation, samarbejdede man med den nordiske strafferetskomité. Der blev i 1963 afgivet betænkning, og en dansk lov herom er gennemført i 1965.

Denne lov bygger i vidt omfang på de af Hurwitz i 1954 udtalte tanker. Bl. a. er alle særlovgivningens regler om konfiskation erstattet af generelle lovbestemmelser, der gives almindelige regler om konfiskation af udbyttet ved en strafbar handling og af genstande, og det udtales udtrykkeligt, at trediemands rettigheder over konfiskationsobjektet kun bortfalder efter rettens bestemmelse.

I Sverige er der i 1968 foretaget en gennemgribende ændring af reglerne om konfiskation, og i Norge har straffelovrådet i 1970 afgivet indstilling, som for tiden er under overvejelse.

Den norske strafferetslærde professor Johs. Andenæs indledede i 1960 om emnet „*Forsett og rettsvillfarelse i strafferetten.*" Emnet var foreslået fra svensk side, idet man arbejdede med en fuldstændig omstøbning af straffeloven, herunder spørgsmålet om lovfæstning af principperne i straffelovens almindelige del. Spørgsmålet gav anledning til en livlig udveksling af meninger mellem Nordens straffelærde.

Et aktuelt spørgsmål blev diskuteret første gang i 1960, da den islandske professor Gunnar Thoroddsen indledede om „*Privatlivets fred.*". Drøftelsen blev genoptaget i 1966, hvor den svenske professor Kurt Grönfors indledede om „*Personlighetskyddet och massmedia.*". Diskussionen drejede sig om privatlivets fred og de problemer, som den tekniske udvikling rejser. Man beskæftigede sig endvidere med sanktionsproblemerne i forbindelse med beskyttelsen af privatlivets fred og den retspolitiske afvejning af hensynet til på den ene side det enkelte individ og på den anden side massemediernes. Diskussionsdeltagerne var stort set enige om, at den eksisterende beskyttelse ikke var tilstrækkelig, men der var ikke enighed om, hvorvidt et effektivere værn for personligheden bedst kunne skabes gennem lovgivning eller ved et udenretsligt normsystem.

Medens *Norge* i 1958 har gennemført nye straffebestemmelser, der yder beskyttelse mod forskellige former for hemmelig aflytning, behandles problemerne omkring en udvidet beskyttelse af privatlivet mod de farer, som fremkomsten af det såkaldte spionudstyr - bl. a. aflytningsapparater og minifotoudstyr - har skabt, for tiden både i Sverige og Danmark.

I *Sverige* har Integritetsskyddskommittén i september 1970 afgivet en delbetænkning om „*Skydd mot avlyssning*“, og i *Danmark* har straffelovrådet i en betænkning fra januar 1971 om privatlivets fred foreslået en udvidet beskyttelse af personligheden dels gennem nye straffebestemmelser, rettet bl. a. mod udspionering ved aflytning og fotografering, dels gennem en udbygning af de erstatningsretlige regler på området. En ny lovgivning kan forventes på grundlag af de nævnte betænkninger, se nu i Danmark lov af 29. marts 1972.

XIV

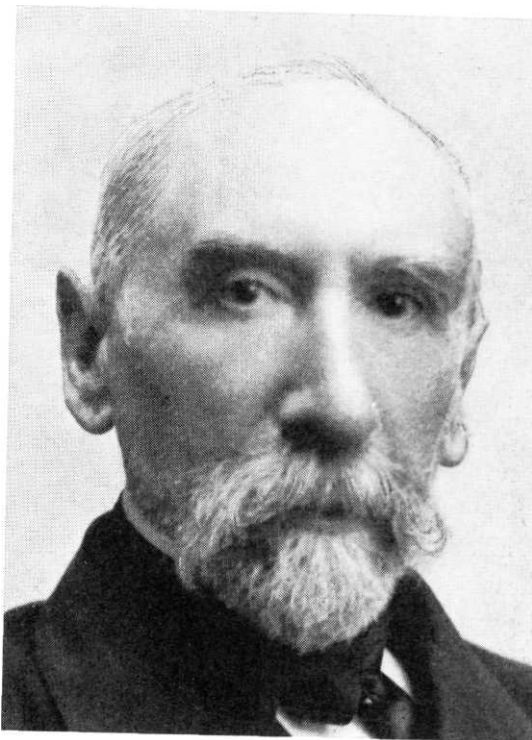
EMNER FRA RETSPLEJEN

Drøftelser af procesretlige problemer har fra juristmødernes begyndelse for 100 år siden spillet en betydelig rolle, og dette gælder stadig.

I 1872 var problemerne om en reform af retsplejen aktuelle både i Danmark og Norge, jfr. den i afsnit II refererede indbydelse til det første juristmøde.

Danskeren *Hother Hage*, nævnt blandt de oprindelige indbydere, havde allerede i 1847 i sin bog „*De faste Statsdommere og Edsvorneretten*” taget til orde for indførelse af jury, anklageproces samt mundtlighed og offentlighed til erstatning for den hemmelige inkvisitionsproces, og Grundloven af 1849 indeholdt en af Krieger foreslået bestemmelse om indførelse af nævninger og endvidere om offentlighed og mundtlighed i hele retsplejen, foreslået af digteren og præsten *N. F. S. Grundtvig*. I de følgende årtier fremkom lovforslag om ændring af strafferetsplejen, som dog ikke blev gennemført. I 1867 foreslog *Klein*, også blandt de oprindelige indbydere, at der overvejedes en samlet reform, omfattende også den civile retspleje, og der nedsattes året efter en proceskommission, hvis formand blev *Krieger*, og af hvilken *Hage* samt professorerne *Nellemann* og *Goos* var medlemmer. Kommissionens forslag forelå i 1877, men blev stillet i bero under den politiske kamp mellem Højre og Venstre. I 1892 blev der nedsat en ny kommission med *Klein* som formand, og først i 1916 lykkedes det at gennemføre retsplejereformen.

Johannes Nellemann (1831—1906) er allerede nævnt som en af ophavsmændene til juristmøderne; det var ham, der havde drøftet sagen med svenskeren *Sparre*, og som i sin egenskab af formand for den første danske styrelse holdt velkomsttalen på det første juristmøde. Han blev i 1859 professor i retshistorie og proces og har i sidstnævnte fag skrevet bøger, som stadig er af værdi. I proceskommissionen var han den ledende i arbejdet med at reformere den borgerlige retspleje, således at den skrift-

Professor, dr. jur. Johannes Nellemann (1831-1906), forkæmper for mundtlig retspleje, havde været formand for den danske styrelse ved det første nordiske juristmøde. Fra 1875 var han justitsminister og var som sådan juridisk ansvarlig for Estrupregeringens provisoriske love.

lige proces afløstes af en mundtlig procesform, og udarbejdede udkast til lov herom.

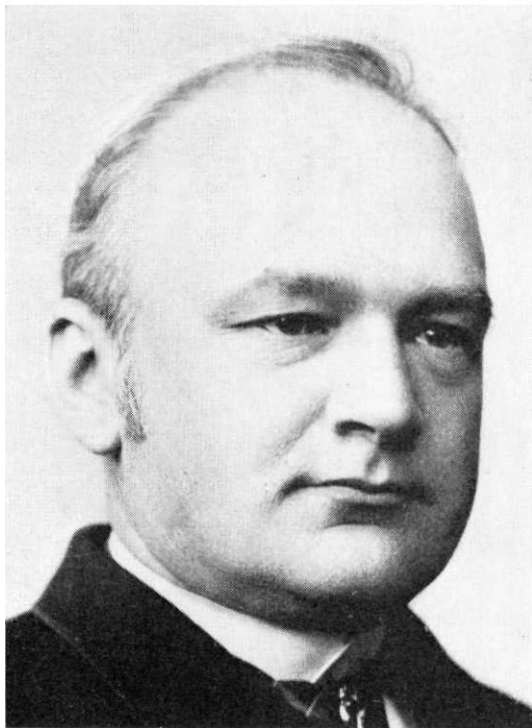
I 1875 blev Nellemann justitsminister i det af Estrup dannede Højreministerium, som snart skulle komme i konflikt med Folketingets Venstreflertal; han var en fortrinlig administrator af Justitsministeriet og havde også betydelig indflydelse på ledelsen af landets udenrigspolitik. Fra 1884 regerede Estrup ved hjælp af provisoriske finanslove og andre provisoriske love, som ikke blev forelagt Folketinget. Nellemann udarbejdede i sin egenskab af justitsminister forestillingerne til kongen om de provisoriske finanslove og bar det formelle ansvar for provisoriske straffe- og presselove m. v. I det hele måtte Nellemann med sin store juridiske autoritet udadtil stå som regeringens garant for provisorielovgivningens juridiske berettigelse. Men det kan være tvivlsomt, i hvilket omfang han fandt den førte politik betimelig; allerede fra 1890 var han med til at søge forlig med Venstre, og han gik i 1894 over i det mere forhandlingsvillige Højremini-

Profesør Goos som Arbejdervæn.

Den lærde Mand ved Strifter vil lindre Folkets Nød, Hun hedder Revolutionen, hun fører Dommerførd,
 Dog kan han ej bortmane Subinden blodig rød, Hun visseilig vil sejre, hun er os ganske nær.

I 1880 blev Carl Goos valgt som folketingsmand i Københavns 5. kreds. Det vakte en vis opsigt, at en professor og højremand blev valgt i en typisk arbejderkreds, og det satiriske blad „Ravnen” viste sin skepsis ved straks efter valget at bringe denne tegning af den efter bladets mening for stuelærde arbejdervæn. „Ravnen” den 17. oktober 1880.

Professor, senere riksadvokat Bernhard Getz (1850-1901). Særlig kendt er Getz's arbejde med at reformere lovgivningen vedrørende strafferetsplejen, således at juryinstitutionen indførtes i Norge.

sterium Reedtz-Thott. I 1896 af gik Nellemann som justitsminister og blev nationalbankdirektør. Det var vel oprindelig håbet om at kunne gennemføre retsplejereformen, der lokkede ham ind i politik, men dette lykkedes ikke for ham, og som medansvarlig for den provisoriske lovgivning pådrog han sig megen uvilje.

Carl Goos (1835-1917), der flere gange tidligere har været omtalt, bl. a. som formand for mødet i 1902, var for strafferetsplejens vedkommende hovedforfatteren i proceskommissionen af 1868; han var en begejstret tilhænger af nævningeinstitutionen. Som professor i strafferet og strafferetspleje nævnes han som det 19. århundredes betydeligste danske jurist efter Ørsted. Goos blev i 1880 folketingsmand, valgt i arbejderkredsen Nørrebro; han var højremand, men hans synspunkter var en blanding af politisk konservatisme og social forståelse, og han beskæftigede sig med problemerne om arbejderstandens materielle og åndelige kår. Han var i peri-

oder kultusminister og justitsminister og opnåede som landstingsmand og ordfører for udvalget herom i 1916 at opleve retsplejereformens endelige vedtagelse.

Også i *Norge* var der tidligt bestræbelser i gang for at reformere strafferechtsplejen. I 1845 bevilgede Stortinget stipendier til to unge jurister, *Aubert* og *Munch Ræder*, for at de kunne berejse Europa og Amerika og studere *juryinstitutionen*. Efter hjemkomsten udsendte de to stipendiater bøger, hvori det anbefaledes at indføre nævninger i Norge, og disse bøger fik betydning for sagens videre gang. Allerede i 1857 vedtog Stortinget en ny straffeprocesslov, som indførte jury, men sanktion blev nægtet, og et i 1863 af Odelstinget vedtaget lovforslag blev henlagt af Lagtinget.

I 1882 nedsattes *Jurykommissionen*, som gik ind for at indføre juryer. Dennes indstilling blev på mange punkter kritiseret af *Bernhard Getz* (1850—1901), allerede fra 1876 professor i process og strafferet, 1879 dr. jur. h.c. ved Københavns Universitet. Getz var tilhænger af lægmænds medvirken i retsplejen, men mente, at „deltagelsen må på ethvert punkt helst blott være en deltagelse og ikke som i juryen et absolut herredømme over en del av saken.“ Der blev da i 1885 nedsat en komité, for hvilken Getz blev formand, idet han fritoges for sit arbejde ved universitetet. Komitéen skulle bygge på Jurykommissionens principper og var således bundet til jurysystemet, som efterhånden var blevet til en politisk mærkesag. Komitéen afgav i løbet af 10 måneder betænkning, og i det væsentlige stemmende hermed gennemførtes *Juryloven den 1. juli 1887*.

Ved straffeprocesslovens ikrafttræden blev Getz udnævnt til Norges første Riksadvokat i 1889. Det var ham, der opbyggede den nye anklagemyndighed, men allerede i 1893 fratrådte han for at arbejde med strafferechtsreformen, der gennemførtes ved loven af 22. maj 1902, og senere med omformningen af *sivilprocessen*, der dog først gennemførtes ved loven af 13. august 1915. Men under arbejdet hermed døde Getz pludselig, og Norge mistede en lysende jurist, afholdt af alle. Getz var medlem af juristmødernes norske styrelse, og i mødereferaterne træffer man ofte hans navn, særlig i forbindelse med processuelle emner.

Sverige fik efter mange års forberedelse på grundlag af en i 1926 afgiven betænkning en ny retsplejelov ved *Rättegångsbalken af 18. juli 1942*. På

grund af den svenske ordning, hvorefter „nämndemän" deltager i retsplejens udøvelse, var de i Danmark og Norge brændende problemer om indførelse af nævninger i 1872 ikke aktuelle i Sverige.

I *Finland* er retsplejen ved underretten i princippet mundtlig, men domstolenes protokollater og advokaternes skriftlige indlæg spiller en betydelig rolle. I hovrätt og i Högsta domstolen er proceduren næsten altid skriftlig, men mundtlig forhandling forekommer dog, særlig i hovrätten. I den offentlige debat fremføres i de senere år ofte krav om større mundtlighed. Mulig vil der i praksis ske en vis udvikling, men Lagberedningen arbejder med procesreformer, og spørgsmålet om mundtlighed vil sikkert blive taget op indenfor de nærmeste år.

I *Island* er retsplejen nu som hovedregel mundtlig, siden 1937 i civile sager og siden 1951 i kriminelle sager.

Nogle af de vigtigste af de på juristmøderne behandlede emner vil blive nævnt i det følgende.

A. *Civilproces*

Det var den danske professor *Nellemann*, der i 1872 som det første af de på juristmøderne behandlede emner talte om „*En tidssvarende Reform af den danske civile Procesmaade forudsætter som nødvendig Betingelse Overgang fra Skriftlighed til Mundtlighed.*" Her trækker *Nellemann* de principper frem, som kom til at præge proceskommissionens forslag: procesledelse fra rettens side, ret for dommeren til at stille spørgsmål, fri bevisbedømmelse og dermed hurtighed i sagernes fremme og i det hele ydelse af en populær og almenfattelig retspleje. Fra nogle danske advokaters side blev der ytret betænkeligheder, og også den norske professor *Aschehoug* optrådte væsentligst til forsvar for den gamle ordning - som „*Djævelens Advokat*" - og endte med at opfordre „til at gaa til Værks med denne Reform Skridt for Skridt." Den svenske professor *Broomé* kunne derimod „*ej annat än önska ytterligare framsteg på muntlighetens bana, när reformens tid en gång er inne.*"

Ifølge et avisreferat imødegik *Aschehoug Nellemann* „i Sagens egentlige Kerne i et livligt og af hyppigt Bifald afbrudt Foredrag. *Nellemann*

tog derpaa atter Ordet, og i et særdeles klart og skarpt Foredrag, der synlig fulgtes med Interesse, stræbte han at gjendrive Professor Aschehougs Indvendinger." Han var klar over, at overmåde mange af de danske deltagere i det hele var imod mundtlighed og holdt på det gamle, men fastholdt, at mundtlighedsprincippet trods den modstand, der måtte blive vist imod det, ville sejre.

På mødet i 1878 talte den svenske revisionssekretær, senere professor *Annerstedt* „*Om Handelsdomstolar*"; det var hans opfattelse, at „*något behof af särskilda handelsdomstolar icke kan anses förefinnas eller deras införande antagas medföra fördel för rättsskipningen.*" Men heri var den svenske grev *Sparre* aldeles uenig, og også danskeren *Klein* gik ud fra sine erfaringer som formand for den i 1861 oprettede Sø- og Handelsret i København ind for særskilte handelsdomstole.

Krieger klager i sin dagbog den 30. august over, at forhandlingerne om dette emne måtte sluttes vel brat, så det ikke kom frem, at *Aschehoug* og *Platou* var for denne institutions indførelse i Norge. *Oscar Platou* (1845-1928) var på daværende tidspunkt byretsassessor og fra 1890-1920 professor; han var den første, der tog den juridiske doktorgrad i Norge, og en meget produktiv forfatter på vidt forskellige områder: retskildelære, privatrettens almindelige del, arveret, familieret, forsikringsret og søret.

I Norge og Sverige blev der henholdsvis i 1902 og 1905 givet bestemmelser om tilkaldelse af handelskyndige dommere.

Det af den norske statsadvokat, senere riksadvokat *Harald Smedal* (1859—1911) i 1899 behandlede emne „*Om parternes personlige afhørelse i sivile retssager*" fremdroges på juristmødet i 1931 i en anden sammenhæng (s. 254) af den danske professor i retspleje *H. Munch-Petersen*. Det fremhævedes af denne, at medens *Nellemann* med sit krav på mødet i 1872 om mundtlig retspleje, herunder partsafhøring, ingenlunde sejrede i første omgang, kom der bevægelse i sagen, da en begavet mand fra norsk side - *Harald Smedal* - i 1899 på glimrende måde repræsenterede den samme anskuelse; princippet om partsafhøring var senere indført i Danmark og Norge og skulle også gerne indføres i Sverige.

Det kan tilføjes, at spørgsmålet blev behandlet på ny i 1931, da den svenske professor i proces, jur. dr. *Thore Engströmer* (1878-1957) ind-

Ved det første juristmøde var Ludvig Annerstedt (1836-1904) lærer ved universitetet i Uppsala. Han blev professor i 1876 og var justitsminister fra 1896-1901.

ledede om „*Partsförhör i tvistemål*“. Det var nu forberedelserne til den svenske rettergangsreform, som havde gjort emnet aktuelt.

I 1919 indledede den svenske professor i retspleje, senere justitieråd *Nils Erik Alexanderson* (1875-1960) om „*Under vilka förutsättningar bör verkställighet av dom eller skiljedom, meddelad i något av de nordiska länderna, kunna erhållas i de övriga?*“

I 1928 blev der på foranledning af det danske justitsministerium indledet et nordisk samarbejde om spørgsmålet. De nedsatte kommissioner afgav i 1931 betænkning, og ved konvention af 16. marts 1932 mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige blev der til afløsning af den gamle dansk-svenske mellemrigslov fra 1861 - som på mødet foreslået - indgået aftale om *anerkendelse og fuldbyrdelse af domme*; voldgiftsafgørelser blev - som ligeledes foreslået - ikke medtaget.

Tvangsfuldbyrdsreglerne - med hensyn til hvilke der for tiden foregår et vist fællesnordisk samarbejde — blev behandlet i 1957 af den svenske professor *Per Olof Ekelöf*, der indledede om „*Utsökningsväsendet och det moderna samhället*” og herunder særlig beskæftigede sig med spørgsmålet om, „*i vilken utsträckning en borgenär bör kunna erhålla verkställighet i gäldenärens avlöning.*”

B. Straffeprocess

I 1878 behandlede det overordentlig vigtige og aktuelle emne „*Om Lægdommere i Straffesager.*” Indleder var den danske professor *Goos*, der som allerede omtalt var tilhænger af jurysystemet, men imod lægdommeres deltagelse i strafudmålingen i form af meddomsmænd.

Den norske højesteretsadvokat *Emil Stang*, nævnt blandt de oprindelige indbydere, kunne ikke „komme til den Anskuelse, at Lægmænds Deltagelse i Paadømmelse af Straffesager skulle være nogen virkelig Forbedring for vor Retspleie”; hans indvendinger gjaldt også indførelsen af meddomsmænd. Svenskeren *Sparre* var for jury. Professor *Getz* fra Norge erklærede sig som „en Tilhænger af Lægdommernes Medvirken i Straffesagers Afgjørelse, men dog en noget lunken Tilhænger”; som tidligere nævnt foretrak han meddomsmandsinstitutionen for juryen. Også den svenske professor *Hamilton* foretrak de i Tyskland i 1877 indførte „*Schöffengerichte*”, altså meddomsmænd.

Det er en diskussion, som kunne være gentaget senere. Som bekendt blev domsmænd indført i Norge i 1887 og i Danmark i 1937 i straffesager, der ikke er nævningesager.

Til juristmødet i 1878 havde den danske justitiarius for Overretten i København *N. F. Schlegel* (1824-91) skrevet et oplæg „*Skal der i Tilfælde af Frikjendelse eller Løsladelse uden paafølgende Anklage gives Erstatning for Varetægtsfængsel?*” Emnet, der ikke nåede at komme til forhandling, blev i 1884 taget op af den svenske hofrättsassessor, senere häradsövding *Wilh. Uppström* (1844-1935), som indledte „*Om ersättning till oskyldigt häktade och dömda.*”

Princippet om erstatning i sådanne tilfælde fandt tilslutning i forsamlingen, og der tilvebragtes hurtigt lovhjemmel herfor, i Sverige i 1886, i Norge i 1887 og i Danmark i 1888.

Senest indledede på mødet i 1969 den svenske professor P. O. Bolding om det ikke mindst i Danmark diskuterede emne „*Polisrapportens betydelse i brottmålsprocessen.*” I sin indledning gennemgår Bolding de argumenter, der taler for og imod benyttelsen af politirapporter under domsforhandlingen, og opstiller som sin hovedtesis, at domstolene ikke bør have adgang til politirapporter før forhandlingen, og at spørgsmål om politirapportens benyttelse som bevismateriale under „*huvudförhandlingen*” ikke bør prøves af domstolene ex officio, men kun efter begæring af anklageren eller tiltalte.

C. Konkursret

Allerede på juristmøderne i 1881, hvor den svenske docent, jur. dr. *Hugo Martin* (1849-99), senere generaldirektør, indledede om „*Huru skall förhållas med den egendom, som en gäldenär, hvilken blifvit i sitt hemland försatt i konkurs, eger inom annat land*”, og i 1902, hvor den norske højesteretsadvokat *K. L. Bugge* (1840—1916) indledede om „*De formueretslige Bestemmelser i de tre nordiske Landes Konkurslove*”, blev spørgsmålet om en ensartet nordisk konkurslovgivning drøftet. I 1881 vedtoges enstemmigt sålydende *resolution*:

„Juristmødet udtaler det som sin Anskuelse, at der bør tillægges den i det ene af de nordiske Lande anordnede Konkursbehandling fuld Virkning i de andre, og at den fornødne Retshjælp til dette Øiemeds Opnaaelse bør ydes gjensidig.

Det henstilles til nærmere Overveielse, i hvilket Omfang der samtidig bør søges Overensstemmelse opnaaet om visse Spørgsmaal af den materielle Konkursret, navnlig om hvilke Fordringer, der skulle være privilegerede, og hvilken Stilling Panthavere i fast Eiendom skulle indtage overfor Konkursboer.”

Der kom ikke noget ud af dette initiativ, og i 1928 indledede den finske professor, dr. juris *Bertil Sjöström* (1879-1945) om „*Principerna för en gemensam nordisk lagstiftning om förmånsrätt i konkurs (konkursprivilegierna)*”. Det var Sjöström's opfattelse, at konkursprivilegiernes antal burde begrænses, og at en *fælles lovgivning* for de nordiske lande på konkursrettens område var ønskelig.

Denne anskuelse vandt tilslutning på mødet, men det skulle vare mange år, før det kom så vidt.

I *Norge* er der i 1963 vedtaget en lov om konkursprivilegier, og i *Danmark* er der i 1969 sket en væsentlig begrænsning af konkursprivilegierne, bl. a. således at privilegiet for skatter og afgifter er bortfaldet. Også i *Sverige* er der i 1970 gennemført en ny förmånsrättslag. I *Finland* arbejdes der med forslag til en ny lovgivning.

Det danske konkurslovudvalg har i 1971 afsluttet sit arbejde. Udvalgsbetænkningen indeholder udkast til en *ny konkurslov*. Det danske udvalg har haft et nært samarbejde med de tilsvarende udvalg i de øvrige lande, og der er på en række vigtige punkter opnået *overensstemmelse mellem de nordiske udkast*.

Det kan endvidere nævnes, at der i 1933 blev indgået en *konvention om virkningen af konkurs* i et af de andre nordiske lande.

D. Almindelige retsplejespørgsmål

Det for alle jurister vigtige emne: affattelse af domsbegrundelser har i de senere år to gange været forhandlet på juristmøderne.

I 1948 drøftedes „*Om motivering av dom*“ indledet af den svenske president i Svea hovrätt, jur. dr. *Arthur Lindhagen* (1884-1950).

Problemet om den rette affattelse af domme er gammelt. Allerede den i afsnit II s. 35 nævnte *De Geer* skrev i 1853 en elegant afhandling „*Om den juridiska stilen*“ (trykt som appendix til Svensk Juristtidning 1953), hvori bl. a. opstilles den regel, at domme kun skal indeholde de grunde, som er nødvendige for at bære resultatet, men at det ville falde uden for domstolens opgave at opstille almindelige principper, der er anvendelige ud over den foreliggende sag.

Disse principper har også været fulgt af danske domstole ved deres opstilling af domsbegrundelser. Men *den norske Høyesterett* har siden 1863 anvendt *offentlig votering*, således at en af de voterende i jeg-form i friere form, end tilfældet er i Sverige og Danmark, gennemgår og udførligt motiverer resultatet. Med denne domsform er tilfredsheden i Norge stor, og høyesterettsjustitiarius *Paal Berg* har i 1941 udtalt, at „det er den muntlige votering som mer end noe annet har skapt grunnlag for den stilling Høyesterett har i norsk rettsliv.“

Lindhagen fremhævede i sit foredrag, at svenske domme hidtil var blevet skrevet „mycket knapphändig”, at skrivemåden kunne „urarta till ett svårförståeligt uttalande av närmast orakelmässig karaktär,” og at „inte sällan blir motiveringen så allmänt hållen, at den inte lämnar något egentligt svar på den fråga, som är den springande punkten i rättegången. Och nästan alltid tas mycket lätt på bevisfrågorna.” Han fremhævede dommens betydning for dem, for hvem den skrives: parterne, retsvidenskaben og juristerne i almindelighed og ikke mindst dommeren selv som „proberstenen på om han tänkt rätt eller inte.”

Den norske høyesterettsdommer *Edvin Alten* anbefalede indførelse af det norske system - som også er i brug i den engelsktalende verden - i Sverige, Finland og Danmark.

Spørgsmålet om affattelse af domme - og særlig højesteretsdomme - har siden da været livligt diskuteret i både Finland, Sverige og Danmark. Efter at der i 1958 i Danmark er indført adgang til i højesteretsdomme at dissentiere under navn, er der i Danmark sket en udvikling i retning af fyldigere domsbegrundelser, og denne udvikling er stadig i gang. Det samme gælder vistnok i Sverige.

Otto F. tegnede en række karakteristiske profiler under juristmødets forhandlinger den 28. august 1948. Fra venstre ses professor Henry Ussing, professor Granfelt, højesteretsdommer Topsøe-Jensen og højesteretsjustitiarius Paal Berg. Herefter følger departementschef Aage Svendsen, professor Fr. Vinding Kruse, statsråd Herman Zetterberg og højesteretssagfører C. B. Henriques.

Høyesterettsjustitiarius Terje Wold har som foredragsholder ved de nordiske juristmøder bl. a. beskæftiget sig med problemerne om uddannelsen af dommere og domstolenes stilling.

I 1966 kom spørgsmålet om domsaffattelse påny til behandling. Det var den svenske professor, senere justitieråd *Lars Welamson*, der talte om „*Domars avfattning, särskilt beträffande redovisning av bevisdömmingen*“. Han vender sig imod vendinger som „*omständigheterna i målet*“ og „*vad i målet förekommit*“ og udtaler, at „*i mera komplicerade mål . . . behövs det en ordentlig analys och bearbetning av bevismaterialet.*“

Under den påfølgende diskussion vandt Welamson's opfattelse tilslutning - omend der pegedes på vanskelighederne ved eksakt at angive, hvad der var det afgørende i bevisdømmelsen, og på faren for at havne i vidtløftige, „*pratsamma*“ domme.

Ligeledes i 1966 talte den norske høyesterettsjustitiarius *Terje Wold* om et problem af vidtrækkende betydning for domstolene i alle lande, nemlig „*Prinsippene for dommernes utdanning og utnevning.*“

Forholdet er som bekendt det, at af de nordiske lande kender kun *Sverige og Finland* en egentlig dommeruddannelse, nemlig i Sverige tingsgøringen ved herredsretten, nu tingsrätt, som tingsnotarie og senere gennem hovrätt og på ny ved tingsrätt indtil udnævnelse til hovrättsassessor, og i Finland efter væsentlig samme linier. I de andre lande findes ikke faste regler herom, men der har i praksis udviklet sig visse retningslinier. En i *Danmark* i 1951 afgiven betænkning vedrørende dommeres uddannelse indeholdt forslag hertil, men dette er ikke blevet gennemført. Kun i *Norge* er det ikke ualmindeligt at udnævne advokater til dommere.

I Danmark, Finland og Sverige har domstolene indflydelse på, hvem der udnævnes, størst i Finland.

Disse oplysninger såvel som en udførlig redegørelse for forholdene i andre lande indeholdes i den af Terje Wold udarbejdede afhandling. Det er hans opfattelse, at man i uddannelsen bør sikre sig en god balance mellem teoretisk indsigt og praktisk erfaring, at man i den praktiske uddannelse også bør sigte på kundskaber om den samfundsmæssige side af dommergerningen, og at der ved dommerudnævnelser bør medvirke en domstolsrepræsentation, som afgiver indstilling om udnævnelser og forfremmelser.

De fremsatte teser vandt tilslutning blandt diskussionsdeltagerne, som understregede hensynet til domstolenes uafhængighed.

Den finske professor *Bo Palmgren* indledede, også i 1966, om emnet „*Den högsta instansens uppgift*“. Det er nødvendigt at begrænse den højeste instans' arbejdsopgaver, og de måder, på hvilke dette kan ske, gennemgås: indskrænkninger i adgangen til bevisprøvelse, begrænsning af en sags behandling til to instanser, fastsættelse af en summa revisibilis, i straffesager en poena revisibilis etc.

Også advokaters stilling har nylig været diskuteret, nemlig i 1969, da den finske advokat *Åke Roschier-Holmberg* indledede om „*Advokatens uppgift och ansvar*.“ Han gennemgår advokatens stilling i forhold til klienterne og som forsvarer i straffesager, diskuterer spørgsmålene om ansvar for rådgivning etc. og opfordrer til, at advokaten „*bör . . . mera aktivt än hittills deltaga i lagstiftningsarbetet, såsom initiativtagare och sakkunnig beträffande förslag till lagändringar och till nya lagar*“

Højesteretssagfører, dr. jur. Bernt Hjejle er formand i den danske styrelse for de nordiske juristmøder. Han var præsident for det 23. juristmøde i København 1963. Tidligere formand for International Bar Association. Holt og Madsen foto.

Ligeledes i 1969 indledede den svenske statssekreteraren *Ove Rainer* om „*Datatekniken och rättsväsendet*“ og redegør bl. a. for det samarbejde, som foregår mellem justitsministerierne i de nordiske lande om udveksling af erfaringer på dette interessante område. Som nævnt af indlederen har resultaterne hidtil været beskedne.

E. Voldgift

I 1957 behandlede „*Enhetlig nordisk lagstiftning om skiljedom?*“, indledet af den danske højesteretssagfører, dr. jur. *Bernt Hjejle*. Spørgsmålet om fællesnordisk lovgivning - som allerede var blevet berørt i 1928 og 1948 i foredrag af den danske højesteretssagfører *Karsten Meyer* (1887-1955) og den norske professor *Kristen Andersen* om voldgift indenfor foreninger m. v. - var som diskussionsemne rejst på finsk initiativ. Ud fra

erfaringerne i Danmark, hvor man - i modsætning til Finland, Norge og Sverige - ikke har detaljerede lovregler herom, men hvor retstilstanden var udviklet gennem domstolenes praksis, mente Hjejle, at emnet ikke egnede sig til fællesnordisk lovgivning; såfremt man af hensyn til den nordiske retsenhed på dette område mente at burde overveje en fællesnordisk lovgivning, burde denne være så enkel og kortfattet som muligt.

Under diskussionen var der hverken fra norsk eller svensk side tilslutning til et samarbejde på dette område. Blandt de finske deltagere var meningene delte.

Spørgsmålet om en lovgivning om voldgift har senere været optaget til *fællesnordisk behandling*, bl. a. i anledning af, at der er indgået internationale konventioner herom. Et dansk udvalg har efter afholdelsen af møder med sagkyndige fra Finland, Norge og Sverige i 1965 afgivet betænkning, indeholdende et lovudkast, som med visse ændringer forventes gennemført i en nær fremtid.

Endvidere var den svenske advokat *Per-Axel Weslien* i 1963 indleder om „*Skiljemän eller domstol?*” I en fortræffelig afhandling gennemgår Weslien de grunde, der kan tale for at vælge voldgift, og når til det resultat, at der ikke kan gives et entydigt svar på, hvilken behandlingsmåde man i det enkelte tilfælde bør vælge.

Fra diskussionen kan fremhæves, at den danske professor *Jan Kobbernagel*, rektor for Handelshøjskolen i København, udtalte sig som modstander af voldgift, som han på næsten alle punkter fandt dårligere end domstolsbehandling, medens den svenske professor, jur. dr. *Per Olof Ekelöf* anførte, at omkostningerne ved retssager og risikoen for, at store handels-sager trækker ud, indebærer en trussel om, at voldgiftsbehandling ud-konkurrerer den i øvrigt mønstergyldige svenske domstolsbehandling i underinstansen, med det resultat, „*att vår civilprocess i förmögenhets-rättsliga mål till slut kommer att föra en nästan museal tillvaro i det moderna samhället.*”

Så vidt er det i hvert fald ikke kommet i Danmark, selv om voldgift også her benyttes i udbredt omfang.

Skal man indenfor procesretten pege på *resultater af juristmøderne*, kan man for det første henvise til spørgsmål som handelsdomstole, erstatning

for uforskyldt varetægtsfængsel og straf, fuldbyrdelse af internordiske domme og begrænsning af konkursprivilegierne, på hvilke områder møderne har befordret et lovgivningsinitiativ. Og ligesom de store debatter om nye retsplejeprincipper i forrige århundrede har øvet deres indflydelse på de nye retsplejelove med mundtlig procedure, lægmænds medvirken i strafferetsplejen etc, vil også forhandlingerne om de på de seneste juristmøder behandlede betydningsfulde processuelle emner utvivlsomt få blivende betydning.

XV

EMNER FRA STATSFORFATNINGS- OG FORVALTNINGSRETTE

På juristmødet i 1881 indledede den danske professor, dr. jur. / *H. Deuntzer* (1845-1918) „*Om Statsborger- og Undersaatsforholdet, især dets Stiftelse og Ophør.*” Deuntzer var professor bl. a. i proces og har herom skrevet bøger, som stadig er af betydning. Men mest kendt er han for sin politiske virksomhed, idet han, der ikke tidligere havde været aktiv politiker, i 1901 efter det såkaldte „systemskifte” dannede det første Venstreministerium, i hvilket han indtil 1905 var både konseilspræsident og udenrigsminister.

Deuntzer ønskede en reform i de norske og danske regler, således at reglerne om fast ophold i staten som stiftende undersåts- og statsborgerforhold bortfaldt og afløstes af princippet om, at statsborgerretten skulle bero på afstamning fra forældre, der var statsborgere. Forhandlingerne om emnet afsluttedes med enstemmig vedtagelse af sålydende *resolution*:

„Forsamlingen anser det for ønskeligt, at der søges tilveiebragt Tilnærmelse mellem de tre nordiske Rigers Lovgivning om Statsborgerretten, i det Væsentlige i den af Indlederen antydede Retning.”

Ved nytår 1888 blev der fra svensk side stillet forslag om et *samarbejde* med Norge og Danmark i den hensigt at tilvejebringe en så vidt muligt *ensartet lovgivning* angående erhvervelse og tab af statsborgerret. I alle tre lande udpegedes delegerede, i Danmark professor *Deuntzer*, og i 1890 fremlagde de delegerede lovudkast med motiver. I overensstemmelse hermed udarbejdedes lovforslag, som vedtoges i Sverige i 1894 og i Danmark i 1898, hvorimod det norske forslag ikke vandt Stortingets bifald og derfor ikke blev vedtaget.

Selv om forvaltningsretlige emner hovedsagelig drøftes på de af det nordiske administrative forbund afholdte møder, har sådanne emner også lejlighedsvis været behandlet på juristmøderne i de senere år.

I 1948 indledede den danske ekspeditionssekretær i Arbejdsministeriet, senere amtmand i Tønder og dr. jur., *Tyge Haarløv* om emnet „*Administrativ frihedsberøvelse indenfor socialforsorgen*“, hvori han bl. a. gik ind for domstolsrekurs med hensyn til frihedsberøvelse, som dengang var et rent administrativt anliggende.

Efter at det i § 71, stk. 6, i *den danske Grundlov* af 1953 var fastsat, at lovligheden af frihedsberøvelse kan forelægges de almindelige domstole til prøvelse, er der ved en ændring af Retsplejeloven, ligeledes i 1953, givet nærmere regler herom, omfattende sindssyge, åndssvage, børn, der af børne- og ungdomsforsorgen fjernes fra hjemmet, m. fl.

Den norske professor *Johs. Andenæs* indledede i 1951 om „*Garantier for retssikkerheten ved administrative avgjørelser*.“ I en udførlig afhandling gennemgås, hvorvidt de domstolsmæssige garantier kan overføres på administrationens virksomhed, og der drøftes kontrol hermed, bl. a. fra domstolenes side. Andenæs var klar over, at der ikke kunne blive tale om nogen fællesnordisk lovgivning herom. En fælleslovgivning med Finland og Sverige var for Danmark og Norge en åbenbar umulighed, og selv for disse to lande ville det komplicere arbejdet unødigt, om man tog sigte på en egentlig fælleslovgivning. Men et lovgivningssamarbejde, hvor man lejlighedsvis havde konferencer og i øvrigt udvekslede oplysninger, kunne være meget givende.

Som bekendt er der i *Danmark* ved Grundloven af 1953 efter svensk og finsk forbillede indført en ombudsmandsinstitution, og der er i 1964 og 1970 efter svensk forbillede vedtaget love om offentlighed i forvaltningen. I *Norge* er i 1962 vedtaget en ombudsmandslov, i 1967 en lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker og i 1970 en lov om offentlighed i forvaltningen. I *Sverige* er der i 1971 vedtaget en förvaltningslag, og også i *Danmark* er der interesse for dette emne, men noget forslag er ikke udarbejdet.

Allerede i 1875 talte den svenske professor *Th. Rabenius* (1823-92), forfatter til værker om bl. a. søret og forvaltningsret, „*Om den administrativa rättskipningen*“ og omtalte her spørgsmålet om administrative domstole. I 1957 blev emnet taget op af den norske høyesterettsdommer, senere justitiarius *Terje Wold*, der indledede om „*Domstolskontrollen med*

forvaltningens vedtak", et emne, som har nær tilknytning til de lige omtalte. Terje Wold er for Norges vedkommende ikke tilhænger af forvaltningsdomstole; han finder, at „domstolenes rettslige kontroll med forvaltningens avgjørelser (legalitetskontrollen) slik den er fastlagt i rettspraksis, må anses tilfredsstillende." Forvaltningsretsplejen uden om domstolene bør bygges på de i praksis anvendte ankenævn, således at juridisk sagkundskab repræsenteres i disse.

Udviklingen i Danmark - hvor man ligesom i Norge ikke kender særlige forvaltningsdomstole - er i de senere år gået i samme retning.

Endelig skal fra den offentlige rets område nævnes, at den islandske hæstaréttarlogmaour *Páll S. Pálsson* i 1966 indledede om „*Domstolarnas lagprövningsrätt*". Det oplystes, at en sådan ret i retspraksis er fastslået i Norge allerede i forrige århundrede, i Danmark - hvor Højesteret dog aldrig har tilsidesat en lov — og i Island. I Sverige har spørgsmålet været omstridt, men der foreligger nu en dom af 1964 fra Högsta domstolen, hvor en indsigelse imod en lovs overensstemmelse med regeringsformen blev prøvet og forkastet. I Finland har der endnu ikke været behov for at prøve spørgsmålet.

De problemer, der opstår i forbindelse med spørgsmålet om Danmarks og Norges indtræden i det europæiske fællesmarked, har været behandlet i 1954, da den norske professor *Castberg* indledede om „*Konstitusjonelle spørsmål som oppstår ved statens deltagelse i internasjonale organisasjoner*", og i 1969, da den norske professor *Torkel Opsahl* talte om „*Markedsordningene og lovgivningen i Norden*".

XVI
NORDISK LOVFÆLLESSKAB OG
KODIFIKATION¹

I de nordiske lande gjaldt i middelalderen landskabslove, gældende for hver sit retsområde, men med den stadig stigende kongemagt skabtes forudsætningerne for at erstatte denne partikulærlovgivning med én, for hele riget gældende lov.

I *Danmark* udkom i 1683 Christian den Femtes Danske Lov, i *Norge* i 1687 samme konges, med Danske Lov i det store og hele stemmende Norske Lov, og i *Sverige* med *Finland* blev under kong Frederik den Første gennemført 1734-års lagen. Særlig sidstnævnte er et fremragende lovarbejde. I Danmark og Norge er der i de forløbne tre århundreder gennemført så mange nye love, at Christian den Femtes gamle love med undtagelse af ganske få bestemmelser for længst er ophørt at være gældende ret. I Sverige og Finland har 1734-års lagen i alt væsentligt været den gældende hovedlov lige til vore dage; der har både i det 19. og i det 20. århundrede været overvejelser om en gennemgribende revision af loven, og i dette århundrede er der ved en række nye love sket store ændringer i 1734-års lagen.

Men når det ved disse omfattende lovarbejder fra 1683, 1687 og 1734 — som tildels afløste ældre landslove — har været muligt at nå frem til kodifikationer gældende for et helt land, skulle det så ikke være muligt at afløse disse love af nye kodifikationer omfattende et større retsområde, nemlig alle Nordens fem lande? Er retsopfattelserne og samfundsforholdene i alle disse lande ikke så væsentlig ensartede, at det med nogen resignation fra de enkelte landes side skulle være muligt at nå frem hertil?

Efter unionen mellem *Norge* og *Sverige* i 1814 opstod *tanken om en ensartet lovgivning* for disse to riger. I 1824 pålagdes det komitéer i Norge og Sverige at samarbejde for så vidt muligt at tilvejebringe lighed mellem

1. Jfr. herved *Nicolai L. Bugge*: Den skandinaviske Fælleslovgivning. En historisk Oversigt i Tidsskrift for Retsvidenskab 1914 s. 80 ff, *Hjejlé*: Nordisk Retsfællesskab (1946) og Nordisk Udredningsserie 1965:2.

Hs. Excellens
 Riksmarskalk Birger Ekeberg.
 Ers Excellens.

Som framstående deltagare i det nordiska
 samarbetet på lagstiftningens område genom
 fyra decennier och som en av de bärande kraf-
 terna i de nordiska juristmötena från den stand-
 tanken om att återupplaga dem kom upp år
 1916, har Riksmarskalken gjort en enastående
 insats. Genomträngd av de rättsideal, som äro
 ett så starkt band mellan våra länder, har
 Ers Excellens gång på gång gjort den nordiska
 rättstanken levande för våra jurister och betytt
 mera än någon annan nulevande, när det gäller
 att stärka och utveckla detta vårt samarbete. Där-
 för önska de nordiska juristmötenas styrelser i
 Danmark, Finland, Island och Norge få fram-
 föra Nordens juristers hyllning och lyckönskan
 på 70 års dagen och uttrycka vår djupt kända
 tacksamhet för Riksmarskalkens fruktbringande
 gärning- i levande förhoppning om att Ers Excel-
 lens tünge ännu må deltaga i arbetet med
 att lösa våra gemensamma uppgifter.

Da den svenske riksmarskalk Birger Ekeberg i 1950 fyldte 70 år, modtog han en samlet
 hyldest fra medlemmerne af styrelserne i Danmark, Finland, Island og Norge som en tak

Danske styrelsen.

*A. Grachmann Bentzen A. J. Gerrissen Stephan Murwitz
 A. F. Jensen C. J. Haarsberg
 Erwin Munch-Petersen Niels Olesen Aage Svendsen
 Hans Tøjsøe-Jensen Henry Ussing*

Finska styrelsen.

*Heikki Berenius Lauri Berenius Lauri Castrén
 Inkeri Harmaja Clari Henka
 Erik af Hällström Härtle Häira Oskar Möller
 Gunnar Palmgren Tuuno Tirkkonen*

Finska styrelsen.

*Bjarni Benediktsson Olafur Johannesson Th. B. Lindal
 Armann Svevare Stefan Joh. Stefánsson
 Arni Tryggvason*

Norske styrelsen.

*Johs. Andenæs Kristen Andersen Finn Arnesen
 Carl Jacob Arnholm Dagfinn Dahl
 Sverre Grette Ole F. Harbek C. Hub Holmboe
 Chr. L. Jensen Sjur Lindebrække*

for de mange år og de mange kræfter, riksmarskalken havde brugt i arbejdet for de nordiske juristmøder.

kriminallovudkastene i de to lande. Der afholdtes møder mellem de to komitéer og udarbejdedes udkast, men samarbejdet fandt ikke tilslutning i Norge, hvor man nærede mistanke om, at der til grund for forslaget lå sammenslutningsplaner. Dette samarbejde mislykkedes altså.

I 1859 blev den kendte norske højesteretsadvokat *Bernhard Dunker* af det norske Justitsdepartement anmodet om at udarbejde et forslag til lov om konkurs og konferere med en i Sverige i lignende øjemed nedsat komité, hvis formand var landshövding, grev *Eric Sparre*. Samarbejdet førte ikke til noget fælles udkast.

I afsnit I er nævnt de beskedne lovresultater, som Skandinavismen medførte: den dansk-svenske, men ikke norske, mellemrigslov om fuldbyrdelse af domme fra 1861 og gensidige love om forbud mod eftertryk fra 1866.

På denne baggrund fremstår *Orla Lehmann's* — ligeledes i afsnit I omtalte — visioner fra 1845 om fælles kriminal- og civillovgivning og fælles kassationsret for de nordiske riger som et skønt fata morgana uden nogen grund i realiteternes barske verden.

I *indbydelsen til det første juristmøde*, jfr. afsnit II, s. 24 peges på ønskeligheden af ensartet lovgivning i de nordiske lande. Det er nævnt i afsnit IX s. 116, at der i *Danmark* i 1870 var *planer om udarbejdelse af en almindelig handelslovbog*, og at der nedsattes en kommission, som udarbejdede udkast til en ny sølov. Det er endvidere omtalt, at der i *Sverige* i 1876 af Rigsdagen blev andraget „*om utarbetande af en fullständig handelslagbok för Sverige med iakttagande af behörig hänsyn dertill, att öfverensstämmelse, så vidt ske kunde, med motsvarande norsk och dansk lagstiftning dervid åstadkommes.*” Ud af dette kom de overensstemmende nordiske *veksellove* af 1880, et fællesskab, som var foreslået på det første nordiske juristmøde i 1872, og som var mødernes førstegrøde.

Foran er redegjort for, hvordan *juristmøderne* i slutningen af forrige århundrede *førte eller dog bidrog til fælleslovgivning*: sølov, forældelseslov, checklov, livsforsikringslov m. fl. Også om handelsregistre og om varemærker blev der i dette tidsrum gennemført fællesnordiske love. Og allerede på mødet i 1875 havde den danske professor *Aagesen* talt om samarbejde om en fælles nordisk formueretsvidenskab.

Ved Københavns Universitets reformationsfest den *16. november 1899*

holdt professor, dr. jur. *Julius Lassen* et foredrag, hvori han påviste *ønskeligheden af den danske borgerlige rets, særlig formuerettens kodifikation* og udtalte, at opgaven burde stilles højere end til at alene at omfatte en kodifikation af den danske ret — målet burde være en *nordisk lovbog*. En sådan fælles, ved forenede kræfter skabt lovbog ville sikrere og kraftigere give de nordiske retstanker udtryk og ville stå med en autoritet, som de enkelte love savnede; den ville have den mission at virke som mægler mellem romanistisk-tysk og engelsk-amerikansk ret.

Tanken blev på foranledning af borgmester *Carl Lindhagen*, den ivrige forkæmper for nordisk samarbejde, optaget i den svenske Rigsdag, og i 1900 anbefalede det svenske Lagutskott et samarbejde på obligationsretsområdet. Som omtalt i afsnit IX s. 129 *påbegyndtes dette samarbejde i 1901* og førte til købelovene og senere til aftalelovene m. fl. I 1910 udvidedes samarbejdet til *familieretten*, jfr. afsnit XII s. 165, og satte sig her frugt i love om ægteskab, myndighed og adoption.

På juristmødet i 1919 talte den danske professor, dr. jur. *Viggo Bentzon* (omtalt s. 135), formand for den danske afdeling af familieretskommissionen, om „*Nordisk Fælleslovgivning*”.

I sin indledning gennemgår Bentzon de hidtidige resultater af det nordiske lovsamarbejde på obligationsrettens og familierettens område. Han peger på vanskelighederne ved „således at skulle bringe flere Hoveder under een Hat”, på den resignation og tilpasningsevne, som de enkelte lande må vise, og på de problemer, der kan opstå, når den fælles lov skal indpasses i landets øvrige ret, men disse vanskeligheder har ikke hidtil været særlig store, endsiges uovervindelige. Fordelene ved fælleslovgivning er ikke blot direkte, men også indirekte; når flere landes jurister samarbejder i en kommission, opnår medlemmerne under forhandlingerne en belæring, som de ikke ellers kunne opnå, om udenlandsk ret og retspraksis og derved et bedre udgangspunkt for overvejelserne. Som mål for fremtiden opstiller Bentzon en permanent „fællesnordisk Lagberedning” bestående af en eller to jurister fra hvert land; endvidere anbefaler han støtte til det nordiske lovsamarbejde ved fælles tidsskrifter, møder, studierejser, lovkommentarer og håndbøger. Til slut rejser Bentzon det spørgsmål, „om man ikke snart burde gaa det endnu langt større Skridt videre, at arbejde paa en hel fællesnordisk Civillovbog, omfattende Formueret med Person-

Juristmøderne har ikke kun været tørre forhandlinger og hårde arbejdsdage - udflugter og festbanketter har altid været en fast del af programmet. I Berlingske Tidende den 26. august 1928 kunne man således læse: „I dag er der udflugt til Nordsjælland for mødets

deltagere. Man besøger Kronborg, Fredensborg og Frederiksborg og spiser frokost på Marienlyst ...". Her ses afgangen fra Kgs. Nytorv i nummererede biler. I forgrunden tv. ved bil nr. 16 mødets generalsekretær, overretssagfører Niels Olesen.

ret, Familieret og Arveret." Han er klar over, at et sådant forslag hos mange vil vække stærke tvivl, men slutter med: „En nordisk Civillovbog, gennemført med fornøden Kraft og Grundighed ud fra en velforberedt Plan, vilde kunne sætte Kronen paa den nordiske Fælleslovgivning og paa værdig Maade hævde Nordens Plads mellem de latinske, germanske og angelsachsiske Lovgivningsområder."

Fra en del af diskussionsdeltagerne — bl. a. den svenske presidenten *Westring* og den norske høyesterettsassessor P. /. *Paulsen*, begge deltagere i det nordiske lovsamarbejde, samt den finske professor *Gadolin* - var der betænkeligheder ved i øjeblikket at gå i gang med et så omfattende arbejde som en fælles civillovbog. Men den danske professor *Julius Lassen* - som i en artikel i Svensk Juristtidning 1919 s.231 ff havde gjort gældende, at tanken om en fælles nordisk borgerlig lovbog burde genoptages til overvejelse - var ligesom i 1899 af den opfattelse, „at Fælleslovbogen er det uundgåelige, som faktisk vil komme, hvis der ikke indtræder nogen vis major paa dette Punkt. Jeg vil sige det endnu stærkere: Den er det Maal, der maa arbejdes hen imod."

Diskussionen om emnet fortsættes i 1922; det var nu den norske professor *Fredrik Stang*, der indledede om „*Hvorvidt bør de nordiske land gaa til en kodifikation av sin privatret?*” Stang var modstander af en kodifikation, som ville kunne virke som en bremse på udviklingen, og de af *Julius Lassen* og *Viggo Bentzon* anførte grunde var ikke overbevisende. I hvert fald var tiden hertil bestemt ikke inde. Man burde fortsætte den fællesnordiske stykkevisse udarbejdelse af love om begrænsede emner og ikke søge over i Mellemeuropas og Sydeuropas traditioner.

Under diskussionen havde kodifikationstanken både tilhængere og modstandere, men selv de ivrigste tilhængere var klare over, at løsningen af opgaven ikke var umiddelbart forestående, der lå en lang og trang vej forud. I øvrigt skal jeg blot referere den danske advokat *Alexandersen* fra Sønderborg, der ud fra sine erfaringer i den tid, da Nordslesvig var tysk, og hvor *Bürgerliches Gesetzbuch* var gældende her, stærkt gik ind for en borgerlig lovbog, som kunne tjene befolkningen som rådgiver og vejleder.

Som tidligere nævnt fremlagde den danske professor, dr. jur. *Frederik Vinding Kruse* (1880-1963) - den store retslærde særlig på ejendoms-

rettens område, hvis fremragende teoretiske indsigt i forbindelse med hans praktiske evner gjorde ham til skaberen af den danske tinglysningslov af 1926 - på juristmødet i 1948 et af ham på egen hånd udarbejdet *udkast til en fælles nordisk lovbog* for de fem nordiske lande. Udkastet, der ikke blev drøftet på mødet, udkom i 1962 i 2. udgave; det indeholder 1457 paragraffer og omfatter almindelig del, personret, familieret, arveret, ejendomsret, også til åndsværker, og obligationsret. Vinding Kruse mener, at „alene for folkets skyld burde en ny stor lovbog blive til virkelighed, og den var nødvendig for Nordens retlige enhed." Udkastet har været drøftet i anmeldelser, men tanken om en fælles nordisk lovbog anses vist nu af alle for irrealisabel, ja utopisk.

Om „*Internationalt og nordisk lov samarbejde*" indledede den danske kon-torchef, nu departementschef i Justitsministeriet *Niels Madsen* i 1966. I den som grundlag for diskussionen udarbejdede redegørelse gives en fremstilling af de organisationer, gennem hvilke der foregår et internationalt lov-samarbejde. For det nordiske lovsamarbejdes vedkommende gives oplysninger om den af Nordisk Råd i 1962 vedtagne overenskomst, om de årlige nordiske justitsministermøder og om samarbejdet mellem landene vedrørende de enkelte lovgivningsspørgsmål. Niels Madsen går ind på problemerne herom: vanskelighederne ved at opnå en fuldstændig ensartet lovgivning, jfr. det i afsnit X s. 158-59 nævnte spørgsmål om vindikation ctr. eksstinktion, og muligheden for at arbejde hurtigere, end det sker nu.

På mødet i 1972 vil emnet på ny blive drøftet, når den finske professor *Bo Palmgren* indleder om „*Den nordiska rättsenhetens problem i dag*".

Det *samarbejde på lovgivningens område*, som juristmødernes ophavs-mænd så frem til, da de for 100 år siden tog initiativet til disse møder, har vokset sig stærkt. Ønskerne i den i 1872 udsendte indbydelse er for længst *gået i opfyldelse*.

Som nævnt flere steder i det foregående var det i forrige århundrede ikke usædvanligt, at juristmøderne vedtog resolutioner, hvori man anbefalede ensartet lovgivning på nærmere angivne områder; undertiden bar dette initiativ frugt, undertiden ikke. Men hvad enten sådanne resolutioner har været vedtaget eller ej, har mange af de emner, som behandledes på

juristmøderne, givet anledning til, at vedkommende sag er blevet taget op af regeringerne, og til, at der er blevet gennemført en fællesnordisk lovgivning herom.

I de senere år er dette forhold til en vis grad ændret. Det er *Nordisk Råd* og de nordiske justitsministre, der tager stilling til, hvilke emner der skal gøres til genstand for fællesnordisk lovgivningsarbejde. Men diskussionerne på juristmøderne, ikke mindst om erstatningsretten, jfr. afsnit IX G s. 134 ff, har bevaret deres betydning dels som inspirerende et sådant initiativ, dels som forum for drøftelser under sagens behandling og af de færdige udkast.

Jeg skal ikke gå ind på nærmere enkeltheder i det nuværende lovsamarbejde og på de vanskeligheder, der kan være forbundet hermed; de er behandlet andetsteds.¹ Når henses til de store resultater, der er opnået, bør vanskelighederne og ulemperne dog ikke overdrives. Et yderligere skridt i retning af større fællesskab ville vel være realisationen af den af den svenske professor *Jacob W. F. Sundberg* i hans artikel „*Läsa lag i Norden*” (Tidsskrift for Rettsvitenskap 1971 s. 145) ff) udkastede tanke om at fejre Juristmødernes 100-års jubilæum med udsendelsen af fællesnordiske lovkommentarer.

Det kan være fristende at slutte med at citere, hvad den første nordiske fælleslovkommission, *veksellovskommissionen*, i 1878 skrev om dens *stilling til afvigende meninger* blandt medlemmerne:

„I hvert Fald er den enstemmige Vedtagelse af Udkastet i dets Helhed et Udtryk for den Overbevisning, at en fuldkommen Overensstemmelse i de trede Landes Vexellove er særdeles ønskelig. Denne Overbevisning har allerede fundet sit Udtryk i de tre Kommissorier. Man har troet bedst at handle i den Aand, hvoraf disse ere udgangne, ved at tilsidesætte Dissentser, saalænge de ere af individuel Art og ikke ere fremkaldte af det enkelte Lands Civilret eller andre særegne Forholde. Og af den sidstnævnte Art har Dissentsen, hvor en Kommission eller dens Flerhed stod i Mindretallet, aldrig været.

Man har imidlertid ikke nøjet sig med at give Udkastet samme Indhold for alle tre Lande, men man har ogsaa bestræbt sig for at opnaa den størst mulige Enhed i Retsreglernes Affattelse. Det Fællesskab, der endnu i denne

1. Jfr. v. *Eyben*: Krise i nordisk lovsamarbejde? (Tidsskrift for Rettsvitenskap 1960 s. 298 ff).

Del af Lovsproget bestaar imellem Danmark og Norge, har tilladt at benytte en Text for disse to Lande. Udkastet fremtræder altsaa kun i tvende Texter, en dansk-norsk og en svensk, og disse har man søgt at bringe i saa nær Overensstemmelse, som det har været muligt uden Brud paa Sprogets Love. Gjennemførelsen af denne Grundsætning har vist sig gavnlig for Arbejdet. Har den kanske medført, at en enkelt Ordvending turde være benyttet, som ved første Øjekast kan synes noget fremmed, har den omvendt havt den store Fordel at øve en virksom Kontrol over Udtrykkes Nøjagtighed. Og om denne Grundsætning ej nøje skulde være fulgt, vilde dette let have ledet til, at der igjennem de afvigende Udtryk kunde indsnegget sig Afvigelser i Indhold, og at der navnlig vilde være levnet større Rum for ulige Fortolkninger. Alene gjennem fuldkommen Overensstemmelse i Texterne har man troet at kunne naa det for Videnskaben og den praktiske Anvendelse lige ønskelige Maal, en fuldstændig Enhed i de tre Landes Vexelret."

Man spørger undertiden sig selv, om medlemmer af nogle af de senere års lovkommissioner altid har vist den samme resignation som ophavs-mændene til den ældste fælleslovgivning.

XVII

FORTID, NUTID OG FREMTID

Træet skal kendes på dets frugt; hvilke frugter har juristmøderne båret?

Naturligvis har ikke alt, hvad der er foregået, haft lige stor betydning for fremtiden. Om mange på møderne fremsatte anskuelser kan man bruge *Henrik Ibsen's* ord om, at „en normalt bygget Sandhed lever - lad mig sige i Regelen 17-18, højst 20 år, sjældent længer." Og læser man de tusinder af sider, hvor flittige skrivere - ligesom i *H. C. Andersen's* Klodshans - har skrevet op alt, hvad der blev sagt, fristes man ved gennemgangen af de mange blomstrende ord, dengang aktuelle og påhørt med interesse, nu forlængst forældede, ofte til at spørge: „*Where have all the flowers gone?*”

Juristmødernes resultater er blevet kritiseret, jfr. højesteretssagfører *Gamborgs* i afsnit IX.G.2., s. 138, citerede ord, hvor han i 1931 sammenlignede mødernes resultater med Auvergnens udslukte vulkaner. Nylig har professor, jur. dr. *Jacob W. F. Sundberg* i en dybt tankevækkende artikel „*Land skall med lag byggas, några reflexioner kring det nordiska samarbetet*” (Tidsskrift for Rettsvitenskap 1970 s. 143 ff) anstillet nogle pessimistiske betragtninger over det ringe udbytte af bestræbelserne for nordisk enhed: „*Varför dessa Potemkinkulisser, varför denna politiska anemi?*” Og den danske landsretssagfører *Johan Asmussen* har efter i 1970 at have overværet „*Deutscher Juristentag*” i en artikel i *Juristen* 1971 s. 49 ff „*Juristens rolle i retsudviklingen*” rejst spørgsmål om vis modernisering og reform af de nordiske juristmøder bl. a. i retning af en mere aktiv og stillingtagende virksomhed.

Uden i anledning af juristmødernes 100-års jubilæum at henfalde til overdreven panegyrik kan jeg heroverfor pege på betydelige håndgribelige resultater af juristmødernes virksomhed. Vel har møderne ikke lagt torpedoer under arken, men et mere stilfærdigt arbejde fører ofte til bedre resultater.

Arbejdet blev indledt i 1872, da skandinavismens korthus var faldet

Tidsskrift for Retsvidenskab,

udgivet af

Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania

under Redaktion af

Dr. Ivar Afzelius,
Revisionssekretær
Stockholm.

Johannes Bergh,
Højesteretsadvokat
Christiania.

Dr. C. Goos,
Professor
ved Kbhavns Universitet.

Dr. Francis Hagerup,
Professor
ved Christiania Universitet.

Dr. N. Lassen,
Kriminalretsassessor
Kjøbenhavn.

Dr. E. Trygger,
Professor
ved Upsala Universitet.

I Aarg — 1888.

Christiania.

H. Aschehoug & Co.

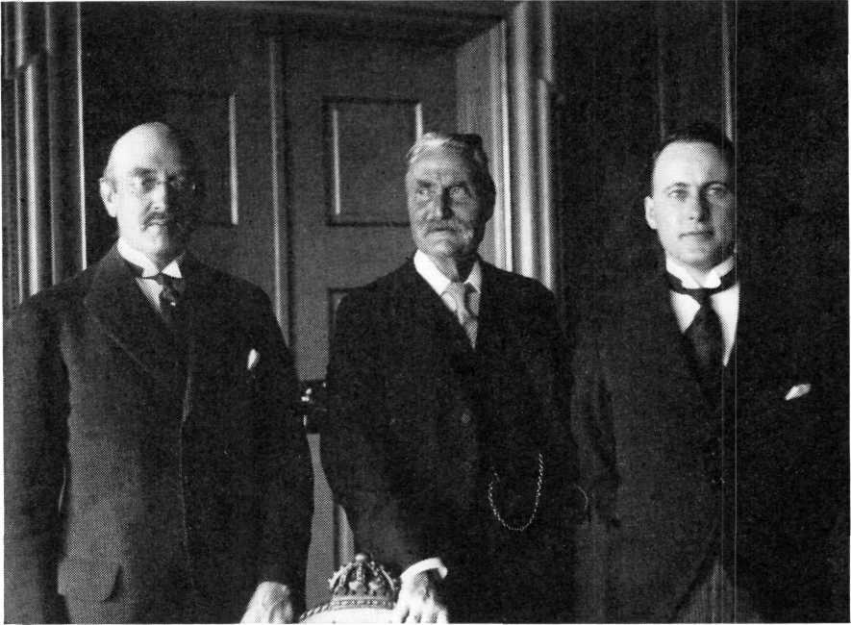
Kjøbenhavn.

H. Hagerup.

Stockholm.

Samson & Wallin.

Et af de første mere håndgribelige resultater af samarbejdet mellem de nordiske jurister er udgivelsen af „Tidsskrift for Retsvidenskab“. Det her aftrykte titelblad stammer fra 1. årgang fra 1888.

En pause under forhandlinger ved juristmødet i 1928. Fra venstre ses overretssagfører Niels Olesen, mødets præsident højesteretssagfører Otto Liebe og daværende sekretær i justitsministeriet, senere byretspræsident Thorkil Myrdahl.

sammen, da dens visioner om forsvarsalliance, statsfællesskab etc. var afsløret som kimæriske, da de mænd, der som unge havde været fyldt med begejstring over disse idéer, nu som modne mænd indså nødvendigheden af med benene på jorden i indbyrdes samarbejde at opnå praktiske resultater. Og dette lykkedes også. De første juristmøder indtil afbrydelsen i 1902 opviser talrige eksempler på, at sager, der er blevet rejst på møderne, ofte således at der er blevet vedtaget egentlige resolutioner herom, er taget op af regeringerne og har ført til *fællesnordisk lovgivning*. At samarbejdet på *obligationsrettens* og *familierettens* område, som indlededes i henholdsvis 1902 og 1910, i hvert fald er inspireret af det fællesskab, som juristmøderne havde skabt mellem Nordens jurister, er der ikke tvivl om.

Hertil kommer som ligeledes inspireret af det nordiske retssamarbejde det fællesnordiske „*Tidsskrift for Rettsvitenskap*“, der blev grundlagt i 1888, efter at jurister fra Norge, Sverige og Danmark på mødet i 1878

havde drøftet tanken; dets ledende mænd var *Francis Hagerup* og senere *Fredrik Stang*. Endvidere bør mindes om den i 1878-99 under redaktion af *Krieger, Aschehoug* og *K. J. Berg* i 5 bind udsendte - nu forældede - „*Nordisk Retsencyklopædi*“, hvori der af jurister fra de forskellige lande redegøres for hovedpunkterne i nordisk ret.

For så vidt angår møderne i tiden fra 1919 til 1937 er resultaterne måske mindre åbenbare; kun i forholdsvis få tilfælde førte de behandlede emner til fællesnordisk lovgivning. *Julius Lassen* og *Viggo Bentzon's* drømme om en *fællesnordisk kodifikation* af civilretten blev dræbt af *Fredrik Stang* i 1922 og vil - trods *Frederik Vinding Kruse's* udkast her-til - næppe blive ført ud i virkeligheden, i hvert fald ikke i vor levetid.

Efter 1948 har *lovgivningsinitiativet* ligget hos *Nordisk Råd* og hos regeringerne, men de forslag, hvorom man har forhandlet, har været drøftet på juristmøderne; størst betydning har måske diskussionerne om erstatningsretten, til hvilken der nu knytter sig en interesse som aldrig før.

Fra festlighederne på Gamla Studenthuset i anledning af juristmødet i 1937 i Helsingfors. I forgrunden til højre ses president K. J. Ståhlberg og statsminister K. A. Cajander, og i midten af billedet finder man aftenens vært overborgmester Antti Tulenheimo og hans hustru.

Samtidig er det lykkedes juristmøderne at forny sig. Det er ikke traditionelle *emner*, der sættes til forhandling, men ofte højst *aktuelle*. Blot fra de seneste år kan nævnes „KNOW-HOW, noen aktuelle retsspørgsmål" (1966), „Personlighetskyddet och massmedia" (1966) og „Datatekniken och rättsväsendet" (1969). Nordiske jurister er *ikke* blevet hængende i forældet systemtænkning - „*es erben sich Gesetz und Rechte wie eine ew'ge Krankheit fort*" — men har formået at følge med i den hastige udvikling på mange områder.

Men udover disse resultater må man pege på *det mindre synlige udbytte*. Den omstændighed, at jurister fra alle de nordiske lande, videnskabsmænd, dommere, advokater, administrationens mænd, forretningsjurister, mødes og får lejlighed til såvel under de officielle diskussioner som under mere private former at udveksle erfaringer, har skabt et fællesskab mellem Nordens jurister og bibragt os et kendskab til retsforholdene i andre lande, som vi ikke tidligere har haft. Og hvor ofte har vi ikke, når vi hørte om retslige forhold, som ved læsning måtte forekomme os fremmede, sandt det gamle ord: „*Plus il change, plus c'est la même chose.*"

På møderne har teoretikerne fremsat deres tanker, og praktikerne er kommet frem med deres erfaringer. Reformivrige har mødt de mere konservative og diskuteret nye idéer med dem - til gensidig berigelse for alle parter og til gavn for rettens udvikling.

Dette fællesskab er blevet forøget ved den stadig stigende deltagelse af finske og islandske jurister i møderne. Mange venskaber mellem jurister fra alle de nordiske lande og deres ægtefæller er blevet grundlagt på juristmøderne, ikke mindst under de samvær i private hjem, som i de senere år er blevet indført som et vellykket indslag i møderne.

At juristmøderne har haft og stadig har deres mission er derfor utvivlsomt. De er ikke stagneret, men stadig fuldt livskraftige, undertiden måske i for høj grad.

Møderne tiltrækker vel mange deltagere, arrangementerne er blevet meget store, og personlige kontakter knyttes måske, når så mange er til stede, knap så let som ved møder med færre deltagere. Men - som det blev drøftet i 1954, se afsnit VII, s. 101, - en begrænsning af deltagerantallet,

DET 23. NORDISKE JURISTMØDE

Åbningsmøde

1 TIVOLIS KONCERTSAL

TORSDAG DEN 22. AUGUST 1963 KL. 10⁰⁰Kl. 9⁴⁵ Den kongelige Livgardes Musikkorps musicerer.Kl. 10⁰⁰ Åbningsmødet begynder.Hans Majestæt Kongen ankommer. Johan Svendsen: *Festpolonaise*.

Den kongelige Livgardes Musikkorps.

Åbningstale af den danske lokalstyrelses formand,

højesteretssagfører, dr. jur. Bernt Hjejle.

Behandling af *foreningsanliggender*.Niels W. Gade: *Pastorale*.

Den kongelige Livgardes Musikkorps.

P. E. Lange-Müller: *Forspil til „Renaissance“*.

Den kongelige Livgardes Musikkorps.

Foredrag: *Den tekniske Udvikling og Retssystemet*.

Professor, dr. jur. Bernhard Gomard.

Juristmøderne er traditionsrige, ikke mindst har åbnings- og afslutningsmøderne deres eget ceremoniel. Det her afbildede program fra åbningsmødet i København 1963 giver et godt billede af blandingen af det højtidelige og det festlige.

være sig efter alder, anciennitet eller erhverv, ville være vanskelig, måske umulig at gennemføre.

Og det har i de senere år vist sig, at *tilstrømningen* til foredragene er stadig *stigende*. Diskussionerne føres ikke blot — som ved de første møder — af juriststandens koryfæer, men praktikere, også yngre, præger i langt højere grad end før møderne.

Skal der dryppes lidt mere malurt i bægeret, kan man måske indvende, at rammerne for møderne ligger lidt vel fast, ritualet kan undertiden forekomme noget stereotyp, således indledningstalerne, tidligere med mange mindeord om afdøde jurister, de talrige hyldest- og takketaler såvel som det store apparat med referenter og korreferenter fra forskellige lande. Men former er både smukke og nødvendige, særlig ved så store arrangementer, og jeg skal i hvert fald ikke kritisere de fine traditioner, som har udviklet sig med hensyn til mødernes afholdelse.

Det ville være at stikke hovedet i busken at lægge skjul på, at de *sproglige vanskeligheder* er større, end det officielt anerkendes; dette gælder særlig i forholdet mellem svensk og dansk. Danskere, der ikke til daglig omgås andre nordiske landes folk, har vanskeligt ved at forstå nordsvenskere, ikke mindst når det gælder om at følge et længere, sagligt vanskeligt tilgængeligt foredrag. Og særlig er det mit indtryk, at svenskere ikke har let ved at følge danske talere, når disse - som det desværre er almindeligt i Danmark — taler hurtigt og afsnubber ordene ved at udelade endelser. Det er mit håb, at vi alle må lære at bestræbe os på at tale på en sådan måde, at vi kan forstås af kolleger fra de andre nordiske lande.

I denne forbindelse melder sig spørgsmålet: ville det ikke lette samarbejdet mellem jurister fra de nordiske lande, om man indførte en *fælles juridisk nomenklatur*. Inden for tekniske fag har man forlængst indført en sådan og holder endog konferencer herom. Inden for nordisk jura konstaterer man gang på gang, at de samme begreber har vidt forskellige benævnelser, hvis betydning andre landes jurister ikke uden videre fatter: bedrageri - förskingring, konkursprivilegier - förmånsrätt, tinglysning - inskrivning, udlæg - utsökning, inhabilitet - jäv etc. Ville det ikke være en nordisk opgave at søge gennemført ensartede benævnelser for de samme retsbegreber? Og ville ikke en overensstemmelse i benævnelserne uvilkårlig drage en reel tilnærmelse af retsforfatningerne med sig?

Dette var nogle refleksioner over juristmødernes resultater, direkte og indirekte, og over møderne, som de er i dag. Men hvordan med fremtiden? Vil man kunne fortsætte ud i fremtiden på samme måde som hidtil?

Hvor megen berettiget kritik, der end kan rettes mod det nordiske retlige samarbejde, står det fast, at der er opnået store resultater, og at en udvikling er i gang, som vil føre til en yderligere tilnærmelse, et større fællesskab, måske således at vi - som foreslået i *Sundberg's* ovennævnte afhandling - møder ikke som medlemmer af nationale grupper, men som medlemmer af kollegiale grupper. Det vil nu nok vare nogen tid, før det kommer så vidt, men alt er undergivet forvandlingens lov, og nye skarer af unge står rede til at overtage faklen fra de forrige generationer og føre juristmøderne videre i rammer, der svarer til fremtidens behov og *et yngre slægtleds krav om aktivitet og stillingtagen* fra juristernes side til vel-færdssamfundets mange problemer.

Og lad mig da med henblik på det retlige fællesskab, som Nordens folk tilstræber, og for hvilket juristmøderne fra deres grundlæggelse har kæmpet, slutte med at citere den islandske Edda's fremtidsvision af verden efter Ragnarok:

„domme han dømmes
og dysser trætter,
vier lovbud,
de, der vare skulle.”

Bogen er trykt i Krohns Bogtrykkeri
med Korpus Aldus på ekstraglattet tryk 605
fra De forenede Papirfabrikker
og bogbinderarbejdet er udført af

D. L. Clements Universitetsbogbinderi Eff.

Bogen udleveres til medlemmerne af de Nordiske Juristmøder

Et antal eksemplarer er stillet til rådighed for salg
i boghandelen gennem Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck

